

ถอดรหัส...องค์ความรู้สู่สังคม

บทสังเคราะห์องค์ความรู้จากงานวิจัยและพัฒนาในรอบ 3 ทศวรรษของอาร์ดีไอ

ดร.ปรีชา อุตระกุล

ดร.อุษา กลิ่นหอม

ดร.นลินี ตันธนินิตย์

เอกสารประกอบการสัมมนา RDI Symposium 2009
การสัมมนาทางวิชาการประจำสถาบัน เนื่องในโอกาสครบรอบ 30 ปี แห่งการก่อตั้ง
สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น “ทศวรรษใหม่... วิจัยเพื่อสังคม”

ถอดรหัส...องค์ความรู้สู่สังคม

บทสังเคราะห์องค์ความรู้จากงานวิจัยและพัฒนาในรอบ 3 ทศวรรษของอาร์ดีไอ

ดร.ปรีชา อุตระกุล

ดร.อุษา กลิ่นหอม

ดร.นลินี ตันธุวนิตย์

เอกสารประกอบการสัมมนา RDI Symposium 2009

การสัมมนาทางวิชาการประจำปีสถาบัน เนื่องในโอกาสครบรอบ 30 ปี แห่งการก่อตั้ง
สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น “ทศวรรษใหม่... วิจัยเพื่อสังคม”

“ถอดรหัส...องค์ความรู้สู่สังคม”

บทสังเคราะห์องค์ความรู้จากงานวิจัยและพัฒนาในรอบ 3 ทศวรรษของอาร์ดีไอ

เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการประจำสถาบัน

“ทศวรรษใหม่...วิจัยเพื่อสังคม” RDI Symposium 2009

วันที่ 24-26 สิงหาคม 2552 ณ โรงแรมพูลแมน ราชา ออคิด จังหวัดขอนแก่น

ที่ปรึกษา: ศ.นพ.สุทธิพันธ์ จิตพิมลมาศ • รศ.รวิ หาญเผชิญ

คณะกรรมการวิชาการ: สินี ช่วงฉ่ำ • ธนะจักร เอ็นบำรุง • จรัญญา วงษ์พรหม • ดิเรก สาระวัตติ
วิจิราพร เกิดสุข • พัทธรินทร์ ฤชวรารักษ์ • นิรมล ศรีธงชัย • วิเชียร แสงโชติ • วิเชียร เกิดสุข

แบบปก/รูปเล่ม: จิตติ กิจพงษ์ประพันธ์

ประสานงาน: ประภัศร สมพงษ์ • เบญจมาศ บุรณสรณ์ • จิระพร เกื้อกัม

พิมพ์และเผยแพร่: สิงหาคม 2552

จำนวน: 500 เล่ม

สงวนลิขสิทธิ์ ยกเว้นเพื่อการเผยแพร่ทางวิชาการและไม่มุ่งหวังผลกำไร โดยความเห็นชอบของสถาบันฯ

จัดพิมพ์และเผยแพร่: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น 40002

โทรศัพท์: 0-4320-2413 ต่อ 110 **โทรสาร:** 0-4320-2414

Website: www.rdi.kku.ac.th **E-mail:** rdi@kku.ac.th

คำนำ

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น เป็นหน่วยงานระดับคณะ ในมหาวิทยาลัยขอนแก่น ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.2522 ในระยะเริ่มต้น สถาบันฯ ได้ทำหน้าที่เป็นหน่วยงานกลางด้านการวิจัยและพัฒนาของมหาวิทยาลัยขอนแก่น ต่อมาโดยมติของสภามหาวิทยาลัยขอนแก่น (การประชุมครั้งที่ 2/2547) ให้สถาบันฯ ดำเนินการวิจัยและพัฒนาในลักษณะสหสาขาวิชา (Multidisciplinary) แบบบูรณาการ (Integration) โดยยึดหลักการการทำงานอย่างมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ทำให้ทิศทางการทำงานของสถาบันฯ มีความชัดเจนมากขึ้น

สถาบันฯ ได้ดำเนินการวิจัยและพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น อย่างมีส่วนร่วมมาอย่างต่อเนื่อง มีการสร้างสมองค์ความรู้และผลงานจากการวิจัยและพัฒนา รวมทั้งประสบการณ์การทำงานในความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายอย่างกว้างขวาง การจัดสัมมนาทางวิชาการประจำสถาบัน เป็นรูปแบบหนึ่งในการขยายผลองค์ความรู้ และสนับสนุนให้เกิดความร่วมมือในการกำหนดทิศทางการงานวิชาการในงานพัฒนาระยะต่อไป ทั้งนี้ในปี พ.ศ. 2539 สถาบันฯ ได้ริเริ่มจัดประชุมวิชาการประจำสถาบันฯขึ้นเป็นครั้งแรก บัดนี้ ในวาระที่สถาบันได้ก่อตั้งมาครบวาระ 30 ปี จึงเป็นโอกาสอันดีที่จะจัดให้มีการประชุมวิชาการขึ้นอีกครั้ง

การจัดสัมมนาวิชาการประจำสถาบันครั้งนี้ (RDI Symposium 2009) สถาบันวิจัยและพัฒนาได้รับการสนับสนุนอย่างเข้มแข็งจาก 10 องค์กร เพื่อให้เป็นเวทีวิชาการแห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านวิจัยเชิงบูรณาการ การพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น และเรียนรู้วัฒนธรรมทางสังคมร่วมกัน ระหว่างนักวิชาการ ปราชญ์ชาวบ้าน นักปฏิบัติ ประชาชนทุกภาคส่วน ทุกภูมิภาคทั่วประเทศ ภายใต้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลง

4 ถอดรหัส...องค์ความรู้สู่สังคม

ที่รวดเร็วและการแข่งขันที่แหลมคมมากขึ้น จึงคาดหวังว่าการสัมมนาครั้งนี้ จะอำนวยความสะดวกการทบทวนองค์ความรู้ด้านการวิจัยและพัฒนาที่น่าสนใจร่วมกันและจะเป็นการระดมความคิดมองไปข้างหน้าเกี่ยวกับบทบาทงานวิชาการในการร่วมพัฒนาสังคมให้เข้มแข็งมากขึ้น หรือ “ทศวรรษใหม่...วิจัยเพื่อสังคม”

ในโอกาสที่สำคัญนี้ สถาบันฯ จึงได้จัดให้มีการทบทวนและสังเคราะห์ผลงานวิจัยและพัฒนาของสถาบันฯ ที่ดำเนินการมาในรอบ 30 ปี โดยคณะผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน เพื่อสรุปเป็นองค์ความรู้สำหรับเผยแพร่และพิจารณากำหนดแนวทางการพัฒนาการวิจัยต่อยอดต่อไป โดยแบ่งขอบเขตประเด็นหลักการสังเคราะห์ออกเป็น 4 ประเด็น กล่าวคือ 1.คุณภาพชีวิตและความมั่นคงของมนุษย์ โดย ดร.นลินี ทวีสิน 2.การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดย ดร.ปรีชา อุตระกุล 3.การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดย ดร.อุษา กลิ่นหอม และ 4.วิธียุทธศาสตร์วิจัย (แบบสถาบันวิจัยและพัฒนา) โดย ดร.ปรีชา อุตระกุล ในการนี้ได้จัดให้มีการนำเสนอผลการสังเคราะห์ดังกล่าวต่อเวทีสัมมนาวิชาการประจำสถาบัน อันจะก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ จากการร่วมแลกเปลี่ยนผสมผสานประสบการณ์กับทุกฝ่ายด้วยกันอีกด้วย พร้อมทั้งจัดพิมพ์เป็นเอกสารเผยแพร่ เพื่อเป็นการบันทึกความรู้ไว้ไม่ให้สูญหายและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อไปในอนาคตได้ โดยใช้ชื่อหนังสือว่า “ถอดรหัส.....องค์ความรู้สู่สังคม” สมดังปณิธานของสถาบันว่า “สร้างและบูรณาการองค์ความรู้การวิจัย เพื่อการพัฒนาชุมชนและสังคมที่ยั่งยืนโดยมีคนเป็นศูนย์กลาง

“สถาบันวิจัยและพัฒนาขอขอบคุณคณะผู้เชี่ยวชาญทั้ง 3 ท่านที่ได้เสียสละเวลาอันมีค่ากรุณาช่วยสังเคราะห์งานของสถาบันฯ ซึ่งเป็นภาระงานที่หนักมาก และขอขอบคุณคณะบรรณาธิการและบุคลากรสถาบันวิจัยและพัฒนาทุกท่านที่ช่วย

บทสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัยและพัฒนาในรอบ 3 ทศวรรษอาร์ดีไอ 5

ดำเนินการประสาน และดำเนินการจนการจัดทำหนังสือสังเคราะห์ผลการดำเนินงาน
ในรอบ 3 ทศวรรษแล้วเสร็จ

ขอขอบพระคุณคณะผู้บริหารทั้งในระดับมหาวิทยาลัย คณะกรรมการสถาบันฯ
และผู้บริหารสถาบันฯ ในระยะ 30 ปีที่ผ่านมา ที่ได้กำหนดวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล และ
มีส่วนร่วมสร้างสรรค์สถาบันแห่งนี้ ทำให้สถาบันวิจัยและพัฒนา ได้มีโอกาสดำเนินงาน
เพื่อชุมชน ท้องถิ่น และขอบคุณเพื่อนของเรา ภาคี เครือข่าย ที่มีอยู่ทุกหนทุกแห่งใน
พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและต่างภูมิภาค ที่ได้ให้โอกาสสถาบันฯ ได้ทำงานและ
เรียนรู้จากท่านจนมาถึงทุกวันนี้

สุทธิพันธ์ จิตพิมลมาศ
1

(ศ.นพ.สุทธิพันธ์ จิตพิมลมาศ)

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยและพัฒนา

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

คำชี้แจง

นับเป็นครั้งที่ 2 ที่สถาบันวิจัยและพัฒนา (อาร์ ดี ไอ) ได้จัดสัมมนาทางวิชาการประจำสถาบันขึ้น แต่เป็นครั้งแรกที่ อาร์ดีไอได้จัดให้มีการจัดทำหนังสือรวบรวมผลการสังเคราะห์งานวิจัยแบบอาร์ดีไอในรอบ 3 ทศวรรษขึ้น ทั้งนี้เพราะอาร์ดีไอมองเห็นเองว่า ประสบการณ์ผ่านร้อนผ่านหนาวของอาร์ดีไอ ในการปฏิบัติงานร่วมกับเพื่อนและภาคีทั้งองค์กรชุมชน หน่วยงานภาครัฐและเอกชน ผู้คนชายขอบ ตลอดจนแหล่งทุนทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ น่าจะมีส่วนช่วยสะท้อนพัฒนาการของงานด้านวิชาการเพื่อการพัฒนาได้

ทั้งนี้โดย อาร์ดีไอ มีความตั้งใจว่า กลไกการสัมมนาครั้งนี้จะเป็นการเชื่อมประสานองค์ความรู้ในปัจจุบัน ทั้งในส่วนของความรู้ของ อาร์ดีไอเอง และความรู้จากนักวิชาการและเพื่อนนักพัฒนา เพื่อร่วมกันมองไปสู่ทิศทางและแนวทางการดำเนินงานด้านวิชาการในอนาคต ให้เกิดประโยชน์แบบตรงใจและตรงจุดมากขึ้น ดังกำหนดเป็นชื่อของการสัมมนาครั้งนี้ว่า **“ทศวรรษใหม่....วิจัยเพื่อสังคม”**

ในการนี้ อาร์ดีไอ จึงจัดให้มีการดำเนินโครงการศึกษาสังเคราะห์ผลงานวิจัยและพัฒนา **“3ทศวรรษ บทบาทวิจัยเพื่อการพัฒนาสังคมและท้องถิ่นของสถาบันวิจัยและพัฒนา (พ.ศ.2522-2552)”** เพื่อประมวลสังเคราะห์ผลงานวิจัยและพัฒนาของนักวิจัย/บุคลากรของสถาบันฯ ตั้งแต่จัดตั้งสถาบันฯจนถึงปัจจุบัน ใน 4 กรอบประเด็นหลัก (Theme) ว่าได้ก่อให้เกิดประโยชน์สอดคล้องกับสถานการณ์และความต้องการของชุมชนและหน่วยงาน หรือสร้างผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับพื้นที่และระดับนโยบายอย่างไรบ้าง รวมทั้งวิเคราะห์ระบุแนวโน้มประเด็นสำคัญสำหรับการวิจัยเพื่อการพัฒนาในอนาคต

8 ถอดรหัส...องค์ความรู้สู่สังคม

ทั้งนี้โดยได้รับความกรุณาจากผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่านทำการสังเคราะห์งานใน 4 กรอบประเด็นหลักในการศึกษา ดังนี้คือ

ผู้เชี่ยวชาญ	ประเด็นหลัก/ประเด็นย่อย
ดร.นลินี ดันธุนิตย์	1. คุณภาพชีวิตและความมั่นคงของมนุษย์ ประกอบด้วยประเด็นย่อย ดังนี้ - มิติด้านแรงงาน เช่น แรงงานเด็ก แรงงานในระบบแรงงานนอกระบบ แรงงานต่างด้าว และการเคลื่อนย้ายแรงงาน - มิติด้านองค์กรชุมชน เช่น การพัฒนาองค์กรชุมชนเมือง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สภาเกษตรกร และสถาบันการเงินภาคประชาชน - มิติด้านครอบครัวและการเปลี่ยนแปลงบทบาทหญิงชาย เช่น การเปลี่ยนแปลงระบบครอบครัว การแต่งงาน ข้ามวัฒนธรรม การพัฒนาเด็กและเยาวชน และสังคมผู้สูงอายุ - สุขภาวะ - ประชาธิปไตยกับการเมืองท้องถิ่น/ภาคประชาชน - อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
ดร.ปรีชา อุตระกุล	2. เศรษฐกิจชุมชน ประกอบด้วยประเด็นย่อย ดังนี้ - เกษตรผสมผสาน (วนเกษตร/เกษตรอินทรีย์) - การพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสม อาหารปลอดภัย - วิสาหกิจชุมชน ธุรกิจชุมชน อุตสาหกรรมชุมชน OTOP - ระบบตลาดและตลาดชุมชน - การจัดการการท่องเที่ยวโดยองค์กรชุมชนและท้องถิ่น - ความร่วมมือในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง - อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

ผู้เชี่ยวชาญ	ประเด็นหลัก/ประเด็นย่อย
ดร.อุษา กลิ่นหอม	3. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยชุมชนมีส่วนร่วม ประกอบด้วยประเด็นย่อย ดังนี้ - การจัดการทรัพยากรเหมืองแร่ และเกลือ - การจัดการทรัพยากรน้ำและป่าไม้ - การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ - พลังงานทดแทน/พลังงานชุมชน - อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
ดร.ปรีชา อุยตระกูล	4. กระบวนการ วิจัยวิจัยและพัฒนาเชิงบูรณาการ ประกอบด้วยประเด็นย่อย ดังนี้ - การวิจัยเชิงคุณภาพ - การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม - การประเมินผลแบบมีส่วนร่วม - อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

วิธีการที่คณะผู้เชี่ยวชาญใช้ในการสังเคราะห์ครั้งนี้ มีทั้งการรับฟังข้อคิดเห็นของบุคลากรโดยการสัมภาษณ์รายบุคคลและการประชุม และการศึกษาเอกสารและสื่อที่ผลิตโดยโครงการวิจัยต่างๆ รวม 239 รายการ ในส่วนการรายงานผล นอกจากรายงานผลการสังเคราะห์ฉบับสมบูรณ์ ที่ผู้เชี่ยวชาญได้จัดทำเสนอต่อสถาบันวิจัยและพัฒนาแล้ว ผู้เชี่ยวชาญยังได้เขียนเป็นบทความสรุปผลการสังเคราะห์รายกรอบประเด็น ซึ่งสถาบันฯ ได้รวบรวมและจัดพิมพ์เป็นเอกสารเล่มนี้ และให้ชื่อว่า **“ถอดรหัส...องค์ความรู้สู่ชุมชน”** เพื่อให้เกิดการเผยแพร่ผลการศึกษาในวงกว้าง และเพื่อใช้ประกอบการสัมมนา RDI Symposium 2009

10 ถอดรหัส...องค์ความรู้สู่สังคม

สถาบันวิจัยและพัฒนาเชื่อมั่นว่า ผลการสังเคราะห์ทั้งหมดนี้จะเป็นประโยชน์ต่อสาธารณชนและผู้เกี่ยวข้องอยู่ไม่น้อย และมีส่วนช่วยสร้างคำถามและข้อถกเถียง ต่อนักวิชาการ และหน่วยงานต่างๆ ว่าเราจะมีแนวทางการดำเนินงานในอนาคตที่เฉียบคมมากขึ้นได้อย่างไร ที่จะร่วมกันสร้างสังคมไทยให้มีภูมิคุ้มกันเท่าทันการเปลี่ยนแปลง แต่มีความเอื้อเฟื้อต่อกันในทุกระดับได้

ด้วยความเชื่อมั่นและศรัทธา

คณะกรรมการด้านวิชาการ สถาบันวิจัยและพัฒนา

สิงหาคม 2552

สารบัญ

คำนำ	3
คำชี้แจง	7
สถาบันวิจัยและพัฒนา กับภารกิจในการวิจัยเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน	13
บทสังเคราะห์องค์ความรู้จากงานวิจัยและพัฒนาในรอบ 3 ทศวรรษของอาร์ดีไอ	23
ส่วนที่ 1: วิพากษ์ปฏิบัติการวิจัยกับการสร้างองค์ความรู้ว่าด้วย “คุณภาพชีวิตและความมั่นคงของมนุษย์”	25
ส่วนที่ 2: วิจัยและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน และวิธีวิทยาการวิจัยแบบอาร์ดีไอ	67
ส่วนที่ 3: การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	91
ภาคผนวก	105
ภาคผนวก 1: เกี่ยวกับคณะผู้เชี่ยวชาญ	107
ภาคผนวก 2: รายชื่อเอกสาร รายงานวิจัยประกอบการสังเคราะห์	112
ภาคผนวก 3: รายชื่อหน่วยงานสนับสนุนการจัดสัมมนา	141
ภาคผนวก 4: โครงการ การสัมมนาทางวิชาการ”ทศวรรษใหม่...วิจัยเพื่อสังคม”	142

สถาบันวิจัยและพัฒนา กับการกิจในการวิจัยเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

1. RDI คืออะไร?

RDI เป็นชื่อย่อของ Research and Development Institute หรือ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ก่อตั้งขึ้นตาม “พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถาบันวิจัยและพัฒนา พ.ศ.2522” โดยกำหนดบทบาทหน้าที่ให้สถาบันวิจัยและพัฒนา “เป็นหน่วยงานกลางของมหาวิทยาลัย สำหรับรับผิดชอบงานด้านวิจัยและพัฒนาโดยตรง” เริ่มดำเนินงานอย่างเป็นทางการภายใต้การสนับสนุนงบประมาณของทั้งมหาวิทยาลัยขอนแก่น และองค์กรต่างประเทศ เช่น USAID แห่งสหรัฐอเมริกา CIDA แห่งแคนาดา ในปี 2525

2. ช่วง 3 ทศวรรษของ RDI ทำอะไรบ้าง?

ปี 2525-2533 สถาบันวิจัยและพัฒนา ได้ทำหน้าที่ประสานแหล่งทุนและจัดสรรทุนเพื่อสนับสนุนการวิจัยและจัดกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพ ตลอดจนทักษะในการดำเนินการศึกษาวิจัยเพื่อการพัฒนาของคณาจารย์และนักวิชาการในมหาวิทยาลัยขอนแก่น ตลอดจนสถาบันการศึกษาในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจากองค์กรระหว่างประเทศที่สำคัญ 2 องค์กร คือองค์การบริหารวิเทศกิจแห่งประเทศสหรัฐอเมริกา (USAID) และองค์กรเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศแคนาดา (CIDA) ส่งผลให้มหาวิทยาลัยขอนแก่นมีผลงานการศึกษาวิจัยในสาขาวิชาการต่างๆ อันเป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัย

มีการขยายความร่วมมือด้านการวิจัยระหว่างคณาจารย์มหาวิทยาลัยขอนแก่นกับสถาบันวิชาการอื่นๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งมีการเผยแพร่ผลงานวิจัยให้เกิดการใช้ประโยชน์ต่อการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว สถาบันฯ ได้ทำการจัดสรรทุนวิจัยรวมทั้งสิ้นกว่า 100 โครงการ มีคณาจารย์คณะต่างๆ ทั้งในมหาวิทยาลัยและสถาบันราชภัฏ (สถานภาพในขณะนั้น) เข้าร่วมการวิจัยกว่า 380 ท่าน ภายใต้งบประมาณกว่า 27 ล้านบาท

นอกจากนั้น ผลการศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดตั้งสถาบันวิจัยและพัฒนา (Feasibility Study) ที่ดำเนินการในปี 2526 ซึ่งได้ทำการศึกษาข้อมูลจากคณาจารย์มหาวิทยาลัยขอนแก่น นักวิชาการ นักพัฒนาภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน รวมถึงองค์กรชุมชน ระบุว่า ปัญหาที่เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการนำวิชาการมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรในภูมิภาคขณะนั้น คือ การขาดการประสานงานระหว่างภาคีต่างๆ ที่ทำงานด้านวิชาการและการพัฒนา รวมทั้งการขาดข้อมูลข่าวสารซึ่งเป็นฐานสำคัญที่จะเคลื่อนองค์ความรู้ต่างๆ สู่การพัฒนาระดับพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพ สถาบันวิจัยและพัฒนา จึงเริ่มบทบาทในการทำหน้าที่ประสานงานด้านวิชาการสู่ท้องถิ่นและสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการทำงาน ระหว่างบุคลากรในมหาวิทยาลัยขอนแก่นกับภาคีต่างๆ ผ่านการประชุมอบรมสัมมนา และการจัดทำสื่อเอกสารสิ่งพิมพ์เพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ควบคู่ไปกับการพัฒนาศักยภาพงานวิจัยดังกล่าวแล้ว ทั้งนี้เพื่อสนับสนุนให้เกิดการกำหนดแนวทางการพัฒนาที่สอดคล้องและสนองตอบต่อการแก้ปัญหาและความต้องการของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ขณะเดียวกัน ในช่วงปี 2530-2539 รัฐบาลได้ปรับเปลี่ยนนโยบายมาให้ความสนใจในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในระดับรากหญ้ามากขึ้นอย่างไม่เคยมีมาก่อน (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6-7) ดังนั้น กระแสความสนใจของงานวิจัยจึงมุ่งเน้นต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในชนบท ซึ่งต้องใช้วิธีวิทยาการวิจัยที่เรียกว่า **“วิจัยเชิงคุณภาพ”** ในการศึกษา เพื่อให้ได้คำตอบที่สามารถอธิบาย

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างลุ่มลึก สถาบันวิจัยและพัฒนาจึงได้ให้ความสำคัญต่อการจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพแก่นักวิจัยใน “การวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา” หลากรูปแบบ ดังเช่น การพัฒนาหลักสูตรและจัดฝึกอบรมเรื่องวิจัยเชิงคุณภาพ ที่มีคณาจารย์จากมหาวิทยาลัยขอนแก่นและสถาบันราชภัฏในภาคตะวันออกเฉียงเหนือผ่านการอบรมและนำวิธีวิทยานี้ไปใช้ศึกษาวิจัย ทั้งเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่และนำไปสู่การเรียนการสอนอย่างต่อเนื่องกว่า 60 ท่าน

นับตั้งแต่ปี 2540 เป็นต้นมา แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ได้มุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น โดยมุ่งกระจายทรัพยากรและอำนาจการบริหารจัดการไปสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับต่างๆ สอดคล้องกับเจตนารมณ์ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540-2544) ต่อเนื่องถึง ยุทธศาสตร์หลักของการพัฒนาประเทศที่ **“ให้ความสำคัญของการเสริมสร้างฐานรากของสังคมให้เข้มแข็ง”** ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (2545-2549) ในช่วงดังกล่าวสถาบันวิจัยและพัฒนาได้ดำเนินการวิจัยและการบริการวิชาการในประเด็นที่เกี่ยวข้องและสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาประเทศ โดยกำหนดในแผนการปฏิบัติงานทั้งระยะสั้นและระยะยาวในการทำงานวิจัยและพัฒนาไว้ 3 ประเด็นหลัก ด้วยกันคือ **1) ทางเลือกอาชีพของชุมชน 2) การจัดการทรัพยากรมนุษย์ และ 3) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** (ต่อมาสถาบันวิจัยและพัฒนาได้มีการปรับเปลี่ยนชื่อประเด็นหลักและจุดเน้นในแต่ละประเด็นหลักไปตามช่วงเวลาและบริบทของการพัฒนา) ทั้งนี้โครงการส่วนใหญ่ที่สถาบันวิจัยและพัฒนา ดำเนินการจะต้องสอดคล้องกับกรอบประเด็นหลักดังกล่าวที่มาจากการวิเคราะห์สถานการณ์และการกำหนดกรอบประเด็นวิจัยร่วมกับองค์กรภาคีเป็นระยะอย่างสม่ำเสมอ โดยได้รับการสนับสนุนทุนดำเนินการทั้งจากแหล่งทุนวิจัยและหน่วยงานภาครัฐและเอกชนหลายแห่ง อาทิ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ธนาการอมลสิน สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมฯ ทั้งนี้ ในการดำเนินโครงการต่างๆ สถาบันวิจัยและพัฒนาจะจัดให้มีคณะทำงานลักษณะสหสาขาวิชาการและบูรณาการภาคีที่เป็นผู้แทนหน่วยงานและสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่จะศึกษาวิจัยหรือการบริการวิชาการ อาทิ เช่นบุคลากรจากสถาบันวิจัยและพัฒนา นักวิชาการและนักวิจัยจากคณะวิชาต่างๆ ของมหาวิทยาลัยขอนแก่น สถาบันอุดมศึกษาอื่นๆ หน่วยงานราชการ และองค์กรพัฒนาเอกชน ให้ปฏิบัติงานร่วมกัน เพื่อให้สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างคณะทำงานได้อย่างเต็มที่ เช่น โครงการวิจัยป่าวัฒนธรรมมา (2540-2542) ที่นักวิจัยสถาบันวิจัยและพัฒนาเป็นผู้รับผิดชอบการศึกษามิติด้านสังคมวัฒนธรรม คณะจารย์ภาควิชาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม คณะวิทยาศาสตร์ และคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น คณะจารย์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ และนักวิชาการป่าไม้ในพื้นที่วิจัย เป็นต้น งานวิจัยของสถาบันวิจัยและพัฒนาในช่วงทศวรรษดังกล่าว จะมีลักษณะบูรณาการทั้งเนื้อหาและภาคีและสร้างผลกระทบทั้งในเชิงพื้นที่และเชิงนโยบายหลายประการมากขึ้น เช่น

» โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการด้านป่าชุมชนและป่าวัฒนธรรมที่สนับสนุนแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนท้องถิ่น ผลการศึกษาได้ถูกนำไปเป็นส่วนหนึ่งของบทเรียนที่นำไปสู่การเสนอร่าง พรบ.ป่าชุมชน ในปัจจุบัน

» การวิจัยด้านแรงงานนอกระบบ สถาบันฯได้ร่วมกับองค์กรเอกชนหลายโครงการ เป็นส่วนหนึ่งในการผลักดันให้กระทรวงแรงงานหันมาสนใจในการแก้ไขปัญหา รวมทั้งออกกฎหมายและกำหนดแนวทางปฏิบัติเพื่อคุ้มครองแรงงานเหล่านี้ให้ได้มีสวัสดิการและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น นอกจากนี้ ผลงานดังกล่าวยังเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการขยายความร่วมมือของสถาบันวิจัยและพัฒนา สู่การจัดตั้งกลุ่มวิจัย และศูนย์วิชาการแรงงานนอกระบบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งแต่ปี 2550 ตลอดจนสร้างความร่วมมือกับสถาบันวิชาการต่างภูมิภาค เพื่อสามารถประสานความร่วมมือ

ในการทำงานเชิงรุกทั้งระดับพื้นที่และงานวิจัยเรื่องนโยบายสาธารณะ ให้เข้มแข็ง
เป็นกระบวนการมากขึ้น

จะเห็นว่า สถาบันวิจัยและพัฒนาได้ดำเนินการวิจัยและพัฒนาภายใต้
กรอบนโยบายการพัฒนาประเทศ และนโยบาย และพันธกิจของมหาวิทยาลัย
ขอนแก่นมาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวทางในการพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น
ช่วงปี 2546-2550 ที่ระบุว่า

“มหาวิทยาลัยขอนแก่น...เป็นศูนย์รวมทางความคิด สติปัญญาของสังคม และ
เป็นศูนย์รวมการศึกษาของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ยึดมั่น
ในความเป็นเลิศทางวิชาการ...พันธกิจสำคัญของมหาวิทยาลัยขอนแก่นจึงครอบคลุม
การบุกเบิกแสวงหา และถ่ายทอดวิทยาการในด้านต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม **ด้วย
วิธีการวิจัยและวิเคราะห์อย่างรอบคอบเพื่อเพิ่มโอกาสและเสริมคุณภาพชีวิตของ
ประชาชนให้อยู่ดี มีชีวิตที่สมบูรณ์โดยคำนึงถึงการประยุกต์ความรู้ความคิดใหม่ๆ ให้
ผสมผสานกับภูมิปัญญาอีสาน เพื่อเอื้ออำนวยให้สามารถเผชิญสภาวะวิกฤตและ
พัฒนาไปได้อย่างต่อเนื่อง ให้มีความเป็นอยู่ทางด้านวัตถุและจิตใจดีขึ้น ด้วยความ
สมดุลและยั่งยืน**”

นอกจากการทำการศึกษวิจัยและบริการวิชาการในแนวทางและประเด็นดัง
กล่าวแล้ว สถาบันวิจัยพัฒนายังทำหน้าที่ประสาน ส่งเสริมและสนับสนุนการ
วิจัยในมหาวิทยาลัยมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งต่อมาในปี 2543 มหาวิทยาลัยกำหนด
นโยบายให้มีหน่วยงานกลางทำหน้าที่ประสานงานวิจัยในสาขาต่างๆ และนำมาสู่การ
ปรับโครงสร้างสถาบันวิจัยและพัฒนา เป็น 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายวิจัยและพัฒนา
วิทยาศาสตร์สุขภาพ ฝ่ายวิจัยและพัฒนาวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ฝ่ายวิจัยและ
พัฒนาสังคม โดยมีสำนักงานผู้อำนวยการทำหน้าที่เป็นฝ่ายสนับสนุนด้านการบริหาร
จัดการ โครงสร้างดังกล่าวดำเนินการได้เพียง 6 เดือน ก็สิ้นสุดการดำรงตำแหน่ง
ของผู้อำนวยการในขณะนั้น ต่อมา มหาวิทยาลัยได้แต่งตั้งรักษาราชการแทนผู้
อำนวยการ พร้อมทั้งมีการกำหนดให้ใช้โครงสร้างอย่างไม่เป็นทางการเป็น 2 ฝ่าย คือ

ฝ่ายวิจัย และฝ่ายอำนวยการ ซึ่งสถาบันฯ ได้อยู่ภายใต้การบริหารในระบบราชการ ในลักษณะนี้อย่างต่อเนื่องรวมประมาณ 4 ปี

3. RDI บนกระแสการเปลี่ยนแปลงสู่การปรับองค์กร

การเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้าง และภารกิจสถาบันวิจัยและพัฒนาที่สำคัญ และมีผลสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน คือการที่ที่ประชุมสภามหาวิทยาลัยขอนแก่น ครั้งที่ 2/2547 เมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2547 ได้มีมติให้ปรับปรุงระบบงานวิจัยของมหาวิทยาลัย คือ ให้สถาบันวิจัยและพัฒนาดำเนินการวิจัยและพัฒนาในลักษณะสหสาขาวิชา (Multidisciplinary) แบบบูรณาการ (Integration)

สืบเนื่องจากการปรับปรุงโครงสร้างและภารกิจครั้งนั้น สถาบันฯ ได้กำหนด วิสัยทัศน์องค์กรใหม่เพื่อให้มีแนวทางเป้าหมายการทำงานที่ชัดเจน คือ

“สร้างและบูรณาการองค์ความรู้การวิจัยเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีคน เป็นศูนย์กลาง” และแบ่งบทบาทหน้าที่ของสถาบันออกเป็น 5 ด้านหลัก ดังต่อไปนี้คือ 1) การวิจัยและพัฒนาเชิงบูรณาการ 2) ประสานสนับสนุนการวิจัยเชิงบูรณาการกับ คณาจารย์และนักวิชาการในมหาวิทยาลัย 3) นำองค์ความรู้จากการวิจัยและพัฒนา ไปสู่การปฏิบัติการทางสังคม โดยการขยายเครือข่ายและภาคี 4) เผยแพร่บทเรียน และความรู้สู่สาธารณะ โดยผ่านสื่อรูปแบบต่างๆ 5) นำความรู้จากการวิจัยไป ประยุกต์ใช้ในการสนับสนุนการเรียนการสอน

ด้านประเด็นการวิจัยที่มีลักษณะสหสาขาวิชาแบบบูรณาการของสถาบันฯ ได้กำหนดกรอบประเด็นหลัก (Theme) ไว้ 3 ประเด็น ได้แก่ **1) เศรษฐกิจชุมชน 2) คุณภาพชีวิตและความมั่นคงของมนุษย์ 3) การมีส่วนร่วมขององค์กรท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** ทั้งนี้ในช่วงดังกล่าวสถาบันฯ ได้ดำเนิน โครงการวิจัยและพัฒนาที่สำคัญ อาทิ โครงการศึกษาเพื่อสนับสนุนการพัฒนาตลาด

ชุมชนในพื้นที่โครงการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมในเขตปฏิรูปที่ดินด้วยการพัฒนาการเกษตรแบบผสมผสาน (2547-2550) โครงการพัฒนากระบวนการนโยบายสาธารณะเพื่อการจัดการเกลืออีสาน (2549-2550) โครงการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและสถานภาพความรู้ในการบริหารจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำพอง (2551) เป็นต้น

นอกจากนั้นสถาบันฯ ยังมีบทบาทในการประสานงานให้คณาจารย์ในมหาวิทยาลัยขอนแก่นได้สร้างและพัฒนางานวิจัยด้านการมีส่วนร่วมขององค์กรท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในลักษณะสหสาขาวิชา เช่น โครงการวิจัยเรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบบูรณาการ (2550) และการพัฒนาเครือข่ายชุมชนด้านพลังงานทางเลือกและการเพิ่มประสิทธิภาพการใช้พลังงาน (2551-2552) โดยได้กำหนดวิสัยทัศน์ขึ้นใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์และทิศทางการพัฒนา ตลอดจนความสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ พันธกิจ และยุทธศาสตร์ของมหาวิทยาลัยขอนแก่น คือ

“ในปี 2551-2553 สถาบันวิจัยและพัฒนา จะเป็นองค์กรด้านการวิจัยเชิงบูรณาการชั้นนำ ที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนทุกระดับ มีผลงานเป็นที่ยอมรับของบุคลากรในมหาวิทยาลัยขอนแก่น และเป็นที่ยอมรับในระดับชาติ และภูมิภาคอาเซียน เป็นองค์กรแห่งคุณภาพ มีการบริหารจัดการและมีประสิทธิภาพ”

4. การบริหารงานสถาบันวิจัยและพัฒนา

ปัจจุบัน RDI แบ่งโครงสร้างการทำงานเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายวิจัย และฝ่ายอำนวยการ โดยมีผู้อำนวยการสถาบันวิจัยและพัฒนา เป็นผู้บริหารองค์กร และมีคณะกรรมการประจำสถาบันวิจัยและพัฒนา ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิสาขาต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

คณะกรรมการประจำสถาบันวิจัยและพัฒนา
ยุคปัจจุบัน พ.ศ.2551-2553

1. ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สมนต์ สกลไชย	ประธานกรรมการ
อธิการบดี	
2. รศ.กิตติชัย ไตรรัตนศิริชัย	รองประธานกรรมการ
รองอธิการบดีฝ่ายวิจัยและการถ่ายทอดเทคโนโลยี	
3. พระไพศาล วิสาโล	กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมหาวิทยาลัย
เจ้าอาวาสวัดป่าสุคะโต	
4. ศาสตราจารย์เกียรติคุณ จรัญ จันทลักขณา	กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมหาวิทยาลัย
ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ม.เกษตรศาสตร์	
5. นายวิม รุ่งกรุต	กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมหาวิทยาลัย
ผู้ตรวจราชการกระทรวงอุตสาหกรรม	
6. รศ.ชัยชาญ วงศ์สามัญญ	กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายในมหาวิทยาลัย
ภาควิชาส่งเสริมการเกษตร คณะเกษตรศาสตร์	
7. รศ.พญ.ศรีเวียง ไพโรจน์กุล	กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายในมหาวิทยาลัย
ภาควิชากุมารเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์	
8. ผศ.เขาวลัษณ์ อภิชาติวัลลภ	กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายในมหาวิทยาลัย
คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์	
9. ศ.นพ.สุทธิพันธ์ จิตพิมลมาศ	กรรมการและเลขานุการ
ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยและพัฒนา	

บทสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัยและพัฒนาในรอบ 3 ทศวรรษอาร์ดีไอ 21

ทำเนียบผู้บริหาร
ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยและพัฒนา

1. รศ.ดร.เทอด เจริญวัฒนา	พ.ศ.2522-2525 และ พ.ศ.2534-2535
2. รศ.ดร.ม.ร.ว.อคิด รพีพัฒน์	พ.ศ. 2525-2532
3. รศ.นพ.กระแส ชนะวงศ์	พ.ศ. 2532-2534
4. ดร.มงคล ด้านธำนิษฐ์	พ.ศ. 2535-2539
5. รศ.ดร.อดุลย์ อภินันท์	พ.ศ. 2540-2543
6. ศ.นพ.สุทธิพันธ์ จิตพิมลมาศ	พ.ศ. 2550-2554

รักษาราชการแทนผู้อำนวยการสถาบันวิจัยและพัฒนา

1. ผศ.ดร.อัศนี ปาจิณบุรารักษ์
รองอธิการบดีฝ่ายวิจัย	20 พฤศจิกายน 2543-20 พฤษภาคม 2544,
11 กันยายน 2544-29 กุมภาพันธ์ 2545
2. รศ.นพ.สรราชย์ อีรพงศ์ภักดี
รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร	20 พฤษภาคม-11 กันยายน 2544
3. รศ.ดร.สุจินต์ สิมารักษ์
รองศาสตราจารย์ ระดับ 9
คณะเกษตรศาสตร์	1 มีนาคม 2545-30 กันยายน 2547
4. รศ.ดร.พิศาล ศิริธร
รองอธิการบดีฝ่ายวิจัย	1 ตุลาคม 2547-31 มีนาคม 2548,
1 เมษายน 2548-30 กันยายน 2548,
1 ตุลาคม 2548-6 กุมภาพันธ์ 2550
5. รศ.ดร.กิตติชัย ไตรรัตนศิริชัย
รองอธิการบดีฝ่ายวิจัยและ
การถ่ายทอดเทคโนโลยี	6 กุมภาพันธ์ 2552-6 มีนาคม 2550

บทสังเคราะห์องค์ความรู้จากงานวิจัยและพัฒนา ในรอบ 3 ทศวรรษของอาร์ดีไอ

ส่วนที่ 1: วิพากษ์ปฏิบัติการวิจัยกับการสร้างองค์ความรู้ว่าด้วย

“คุณภาพชีวิตและความมั่นคงของมนุษย์”

ส่วนที่ 2: วิจัยและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน และวิธีวิทยาการวิจัยแบบอาร์ดีไอ

ส่วนที่ 3: การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

และสิ่งแวดล้อม

วิพากษ์ปฏิบัติการวิจัยกับการสร้างองค์ความรู้ว่าด้วย “คุณภาพชีวิตและความมั่นคงของมนุษย์”^๑

นลินี ตันธวนิตย์^๒

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ครบรอบ ๓๐ ปี อย่างเป็นทางการ (ตาม พรบ.ก่อตั้งสถาบันฯ) ในปี พ.ศ.๒๕๕๒ แต่หากนับเอาบทบาทของสถาบันในการทำวิจัยและพัฒนาซึ่งเริ่มในปี พ.ศ.๒๕๒๕ ปีนี้ก็นับเป็นปีที่ ๒๗ บทความนี้วิเคราะห์ปฏิบัติการวิจัยกับการสร้างองค์ความรู้ของสถาบันวิจัยและพัฒนาตั้งแต่ ปี พ.ศ.๒๕๒๕ โดยเน้นเฉพาะงานวิจัยที่สถาบันฯ จัดไว้ในหัวข้อ “คุณภาพชีวิตและความมั่นคงของมนุษย์”^๓

ในการวิเคราะห์ภาพรวมของปฏิบัติการวิจัยผู้เขียนศึกษาจากข้อมูลงานวิจัยจำนวน ๑๑๕ โครงการที่จัดทำโดยสถาบันฯ ส่วนการวิเคราะห์เนื้อหาของงานวิจัยศึกษาจากรายงานฉบับสมบูรณ์เท่าที่หาได้ จำนวน ๕๖ ฉบับ และงานในรูปแบบอื่นที่ไม่ใช่สิ่งตีพิมพ์ อาทิ วีดิทัศน์ ซีดี และ แผ่นพับ เป็นต้น รวมถึงการอ่านรายงานประจำปีของสถาบันฯ ตลอดจนสัมภาษณ์นักวิจัยและเจ้าหน้าที่ของสถาบันฯ รวม ๘ คน การศึกษานี้ดำเนินงานในช่วงระหว่างเดือนมกราคม-พฤษภาคม ๒๕๕๒

^๑ บทความนำเสนอในการสัมมนาวิชาการประจำปีสถาบันเรื่อง “ทศวรรษใหม่...วิจัยเพื่อสังคม”, จัดโดยสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น , ๒๔-๒๖ สิงหาคม ๒๕๕๒, โรงแรมพูลแมน ขอนแก่น. บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานการวิจัย นลินี ตันธวนิตย์, สถาบันวิจัยและพัฒนา กับปฏิบัติการวิจัยและพัฒนา “คุณภาพชีวิตและความมั่นคงของมนุษย์”, กรกฎาคม ๒๕๕๒.

^๒ ปัจจุบันเป็น อาจารย์ประจำคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเป็น นักวิจัยประจำสถาบันวิจัยและพัฒนาในช่วง ปี พ.ศ. ๒๕๒๕-๓๐, และ พ.ศ. ๒๕๓๔-๔๐

^๓ สถาบันฯ จัดกลุ่มงานวิจัยเพื่อการสังเคราะห์ในครั้งนี้ เป็น ๓ กลุ่มคือ “เศรษฐกิจชุมชน” ประเมินและสังเคราะห์โดย ดร.ปรีชา อุยตระกูล “การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” ประเมินและสังเคราะห์โดย ดร.อุษา กลิ่นหอม “คุณภาพชีวิตและความมั่นคงของมนุษย์” ประเมินและสังเคราะห์โดยผู้เขียน

ปฏิบัติการวิจัย (research practices) ในที่นี้หมายถึงการเลือกประเด็นวิจัย วิธีวิทยาที่ใช้ในการวิจัย และการนำผลการวิจัยไปใช้ การวิเคราะห์ปฏิบัติการนี้จะเชื่อมโยงถึงการเปลี่ยนแปลงบริบทของปฏิบัติการ ซึ่งได้แก่ สถานะของงานวิชาการ สังคมศาสตร์โดยรวม, สถานการณ์และกระแสหลักที่เกี่ยวข้อง, สถานการณ์ชนบท, นโยบายรัฐ, แหล่งทุนสนับสนุนการวิจัยและพัฒนา, และการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวชนบท

บทความนี้แบ่งการนำเสนอเป็น ๔ หัวข้อคือ

๑. สถานะของสังคมศาสตร์และคำถามต่องานวิชาการสังคมศาสตร์ไทย
๒. ปฏิบัติการวิจัยของสถาบันฯ: ประเด็นศึกษา วิธีวิทยา และการสร้างองค์ความรู้ในช่วง ๒๗ ปีที่ผ่านมา
๓. ข้อเสนอต่อ ปฏิบัติการวิจัย “คุณภาพชีวิตและความมั่นคงของมนุษย์”
๔. ส่งท้าย: รำลึกความหลังเพื่อไปข้างหน้า

๑.

สถานะของสังคมศาสตร์และคำถามต่องานวิชาการสังคมศาสตร์ไทย

หัวข้อนี้อภิปราย ๒ ประเด็นคือ ๑.๑. สถานะของสังคมศาสตร์ในยุคปัจจุบัน ความคาดหวังและข้อเรียกร้องจากวงวิชาการและสาธารณะ และ ๑.๒. คำถามถึงนักสังคมศาสตร์และงานวิชาการสังคมศาสตร์ไทย

๑.๑. สถานะของสังคมศาสตร์ในยุคปัจจุบัน

ในการประชุมสมาคมสังคมวิทยาอเมริกัน (The American Sociological Association) เมื่อ ๕ ปี ก่อน (พ.ศ. ๒๕๔๗) Michael Burawoy ประธานในขณะนั้น เรียกร้องที่จะให้นักสังคมวิทยาทำงานกับสาธารณะ^๔ Burawoy แบ่งงานหลักของนักสังคมวิทยาออกเป็น ๔ แบบ คือ สังคมวิทยาวิชาการ, สังคมวิทยานโยบาย, สังคมวิทยาแนววิพากษ์, และสังคมวิทยาสาธารณะ

หลักการ	งานวิชาการ สังคมวิทยาวิชาการ	งานนอกเหนืองานวิชาการ สังคมวิทยานโยบาย
ที่มาของความรู้ การพิสูจน์ว่าจริง ความชอบธรรม ลึกลงถึงความถูกต้อง ผล ทางออกจากความกดดัน	ทฤษฎี/ข้อมูลเชิงประจักษ์ การโต้ตอบทางวิชาการ บรรทัดฐานทางวิชาการ เพื่อนร่วมอาชีพผู้ใช้ข้อมูล/ความรู้ ประโยชน์ทางวิชาการของตนเอง ยืนยันสิ่งที่ตัวเองเสนอ	รูปธรรม การนำไปปฏิบัติได้ ประสิทธิภาพ นำสู่การปรับนโยบาย สนองผู้ใช้ข้อมูล

^๔ Micheal Burawoy, “For Public Sociology”, in Clawson, Dan and others (eds.), Public Sociology: Fifteen Eminent Sociologists Debate Politics and the Profession in the Twenty-first Century, University of California Press, 2007, p.23-64.

หลักการ	งานวิชาการ สังคมวิทยาแนววิพากษ์	งานนอกเหนืองานวิชาการ สังคมวิทยาสาธารณะ
ที่มาของความรู้ การพิสูจน์ว่าจริง ความชอบธรรม ลึกลงในความต้องการ	หลักการ/จุดยืน/อุดมการณ์ บรรทัดฐานวิชาการ มุมมองทางศีลธรรม การวิพากษ์สาธารณะที่เป็นเป้าหมาย	การสื่อสารสาธารณะ ความเห็นร่วม ความสอดคล้องกับความต้องการ
ผล ทางออกจากความกดดัน	การโต้แย้งในวงวิชาการ ยึดถือหลักการ/จุดยืน/อุดมการณ์	การสนทนากับสาธารณะ สนองความสนใจสาธารณะ

การแบ่งงานวิชาการสังคมวิทยาออกเป็น ๔ แบบนี้แบ่งตาม ที่มาของความรู้ กระบวนการพิสูจน์ความรู้ กลุ่มเป้าหมายและการนำความรู้ไปใช้ ในที่นี้จะอภิปราย เฉพาะสังคมวิทยานโยบาย (Policy Sociology) และสังคมวิทยาสาธารณะ (Public Sociology) ซึ่งเป็นกลุ่มที่ Burawoy เห็นว่าต้องมีการผนึกกำลังกัน และสังคมวิทยาทั้ง ๒ แบบนี้เป็นส่วนที่ใกล้เคียงกับปฏิบัติการวิจัยของสถาบันวิจัยและพัฒนามากที่สุด สังคมวิทยานโยบายมุ่งเสนอข้อเสนอสู่เชิงนโยบายเน้นปฏิบัติการ และการวางเป้าหมายไปให้ถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายที่เป็นรูปธรรม ส่วนสังคมวิทยาสาธารณะ เน้นการสื่อสารกับผู้คนกลุ่มต่างๆ เพื่อสร้างความเห็นสาธารณะ ซึ่งอาจไม่จำเป็นต้องเป็นความเห็นร่วมเสมอไป ที่สำคัญคือกลุ่มเป้าหมายของการทำงานวิชาการ สาธารณะคือ การสร้างความรู้เชิงปฏิบัติการที่เกิดจากสาธารณะ (public practical knowledge)

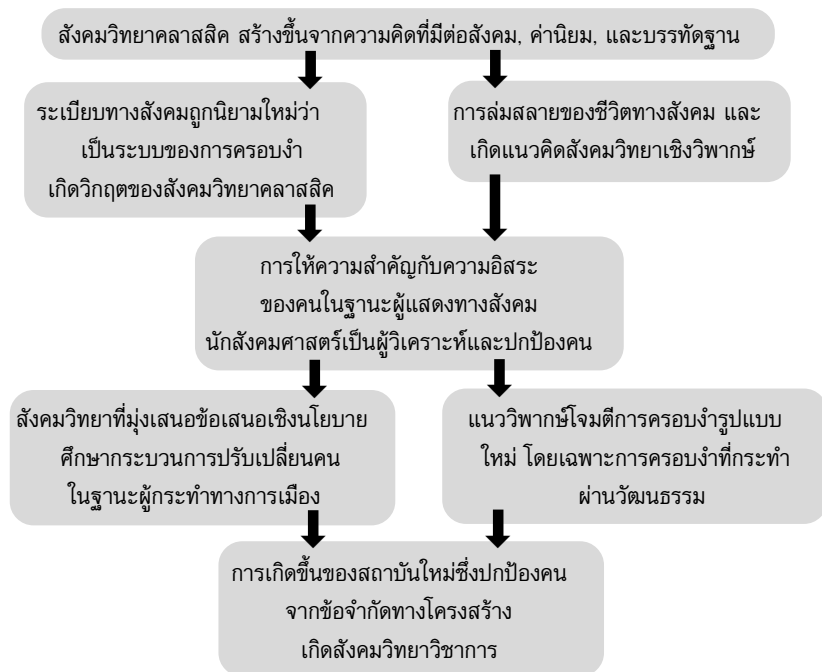
Alan Wolfe (1989), Robert Putnam (2001), และ Theda Skocpol (2003) ตั้งคำถามต่อการกล่าวอ้าง “สาธารณะ” ว่า “สาธารณะ” ซึ่งในที่นี้หมายถึง กลุ่มคนที่ไม่ใช่รัฐ ไม่ใช่องค์กรธุรกิจค้ากำไร แต่เป็นผู้มีผลได้-ผลเสียกับกรณีที่เป็นที่พูดถึง กำลังจะค่อยๆ หายไปเพราะถูกทำลายโดยตลาด, อยู่ใต้อาณัติของสื่อ, และกำลังถูกบ่อนเซาะโดยระบบแบบราชการ (bureaucracy) หาก “สาธารณะ” สูญสลายไปแล้ว

ก็ไม่มีประโยชน์ที่จะนำมากล่าวอ้างเป็นเงื่อนไขในการสร้างความรู้ ในขณะที่มีนักสังคมวิทยาอีกกลุ่มหนึ่ง อาทิ Jurgen Habermas (1962), Nancy Fraser (1997), และ Michael Warner (2002) เชื่อว่า “สาธารณะ” เป็นสิ่งที่สร้างได้ ตัวอย่างของสาธารณะในที่นี้ ได้แก่ ผู้คนที่ถูกผลักไปอยู่ชายขอบ (marginalized), ถูกละเลย, ถูกกดทับ, ถูกกดเหยียด, และถูกทำให้เป็นเสียงเงียบ (silenced) เช่น ผู้ติดเชื้อ HIV/AIDS, ผู้หญิงที่เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว, และคนรักเพศเดียวกัน เป็นต้น นอกจากการสร้างสาธารณะแล้วสิ่งที่นักสังคมวิทยาต้องทำคือการเอาตัวเองเข้าไปอยู่ในพื้นที่ทางการเมือง (political arena) ที่มีการโต้เถียงอย่างเปิดเผยและเป็นอิสระ โดยคนหลากหลายกลุ่ม

Burawoy เห็นด้วยกับนักสังคมวิทยากลุ่มหลัง และเสนอว่าสังคมวิทยาสาธารณะเป็นส่วนหนึ่งของการแบ่งงาน (division of labor) ในหมู่นักสังคมวิทยารวมทั้งสังคมวิทยานโยบาย สังคมวิทยาวิชาการ (Professional Sociology) และสังคมวิทยาแนววิพากษ์ (Critical Sociology) ในขณะที่สังคมวิทยานโยบายมีเป้าหมายในการสนองตอบต่อ “ลูกค้า” ผู้ที่รับผลงานศึกษา หรือ รับข้อเสนอต่อทางออกของปัญหา ไปสร้างนโยบาย ในที่นี้ส่วนใหญ่ “ลูกค้า” คือภาครัฐ ซึ่งเป็นผู้ให้ทุนสนับสนุนการศึกษา เช่นนี้แล้วรัฐจึงอยู่ในสถานะของผู้อุปถัมภ์อีกสถานะหนึ่งด้วย ในทางตรงข้าม สังคมวิทยาสาธารณะเปิดการพูดคุยถกเถียงกับสาธารณะ ไม่มีวาระซ่อนเร้น ไม่จำเป็นว่าสิ่งที่พูดคุยต้องเป็นสิ่งที่เห็นพ้องกัน หรือการพูดคุยต้องนำไปสู่ความเห็นร่วมกันเสมอไป สิ่งนี้คือสิ่งที่ Habermas เรียกว่า การสื่อสารสาธารณะ (Communicative Action) ปฏิบัติการทั้งสองส่วน (ทั้งสังคมวิทยานโยบายและสังคมวิทยาสาธารณะ) จะดำเนินการไปไม่ได้เลยหากขาดสังคมวิทยาวิชาการที่จะส่งต่อข้อมูลทางวิชาการที่มีความรู้ ข้อมูล และแนวคิด ซึ่งสามารถนำมาเป็นแนวทางในการตั้งคำถาม หรือตั้งประเด็นสนทนา ส่วนสังคมวิทยาแนววิพากษ์ช่วยตั้งคำถามที่จำเป็นมากคือ “สังคมวิทยาเพื่อใคร”, “สังคมวิทยาเพื่ออะไร”, และ “สังคมแบบใดที่จะเป็นเป้าหมายของเรา”

Alain Touraine^๔ ไม่เห็นด้วยกับ Burawoy ที่เสนอว่ากับว่าสังคมวิทยาทั้ง ๔ แบบแยกขาดออกจากกัน Touraine เสนอว่าสังคมวิทยามีการเปลี่ยนภาคปฏิบัติการมาตลอดและในที่สุดเราจะต้องสร้างสังคมวิทยาวิชาการที่โยงกับทั้งสังคมวิทยาที่มุ่งข้อเสนอเชิงนโยบาย และสังคมวิทยาแนววิพากษ์ดังแผนภูมิข้างล่างนี้

^๔ Alain Touraine, "Public Sociology and the End of Society", in Clawson, Dan and others (eds.), Public Sociology: Fifteen Eminent Sociologists Debate Politics and the Profession in the Twenty-first Century, University of California Press, 2007, p 67-78.

นอกจากการเสนอให้สังคมวิทยาวิชาการซึ่งก่อร่างมาจากสังคมวิทยานโยบาย สังคมวิทยาวิพากษ์ และสังคมวิทยาสาธารณะ เป็นเป้าหมายของการทำงานทาง สังคมศาสตร์แล้ว Touraine ยังได้เสนอให้เราหันมาให้ความสนใจกับการวิเคราะห์ “ตัวตน” ของนักสังคมวิทยาด้วย โดยเขาตั้งข้อสังเกตว่าไม่มีนักสังคมวิทยาออกมา แสดงความเห็นเมื่อประธานาธิบดี บูช ตัดสินใจทำสงครามกับอิรัก เหมือนที่นัก สังคมวิทยาภายใต้สมาคมสังคมวิทยาแห่งสหรัฐอเมริกา เคยร่วมกันต่อต้านสงคราม เวียดนามเมื่อทศวรรษ ๑๙๖๐-๗๐ แต่ก็ใช่ว่านักสังคมวิทยาจะนิ่งเฉยต่อการวิพากษ์สังคม จะเห็นได้ว่าไม่กี่ปีมานี้เราเห็นนักสังคมวิทยาอเมริกันรุ่นหนุ่มสาวทำงานวิจัยหลากหลาย ประเด็น เพื่อนำไปสู่การสร้างคำอธิบายที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้น อย่างรวดเร็วและส่งผลกระทบต่อในวงกว้าง และเราก็ได้เห็นนักสังคมวิทยารุ่นใหม่ที่มีความ หลากหลาย เช่น ไม่ใช่คนตะวันตก เป็นคนผิวสี และ/หรือเป็นผู้มีรสนิยมทาง เพศที่แตกต่าง เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองตลอดจนนำเสนอความเห็นที่อยู่ในข้อ ตรงข้ามกับรัฐอยู่บ่อยๆ ประเด็นที่ Touraine เสนอคือ เราไม่สามารถวิจารณ์ สังคมวิทยาโดยไม่มีบริบททางการเมืองในระดับโลก ระดับประเทศ และ ระดับท้องถิ่น อีกทั้งเราไม่สามารถอธิบายสถานะของสังคมวิทยาโดยละเอียดที่จะวิเคราะห์ตัวตนของ นักสังคมวิทยาผ่าน เพศ รุ่น/อายุ สีผิว กลุ่มชาติพันธุ์ และอัตลักษณ์อื่นๆ ประเด็นนี้ เป็นประเด็นที่ Touraine ได้ตอบ Burawoy โดยตรง

ผู้เขียนเห็นด้วยกับความเห็นของ Touraine ทั้งเรื่องการศึกษาบริบทของ การทำงานวิชาการ และการวิเคราะห์ตัวตน จุดยืน และประสบการณ์ของตัวนักวิชา การเอง และเห็นว่าการศึกษาปฏิบัติการวิจัยของสถาบันฯจะละเลยการวิเคราะห์ใน ๒ ประเด็นนี้ไม่ได้ แต่เห็นด้วยกับ Burawoy ที่ว่า สังคมวิทยาวิชาการไม่จำเป็นต้องเป็น เป้าหมายสุดท้าย สังคมวิทยาสาธารณะต่างหากที่น่าจะเป็นเป้าหมายสุดท้ายโดย เฉพาะอย่างยิ่งสำหรับสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

๑.๒. คำถามถึงนักสังคมศาสตร์และงานวิชาการสังคมศาสตร์ไทย

ในขณะที่มีการตั้งคำถามและถกเถียงถึงปฏิบัติการและเจตนาของวิชาการทางสังคมวิทยาในระดับสากล สังคมศาสตร์ไทยโดยรวมก็มักจะต้องเผชิญกับคำถามอย่างน้อย ๕ คำถามคือ

คำถามที่๑) งานวิจัยทางสังคมศาสตร์จะนำไปสู่ข้อเสนอทางนโยบายอย่างไรคำตอบต่อคำถามนี้ทำได้หลายแบบ อาทิ

» ข้อเสนอของงานสังคมศาสตร์ไม่ใช่รัฐ รัฐไม่ใช่เป้าหมายในการสร้างความรู้ ข้อเสนอของสังคมศาสตร์คือ สาธารณะ เราอาจไม่ได้ตอบปัญหาของรัฐ แต่สิ่งที่เราพยายามทำคือ การให้คนเล็กคนน้อยในสังคมได้มีพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็น บอกเล่าเรื่องราวของเขา/เธอ

» สิ่งสังคมต้องการไม่ใช่งานวิจัยเชิงนโยบายเท่านั้น แต่ปัญหาที่เราประสบคือความขาดแคลนงานวิจัยพื้นฐาน (basic research) เพื่อทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและส่งผลกระทบทั้งในระดับกว้างและกระทบต่อชีวิตประจำวันของปัจเจก แต่เรากลับไม่มีความรู้ในเรื่องต่างๆอย่างเพียงพอ เช่น เราไม่รู้ว่าการประท้วงเป็นอย่างไร หากนับรวมแรงงานทุกประเภทเข้าด้วยกัน เราไม่รู้ว่าการประท้วงมีความคิดอย่างไร ต้องเผชิญกับอะไรบ้าง เราไม่รู้ว่าการก่อสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำโขงส่งผลกระทบต่อผู้คนในลุ่มน้ำนั้นอย่างไร เป็นต้น

» จากประสบการณ์ที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่ารัฐจะนำสิ่งที่ได้จากงานวิจัยไปใช้ก็ต่อเมื่องานนั้นตรงกับความคิดของรัฐ หรือสนองตอบแผนงานที่รัฐมีอยู่แล้วเท่านั้น จึงไม่มีประโยชน์ที่จะนำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบาย

» พันธกิจของนักสังคมศาสตร์คือการปกป้อง รักษาผลประโยชน์ของผู้คนที่ถูกทำให้ไร้สิทธิไร้เสียงซึ่งการนิยามในแง่กว้างกว่าการทำงานเพื่อสร้างนโยบายให้รัฐ

คำถามที่๒) กรณีศึกษาจะสามารถนำไปสู่การสร้างทฤษฎีอย่างไร

งานสังคมศาสตร์ซึ่งนำเสนอ “กรณีศึกษา” มักถูกวิจารณ์ว่าไม่สามารถอธิบายสังคมได้ และยิ่งไปกว่านั้นคือไม่สามารถนำไปสู่การสร้างทฤษฎีได้ ทำได้อย่างมากก็เพียงการตั้งเป็นสมมุติฐานเพื่อรอการพิสูจน์ต่อไปเท่านั้น

ต่อคำถามและข้อวิจารณ์นี้ นักสังคมศาสตร์อธิบายว่า วิธีวิทยาสังคมศาสตร์โดยเฉพาะในยุคหลังนี้ปฏิเสธเรื่องเล่าเหมารวม (grand narrative) ที่วางอยู่บนฐานคิด (มายาคติ) ของแนวคิดซึ่งกล่าวอ้างว่าสามารถอธิบายความเป็นไปในสังคมได้ทั้งหมด สามารถเปิดเผยให้เห็นถึง “ความเป็นจริง” อย่าง “จริงๆ” และมายาคติเหล่านี้เองเป็นที่มาของอำนาจ สิ่งที่นักสังคมศาสตร์เสนอเพื่อเป็นทางเลือกใหม่คือการสร้างเรื่องเล่าเล็กๆ (little narrative) ของบรรดาคนเล็กคนน้อยผ่านการศึกษาที่เรียกว่า “กรณีศึกษา” เราไม่ได้อ้างความเป็น “ตัวแทน” สิ่งที่เราทำการหา “ตัวอย่าง” ต่างหาก

สิ่งที่นักสังคมศาสตร์ทำคือ การช่วยกันตั้งคำถาม ช่วยกันเปิดมุมมองที่หลากหลาย ช่วยกันชี้ช่องว่างทางความรู้ การทำเช่นนั้นอาจไม่นำไปสู่การสร้างทฤษฎีโดยสำเร็จรูป แต่การตั้งคำถามก็มีความสำคัญพอๆกับหรืออาจมากกว่าการหาคำตอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเป็นการหาคำตอบจากคำถามที่ผิดพลาด...ไม่ใช่หรือ

คำถามที่ ๓) จะจัดการอย่างไรกับความแตกต่างหลากหลายที่ปรากฏในกรณีศึกษา

สืบเนื่องมาจากประเด็นอภิปรายในข้อ ๒ การศึกษาวิจัยทางสังคมศาสตร์สร้างเรื่องเล่าเล็กๆ (little narrative) ของบรรดาคนเล็กคนน้อยผ่านการศึกษาที่เรียกว่า “กรณีศึกษา” ซึ่งไม่ได้คาดหวังจะให้เป็นตัวแทนของสังคมทั้งหมด เรื่องราวต่างๆ ของผู้คนล้วนมีความแตกต่างหลากหลาย ด้านหนึ่งเราจะจัดการกับความแตกต่างหลากหลายอย่างไร เมื่อไม่สามารถนำไปสู่ข้อสรุปได้

การอภิปรายในประเด็นนี้ใช้การเปรียบเทียบ การศึกษาทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติกับการศึกษาทางสังคมศาสตร์^๖ เหตุผลในการวิจัยของศาสตร์ทั้ง ๒ สาขานี้

^๖ การอภิปรายในประเด็นนี้ ดู Earl Babbie, The Practice of Social Research, 9th Edition, California: Wadsworth Publishing Company, 2001. และ Norman Blaikie, Approachs to Social Inquiry, Cambridge: Polity Press, 1993.

ต่างกัน วิทยาศาสตร์ธรรมชาติมีเป้าหมายในการหาความจริง หากการจัดวางเรียงตัวของความจริงทั้งหลายเพื่อที่จะได้ทำนายและควบคุมได้ ส่วนสังคมศาสตร์โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสาย การตีความ (interpretive social science) ต้องการเข้าใจมุมมองของคนที่เกี่ยวข้อง และมุมมองเหล่านี้ไม่มีถูก-ไม่มีผิด มีแต่ต่างกัน การอธิบายความจริงของศาสตร์ทั้ง ๒ สาขานี้ต่างกัน วิทยาศาสตร์ธรรมชาติเชื่อว่ามีความจริงแท้ อยู่ ส่วนสังคมศาสตร์เชื่อว่า ความจริงคือคำอธิบายของผู้ตอบว่าจริง ความจริงเป็นสิ่งสลับซับซ้อนที่มีลักษณะชั่วคราว และในขณะที่วิทยาศาสตร์ธรรมชาติมุ่งค้นหาและอธิบาย “ความเป็นปกติ” (regularity) สังคมศาสตร์ยุคหลัง (โดยเฉพาะแนวคิดในสายหรือสร้าง- constructive social science) กลับตั้งคำถามต่อการอธิบาย “ความเป็นปกติ” ว่าการกล่าวอ้าง “ความเป็นปกติ” คือการสร้างความเชื่อขึ้นชุดหนึ่งเช่น การสร้าง เพศที่ปกติ ค่านิยมที่ปกติ การมองโลกที่ปกติ บรรทัดฐานที่ปกติ เป็นต้น ก็เพื่อที่จะกีดกันคนที่คิดต่าง และปฏิบัติต่างออกไป ชีวิตทางสังคม และการกระทำทางสังคมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น และ มนุษย์ปรับตัวตลอด ดังนั้นการค้นหา “ความปกติ” จึงเป็นสิ่งที่ไร้ความหมาย

คำถามที่ ๔) งานศึกษาส่วนใหญ่ใช้เวลาในการศึกษามากในสถานการณ์ที่การเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างรวดเร็ว งานวิจัยสังคมศาสตร์จึงไม่สามารถตอบ “โจทย์” ของสังคมได้อย่างทันที่

ต่อคำถามนี้ นักสังคมศาสตร์บางกลุ่มจะบอกว่า เราอาจไม่ต้อง “รีบร้อน” ที่จะตอบคำถามก็ได้ สิ่งที่น่าจะทำคือการทบทวนคำถามให้รอบคอบ หรือไม่ก็ให้ผู้ที่เกี่ยวข้อง และ/หรือมีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงได้เป็นผู้ตั้งคำถามเอง

คำถามที่ ๕) คนจน คนยากลำบาก สามารถที่จะพูดแสดงเจตจำนงได้เองหรือไม่ และสิ่งที่นักวิจัยและนักพัฒนาทำคือการ “พูดแทน” ชาวบ้านหรือไม่

นักวิชาการหญิงจากประเทศโลกที่สาม-สปีวัก (Spivak) เสนอว่า ผู้ที่ตกเป็นเบี้ยล่าง (subaltern) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศโลกที่สาม (และโดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเป็นประเทศด้อยพัฒนามาก) และหากเป็นผู้หญิง) ไม่สามารถพูดแสดง

เจตจำนงได้เพราะถูกกดขี่หลายชั้น การพูดเช่นนี้ใช้การกล่าวอ้างมาร์กซ์และเลนินในเรื่องบทบาทของปัญญาชนในการเคลื่อนไหวทางสังคมและเสนอว่านักวิชาการจะต้อง “เป็นปากเป็นเสียง” ให้กับคนกลุ่มนี้^๗

แต่ก็มีนักวิชาการอีกกลุ่ม อาทิ พูโก๊ และเดอลูซ ที่เสนอว่า ๑) ผู้ตกเป็นเบี้ยล่างสามารถแสดงเจตจำนงได้กล่าวคือ แม้ว่าตัวตนที่เกิดจากการถูกกดขี่จะไม่สามารถขึ้นมาต่อสู้ได้ในบางกรณี แต่ตัวตนที่เกิดจากพลังอำนาจที่ได้รับการปลุกตื่นสามารถที่จะต่อรองกับระบบได้ อีกทั้งอำนาจในการกดขี่มีหลายระนาบ ผู้ถูกกดขี่เองก็มีความหลากหลายทั้งในเรื่อง เพศ อายุ เชื้อชาติ เป็นต้น และ ๒) จริงอยู่ที่ว่านักวิชาการไม่สามารถพูดแทน (represent) ผู้ถูกกดขี่ได้แต่สามารถพูดถึง (re-present) ได้ เช่น พูดถึงในงานเขียนของตน

คำถามและคำตอบเรื่องปฏิบัติการสังคมศาสตร์เหล่านี้เป็นที่ได้ยินได้ฟังอยู่เรื่อยๆ และปฏิบัติการวิจัยและพัฒนา ของสถาบันวิจัยและพัฒนา ก็ถูกตั้งคำถามในทำนองนี้อยู่เช่นกัน แม้ว่าจะไม่ได้มีการพูดคุยในประเด็นเหล่านี้โดยตรง แต่คำปรารภจะปรากฏขึ้นในวงของการพิจารณาให้ทุนวิจัย การพิจารณาให้รางวัลผลงานวิจัย และการสัมมนาวิจารณ์งานวิจัย หลายวาระ ตลอดจนในเวทีเจรจาระหว่างชาวบ้าน นักวิชาการ และภาครัฐ หลายเวที ผู้เขียนได้ยินได้ฟังทั้งคำถามและคำตอบเหล่านี้จากนักวิชาการทั้งในและนอกวงของสังคมศาสตร์ แต่ไม่อาจจะระบุได้อย่างชัดเจนว่าคำถาม-คำตอบไหนเป็นของใคร จึงได้แต่ลองประมวลออกมาเพื่อพิจารณาต่อไปเท่านั้น

จากข้อเรียกร้องต่อสังคมวิทยาที่จะให้ทำงานสาธารณะมากขึ้น ให้มองเห็นได้ยิน และเป็นปากเป็นเสียงให้กับผู้ที่ยากลำบากมากขึ้น และระมัดระวังที่จะไม่พูดแทน คิดแทน หรือทำแทนคนอื่น ๆ มาถึงคำถามว่าปัจจุบันนักสังคมศาสตร์กำลังทำอะไรกัน

^๗ การอภิปรายในประเด็นนี้ ดูใน นลินี ตันธวนิตย์, “มิตวัฒนธรรมในกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม”, วารสารสังคมผู้นำไทย, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ มกราคม-เมษายน ๒๕๕๑, หน้า ๑-๒๗. ส่วนการอภิปรายเรื่อง subaltern ดูใน Gayatri Chakravarty Spivak, “Can the Subaltern Speak” in Cary Nelson and Lawrence Grossberg, eds, *Marxism and the Interpretation of Culture*, Macmillan Education, pp.271-313.

อยู่ หากเรา กลับมามอง ปฏิบัติการวิจัยและพัฒนาของสถาบันวิจัยและพัฒนาเราจะเห็นอะไรบ้าง งานของสถาบันฯแสดงจุดยืนอย่างไร งานแบบใดที่เป็นเป้าหมายของสถาบันฯ: งานวิชาการ, งานเชิงนโยบาย, งานวิพากษ์ และ/หรือ งานวิชาการสาธารณะ นอกจากนี้งานของสถาบันฯจะตอบคำถามที่มีต่อสังคมศาสตร์อย่างไร

๒

ปฏิบัติการวิจัยของสถาบันฯ: ประเด็นศึกษา วิจัยวิทยา และการสร้าง องค์ความรู้ในช่วง ๒๓ ปีที่ผ่านมา

งานศึกษาปฏิบัติการวิจัยและพัฒนาของสถาบันฯ แบ่งยุคของปฏิบัติการเป็น ๓ ยุค^๔ คือ

พ.ศ. ๒๕๒๖-๒๕๓๓: ยุคสนับสนุนบุคลากร มข. ด้วยทุนยูเสดและซีต้า

พ.ศ. ๒๕๒๗-๒๕๓๙: ยุค วิจัย/ประสาน/สร้าง เครือข่าย อพช.และองค์กร
ชาวบ้าน

พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๕๒: ยุคประสานรัฐและองค์กรวิจัยในประเทศ

ในส่วนนี้แบ่งการอภิปรายปฏิบัติการวิจัยของสถาบันฯ ในยุคต่างๆ เป็น ๔ หัวข้อคือ ๒.๑.บริบทของปฏิบัติการวิจัยและพัฒนา, ๒.๒. การเปลี่ยนแปลงประเด็นวิจัย, ๒.๓. การเปลี่ยนแปลงวิธีวิทยา, และ ๒.๔. องค์ความรู้จากงานวิจัยและพัฒนา

๒.๑. บริบทของปฏิบัติการวิจัยและพัฒนา

บริบทและเงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ในช่วงปลายทศวรรษ ๒๕๒๐ และทศวรรษ ๒๕๓๐ แตกต่างจากทศวรรษที่ ๒๕๔๐ อย่างมาก ภายใต้บริบททางสังคม การเมืองที่แตกต่างกันนี้ ปฏิบัติการวิจัยของสถาบันฯก็มีความแตกต่างกันด้วย

^๔ การแบ่งยุคของปฏิบัติการวิจัยและพัฒนาของสถาบันวิจัยและพัฒนาที่ใช้เงื่อนไขในการแบ่ง ๒ ประการ ๑. การเปลี่ยนแปลงเป้าหมายในการทำงาน ๒. การเปลี่ยนแปลงกระบวนการและรูปแบบการทำงาน ช่วงที่ ๑ และช่วงที่ ๒ ของการวิจัยมีเวลาที่ซ้อนทับกันอยู่เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวสถาบันวิจัยและพัฒนาทำกิจกรรมพร้อมกัน ๒ ส่วนคือ ด้านหนึ่งประสานงานวิจัยของบุคลากร ม.ขอนแก่นด้วยทุนสนับสนุนการวิจัยจาก ยูเสด-ซีต้า อีกด้านหนึ่งนักวิจัยและเจ้าหน้าที่สถาบันฯ ทำกิจกรรมวิจัยและพัฒนาด้วย มักเป็นที่เข้าใจอย่างผิดๆ ว่าในช่วงเวลาที่สถาบันฯ ประสานเงินทุนยูเสดและซีตานั้น สถาบันฯ ไม่ได้ทำงานวิจัย แต่จากการศึกษาของสถาบันฯ ในช่วงนี้พบว่า มีความน่าสนใจและมีคุณภาพการต่องานวิชาการและงานพัฒนาในเรื่องที่เกี่ยวกับ “คุณภาพชีวิตและความมั่นคงของมนุษย์” ผู้ศึกษาจึงเห็นว่าต้องแยกงาน ๒ ส่วนที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันนี้ออกมาให้เห็นชัดเจน

ในช่วงปลายทศวรรษ ๒๕๒๐-ทศวรรษ ๒๕๓๐ งานวิจัยในมหาวิทยาลัยขอนแก่นส่วนใหญ่เป็นงานในสาขาวิทยาศาสตร์กายภาพ^๙ เช่น การศึกษาดิน และ น้ำ เป็นต้น งานในสาขาวิทยาศาสตร์สุขภาพ เช่น การสำรวจการเป็นโรคของชาวอีสาน และ สาขาวิทยาศาสตร์ชีวภาพที่เกี่ยวข้องกับพืชและสัตว์ วิธีวิทยาที่ใช้ในการวิจัยคือ งานวิจัยเชิงปริมาณ ซึ่งได้แก่การสำรวจที่ครอบคลุมพื้นที่วิจัยที่กว้างและสามารถนำข้อมูลมาใช้ในการวางนโยบายได้

ส่วนงานวิจัยที่ดำเนินงานโดยสถาบันฯเองในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตในช่วงปลายทศวรรษ ๒๕๒๐-ปลายทศวรรษ ๒๕๓๐ อยู่ในชั้นบุกเบิก^{๑๐} จากการศึกษาความเป็นไปได้ในการดำเนินงานของสถาบันฯ^{๑๑} โดยศึกษาความเห็นจากชุมชนท้องถิ่นและองค์กรพัฒนาเอกชนนำมาซึ่งแนวทางการดำเนินงานวิจัยที่เน้นการหารูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ-สังคมและวัฒนธรรม ในแง่การบริหาร สถาบันฯแบ่งการทำงานออกเป็น ๕ ฝ่ายคือ ฝ่ายวิจัยและประเมินผล, ฝ่ายจัดฝึกอบรมและสัมมนา, ฝ่ายประสานงานพัฒนา, ฝ่ายข้อมูลข่าวสาร, และฝ่ายเลขานุการ นักวิจัยที่เข้ามาทำงานที่สถาบันฯในช่วงนี้ อย่างน้อย ๕ คน เป็นนักพัฒนาในองค์กรพัฒนาเอกชนมาก่อน และนอกนั้นเป็นนักวิจัยที่มีประสบการณ์ทำงานในชนบท^{๑๒} ในช่วงนี้ปฏิบัติการวิจัยและพัฒนาของสถาบันฯ มีทั้งการทำงานที่

^๙ รายละเอียดของการวิเคราะห์โครงการวิจัย ๑๑๕ โครงการ ดูในรายงานฉบับสมบูรณ์ - ส่วนที่ ๒: การเปลี่ยนแปลงกระบวนการวิจัยและพัฒนาของสถาบันฯ

^{๑๐} ข้อสรุปนี้ตรงกับงานศึกษาของ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, รายงานการประเมินผลงานวิจัยโครงการ USAID และ CIDA ของสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, มีนาคม ๒๕๓๕, หน้า ๓๙ ดูการวิเคราะห์งานวิจัยในมิติการบริหารใน อารัง ช่อไม้ทอง และ สันติสุข สงวนเรือง, การคาดคะเนความต้องการเงินและนโยบายการบริหารองค์กรและบุคลากร สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, คณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๔

^{๑๑} Akin Rabibhadana and others, Report of the Feasibility Study for the Research and Development Institute at Khon Kaen University, July 1983.

^{๑๒} มณีมัย ทองอยู่ จากโครงการ NET จ.สุรินทร์ และ สนิ่ ช่วงผ้า จาก โครงการพัฒนาที่สะเมิง มาเป็นนักวิจัยที่สถาบันฯ ในปี พ.ศ. ๒๕๒๖, สมพันธ์ เตชะอธิก และมานะ นาคำ จากงานสาธารณสุขที่โคราช มาเป็นนักวิจัยที่สถาบันฯ ในปี พ.ศ. ๒๕๒๙, และ วิเชียร แสงโชติ จาก REDD BARN มาเป็นนักวิจัยในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ ส่วนนักวิจัยที่มีประสบการณ์ทำงานชนบทได้แก่ ยุพิน เย็นสุวรินทร์, จุฑาพร โชติช่วงนิรันดร์ และนรเศรษฐ์ พิสิฐพันธุ์ ซึ่งเข้ามาทำงานในสถาบันฯในยุคเดียวกัน

ประสานอย่างใกล้ชิดกับผู้นำชุมชนและนักพัฒนาจากองค์กรพัฒนาเอกชน ผลผลิตที่ไม่ใช่สิ่งพิมพ์แต่เป็นวิดิทัศน์ถึง ๒๒ รายการในช่วงปลายทศวรรษ ๒๕๓๐ เริ่มโครงการเงินทุนหมุนเวียน และร่วมกับชุมชน ในการเคลื่อนไหวต่อต้านการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตของชาวบ้าน ในด้านเศรษฐกิจครัวเรือน เช่น กรณีการส่งเสริมการปลูกมะม่วงหิมพานต์ และการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น กรณีน้ำพองเน่า เป็นต้น

ช่วงต่อมาในทศวรรษ ๒๕๔๐ เป็นทศวรรษของการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในหลายเรื่อง กล่าวคือ

» การขยายการสนับสนุนเงินทุนขององค์กรเงินทุนวิจัยไปทั่วประเทศ เช่น การขยายงานของ สกว. สวรส. และ สสส. ที่ให้ทุนวิจัยกับกลุ่มที่ไม่ใช่นักวิชาการ เช่น ชาวบ้าน องค์กรชาวบ้าน เป็นต้น ทั้งการเกิดขึ้นของ พอช. ที่ทำงานกับชุมชนโดยตรง มีเงินทุนสนับสนุนการทำกิจกรรมของชุมชน^{๙๓}

» ทศวรรษนี้เป็นยุคที่การเมืองเปิดให้ชุมชนมีส่วนร่วมในทุกระดับทั้งการเมืองในระดับชาติ (เช่น การมีส่วนในการร่างรัฐธรรมนูญปี ๒๕๔๐) และการเมืองท้องถิ่น (เช่น การกระจายการบริหารสู่ท้องถิ่น) การเมืองชุมชน (เช่น การจัดการเงินและการพัฒนาโดยชุมชน) และการเมืองเรื่องอัตลักษณ์ (เช่น การเคลื่อนไหวของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือ, การต่อสู้ของกลุ่มคนรักเพศเดียวกัน)^{๙๔}

» วาทกรรมการพัฒนาของรัฐซึ่งสอดคล้องกับวาทกรรมสากลที่หันมาให้ความสำคัญกับท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน และวิถีไทย ส่งเสริมการผลิตในระดับท้องถิ่น (เช่น

^{๙๓} สกว. ตั้งใน ปี พ.ศ.๒๕๓๕ และเริ่มงานวิจัยท้องถิ่น ตั้ง สกว.ภาคในปี พ.ศ. ๒๕๔๑ สวรส.ตั้งใน ปี พ.ศ. ๒๕๓๕ จนถึงปัจจุบัน สนับสนุนงานวิจัยกว่า ๑,๐๐๐ โครงการ สสส.ตั้งในปี พ.ศ. ๒๕๔๔ ได้งบประมาณจากภาษีสรรพสามิต ยาสูบ และสุรา เฉลี่ยปีละ ๒,๐๐๐ ล้านบาท พอช.ตั้งในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ เน้นการส่งเสริมบทบาทของชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชน รายละเอียดในประเด็นนี้ ดูในรายงานฉบับสมบูรณ์ ส่วนที่ ๑: บริบทของการวิจัยและพัฒนา.

^{๙๔} การวิเคราะห์ในประเด็นนี้ดู ณัฏฐผล และ จรัส ดิษฐารักษ์, “ขบวนการเพื่อรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนและการปฏิรูปการเมือง”, ใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คณะ, วิถีชีวิต วิถีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย, สำนักพิมพ์ไตรวิม, ๒๕๔๕, หน้า ๔๖๓-๕๑๒.

สินค้า OTOP) ชาวบ้านที่เคยเป็นเพียงผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยได้กลายมาเป็นนักวิจัยจากที่เคยเป็นผู้รับผลจากการพัฒนา กลายเป็นผู้นำเสนอแนวทางการพัฒนาเอง (เช่น นักวิจัยท้องถิ่น-สกว., นักวิจัยไทบ้าน-ลุ่มน้ำมูล)

» วิถีเกษตรพอเพียงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสร้างผลกระทบอย่างรุนแรงต่อชีวิตผู้คนทั้งในเมืองและในชนบท

» การต่อสู้ของภาคประชาชนเข้มข้นขึ้น รูปแบบที่เห็นได้คือ การเรียกร้องให้รัฐหันมาทบทวนนโยบายการพัฒนาและการก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่ และการพยายามให้รัฐเห็นถึงผลกระทบที่เกิดจากโครงการของรัฐที่ดำเนินการไปแล้ว การต่อสู้ของประชาชนเกิดทั้งในแบบการรวมกลุ่มเฉพาะกิจเฉพาะเรื่อง และการรวมเป็นองค์กรที่มีการจัดการการเคลื่อนไหวอย่างเป็นระบบและมีการประสานงานระหว่างเครือข่ายองค์กรชาวบ้านอื่นๆ (เช่น สมัชชาคนจน เครือข่ายสลัมสี่ภาค เครือข่ายผู้ติดเชื้อ และ กลุ่มเรารักแม่น้ำแม่กลอง เป็นต้น)^{๔๔}

ปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์ได้ทำลายกำแพงที่เคยปิดกั้น คน สิ่งของ ความคิด ความรู้ ความเชื่อ ความนิยม สิ่งเหล่านี้เคลื่อนที่รวดเร็วและก้าวข้ามทั้งเวลาและพื้นที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งการก้าวข้ามพรมแดนรัฐ-ชาติ เราเห็นคนพลัดถิ่น แรงงานข้ามชาติ สินค้าข้ามแดน ความนิยมข้ามวัฒนธรรมผ่านสื่ออินเทอร์เน็ต

ทศวรรษ ๒๕๔๐ เป็นช่วงที่มีการปะทะทางความคิดและปรัชญาในการทำงานระหว่างสถาบันกับมหาวิทยาลัยขอนแก่นอย่างหนัก ประกอบกับองค์กรเงินทุนวิจัยซึ่งส่วนหนึ่งก่อตั้งในทศวรรษก่อนหน้านี้ ได้เริ่มขยายบทบาทในการให้เงินทุนสนับสนุนการวิจัยไปยังท้องถิ่นมากขึ้น ในอีกด้านหนึ่งองค์กรชุมชนก็มีความเข้มแข็งขึ้น และสามารถเข้าถึงแหล่งทุนสนับสนุนได้ง่ายขึ้น ประกอบกับการเมืองที่เปิดช่องทางของการมีส่วนร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่ ชาวบ้านเปลี่ยนสถานะของการเป็นผู้ให้ข้อมูลเพื่อการวิจัยมาเป็นผู้ทำการวิจัยเอง

^{๔๔} การอภิปรายในประเด็นนี้ดู Naline Tantavanit, "Cultural Movement and Movement Culture of the Thai Peasantry", paper presented at Southeast Asian and African Study Center, Kyoto University, June 2008.

๒.๒. การเปลี่ยนแปลงประเด็นวิจัย^{๖๖}

ภายใต้ความท้าทายดังกล่าว สถาบันฯได้หันมาให้ความสนใจทำงานกับหน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทในการเสนอแนะนโยบายการพัฒนามากขึ้น และใช้เงื่อนไขการขยายตัวขององค์กรเงินทุนวิจัยในประเทศขยายขอบเขตการวิจัยไปในประเด็นที่อยู่นอก “ชนบท” และนอกภาคเกษตร เช่น การศึกษาชุมชนเมืองเพื่อหาแนวทางในการจัดระเบียบตลาดสดชุมชนสามเหลี่ยม (๒๕๔๘) ประเด็นสุขภาพ เช่น การประเมินผลเครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพระดับจังหวัด (๒๕๔๖ และ ๒๕๔๗), โครงการเสริมสร้างศักยภาพสำหรับแกนนำด้านสุขภาพระดับจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (๒๕๔๖) การศึกษาแรงงานนอกระบบ สถานการณ์การจ้างแรงงานข้ามชาติพม่า ลาว กัมพูชา และ การศึกษาวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น

งานวิจัยหลายชิ้นของสถาบันฯมีส่วนในการนำไปสู่นโยบายสำคัญของรัฐหลายนโยบาย^{๖๗} เช่น โครงการหมู่บ้านอุตสาหกรรมชนบทเพื่อการท่องเที่ยว (๒๕๔๖) โครงการอุตสาหกรรมชนบท (๒๕๔๖) โครงการศึกษาตลาดชุมชน (๒๕๒๖, ๒๕๒๗ และ ๒๕๒๘) โครงการอบรมผู้ประกอบการ OTOP (๒๕๔๗ และ ๒๕๔๘) ส่วนการประสานงานกับองค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชนและร่วมรณรงค์เพื่อปกป้องคุ้มครองสิทธิของชุมชนยังคงดำเนินต่อไป เช่น การศึกษาความเข้มแข็งขององค์การบริหารส่วนตำบล จังหวัดขอนแก่น (๒๕๔๖) โครงการประเมินสภาวะเสี่ยงและการปรับตัวของเกษตรกรต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ: กรณีศึกษาทุ่งกุลาร้องไห้ (๒๕๔๘) งานประเมินองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น คณะทำงานบทบาทหญิงชาย, สัมชชชเด็กและเยาวชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และงานศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการน้ำลุ่มน้ำชี (๒๕๔๖) เป็นต้น นอกจากนี้สถาบันฯยังได้เป็น “ศูนย์วิชาการแรงงานนอก

^{๖๖} รายละเอียดของประเด็นวิจัยของ ๕๖ โครงการ ดูใน ภาคผนวกของรายงานฉบับสมบูรณ์ ซึ่งรวบรวมโดย ดุษฎีพร ชชาติบุตร - นักวิชาการศึกษา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

^{๖๗} สถาบันวิจัยและพัฒนา, รายงานผลการดำเนินงาน สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๑, พฤษภาคม ๒๕๕๑, หน้า ๒-๓

ระบบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”^{๑๘} นับว่าเป็นการขยายบทบาทจากการเป็นสถาบันที่ทำงานวิจัยและงานพัฒนาไปพร้อมกันในทศวรรษ ๒๕๓๐ มาเป็นหน่วยประสานงานด้านวิชาการด้วย (การเปลี่ยนแปลงประเด็นวิจัยจะกล่าวถึงในรายละเอียดอีกครั้งในหัวข้อ “องค์ความรู้จากงานวิจัยและพัฒนา”)

๒.๓. การเปลี่ยนแปลงวิธีวิทยา^{๑๙}

จุดเด่นของงานวิจัยและพัฒนาของสถาบันฯ คือ การพัฒนา “วิธีวิทยา” การวิจัยแบบมีส่วนร่วมที่แตกต่างจากวิธีวิทยาที่ใช้ชื่อเรียกเดียวกันในช่วงทศวรรษ ๒๕๔๐ เป็นต้นมามีโครงการวิจัยแบบมีส่วนร่วมที่มีระดับของการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน รวมถึงงานวิจัยที่ชาวบ้านเป็นผู้ดำเนินการหลักอยู่หลายรูปแบบ อาทิ^{๒๐}

- ๑) ประชาพิจัย (People Research and Development) โดยมูลนิธิหมู่บ้าน
- ๒) มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน และเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก พ.ศ. ๒๕๓๔-๓๙ ให้เกษตรกรค้นหารูปแบบ กระบวนการทำเกษตรกรรมที่ยั่งยืน
- ๓) งานวิจัยท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) พ.ศ. ๒๕๔๑๔) งานวิจัยไทบ้านปากมูล พ.ศ. ๒๕๔๓ และงานวิจัยไทบ้านราชสีไศล พ.ศ. ๒๕๔๖-๔๗

ประชาพิจัย-มูลนิธิหมู่บ้าน

มูลนิธิหมู่บ้านพัฒนากระบวนการทำแผนแม่บทชุมชนขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ให้ชาวบ้านค้นหาสาเหตุของปัญหาความยากจนด้วยตนเอง และนำข้อมูลที่ได้จากการวิจัยมาร่วมกันทำแผนแม่บทชุมชนโดยนักพัฒนาทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกช่วยประสานงาน ช่วยเชื่อมโยง ต่อมากองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Fund-SIF) และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) นำแนวทางการทำแผนแม่บทชุมชนมาขยายไปยังองค์กรชุมชนทั่วประเทศในปี พ.ศ. ๒๕๔๕

^{๑๘} จรัญญา วงษ์พรหม, ศูนย์วิชาการแรงงานนอกระบบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, เอกสารประกอบการประชุม, ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒

^{๑๙} รายละเอียดของ วิธีวิจัย ของ ๕๖ โครงการ ดูใน ภาคผนวกของรายงานฉบับสมบูรณ์

^{๒๐} ข้อมูลนี้รับจาก งานศึกษาของ อุตสาหกรรม, การสังเคราะห์สถานะองค์ความรู้การวิจัยโดยประชาชนในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน, วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาสหวิทยาการ วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒, หน้า ๒๗-๔๔.

การทำแผนชุมชนใช้เวลาประมาณ ๕-๖ เดือน โดยมีขั้นตอนการทำประชาพิจารณ์ดังนี้คือ เลือกชาวบ้านหมู่บ้านละ ๓-๕ คน เตรียมนักวิจัยชุมชน ทำความเข้าใจกระบวนการทำงาน จากนั้นให้นักวิจัยทำข้อมูลรายรับ รายจ่าย และหนี้สินของแต่ละหมู่บ้าน เมื่อได้ข้อมูลแล้วจัดเวทีวิเคราะห์และประมวลข้อมูล ในเวทีนี้อาจเชิญผู้เฒ่าผู้แก่มาให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จากนั้นไปศึกษาดูงานชุมชนอื่นที่ทำแผนแม่บทชุมชนสรุปการดูงานและวิเคราะห์ข้อมูลทรัพยากร ภูมิปัญญา ร่วมกันสร้างภาพในจินตนาการ และร่วมกันทำแผนแม่บท มีการทำการประชาพิจารณ์แผนแม่บทก่อนที่จะทำเป็นแผน

มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน และเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก

มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน และเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก เป็นองค์กรแรกๆ ที่มีการวิจัยโดยเกษตรกร เพื่อค้นหารูปแบบ เทคนิค วิธี ในการพัฒนาเกษตรกรรายย่อยให้สามารถพึ่งตนเองได้ ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๐ เครือข่ายเกษตรกรรม ทางเลือก ร่วมกับสมัชชาคนจนเรียกร้องให้รัฐหันมาสนับสนุนเกษตรกรรมทางเลือก ทั้งเกษตร ผลผลิตาน เกษตรอินทรีย์ เกษตรกรรมธรรมชาติ และวนเกษตรอย่างจริงจัง ต่อมา คณะรัฐมนตรีเห็นชอบให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จัดสรรงบประมาณ ปี พ.ศ. ๒๕๔๔-๔๖ จำนวน ๖๓๓ ล้านบาท ทำโครงการนำร่อง และ ๑ ในโครงการคืองานวิจัยและพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม ทั้งนี้บทบาทของเกษตรกรรมมี ๔ ลักษณะ คือ

เป็นนักวิจัยหลัก กำหนดกรอบในการวิจัย ร่วมทดลองในแปลงเกษตรของตนเอง จัดบันทึกการทดลอง

เป็นผู้ประสานงาน ผู้ดูแลงานวิจัยในพื้นที่

เป็นอาสาสมัครเก็บข้อมูลร่วมกับนักวิจัยหลักเป็นผู้ร่วมกระบวนการวิจัย เช่น ร่วมเวทีจัดทำกรอบการวิจัย เวทีระดมข้อมูล ร่วมศึกษาดูงาน เป็นต้น

งานวิจัยท้องถิ่น^{๒๑}

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ริเริ่มโครงการสนับสนุนงานวิจัยท้องถิ่นตั้งแต่ ปี พ.ศ.๒๕๔๑ สนับสนุนให้ท้องถิ่นทำวิจัยเอง ชาวบ้านเป็นทีมวิจัย ร่วม

กันตั้งโจทย์วิจัย ค้นหาคำตอบ วิเคราะห์เรียนรู้ ตรวจสอบ แปลความหมาย และหาแนวทางปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหา เป็นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อสร้างความรู้และกระบวนการจัดการความรู้ของชุมชน งานวิจัยแบ่งออกเป็น ๓ ระยะคือ ระยะแรกวิจัยสภาพความเป็นอยู่ บริบทชุมชน ภูมิปัญญาชุมชน เลือกทางเลือกในการแก้ปัญหา ระยะที่สองคือการทดลองปฏิบัติการเพื่อแก้ปัญหา และระยะที่สามเป็นการร่วมกันวิเคราะห์ และสรุปบทเรียน

งานวิจัยไต้หวัน

กรณีการต่อสู้ของชาวลุ่มน้ำมูลที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูล จ.อุบลราชธานี และเขื่อนราษีไศล จ.ศรีสะเกษ เริ่มขึ้นในปี พ.ศ.๒๕๔๓ และ ๒๕๔๗ ตามลำดับ หลักการสำคัญของงานวิจัยไต้หวันคือ การแสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านสามารถอธิบายความจริงได้ด้วยความรู้ท้องถิ่นจากผู้ที่มีประสบการณ์ตรงในการอยู่กับธรรมชาติไม่ว่าจะเป็น แม่น้ำ และป่าทาม กระบวนการวิจัยไต้หวันเริ่มจากการประชุมชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบ ระดมความคิดต่อประเด็นศึกษา และแบ่งกันเก็บข้อมูล โดยมีนักพัฒนาเป็นพี่เลี้ยง ช่วยบันทึกข้อมูล และไปเรียบเรียงเป็นเอกสาร จากนั้นมีการนำเสนอในที่ประชุมนักวิจัยไต้หวันเพื่อตรวจสอบอีกครั้ง

กระบวนการวิจัยของสถาบันวิจัยและพัฒนา มีข้อเหมือนและแตกต่างจากงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมและงานวิจัยโดยชาวบ้าน กล่าวคือเป็นงานวิจัยของสถาบันฯ เป็นงานที่ผู้วิจัยหลักยังคงเป็นนักวิจัยของสถาบันฯ บางโครงการให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการตั้งโจทย์วิจัย แต่ไม่มีโครงการใดที่ชาวบ้านเป็นผู้ทำวิจัยตั้งแต่ต้นจนจบ สาเหตุที่เป็นเช่นนี้น่าจะมาจากเป้าหมายของการวิจัยของสถาบันที่มุ่งสร้างองค์ความรู้เรื่องอีสาน โดยมีชาวบ้านเป็นผู้รับประโยชน์ เป้าหมายนี้จะต่างจากการทำงานขององค์กรพัฒนา

^{๒๐} การอภิปรายเรื่อง “งานวิจัยท้องถิ่น” ดู เอกสารเรื่อง “๑๐ ปีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” จัดพิมพ์โดย สกว. ปี พ.ศ. ๒๕๕๒ บัญชีร แก้วสอง, “บทสังเคราะห์ คุณค่า พลัง และความสุข”, หน้า ๓๖-๓๗ และ หน้า ๔๑-๔๒ กาญจนา แก้วเทพ, “บทแนะนำ คุณลักษณะ และ วิธีวิทยา ของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น,” หน้า ๑๖-๑๘วารณ โอภาสพัฒนกิจ, “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับกระบวนการสร้างคนหนุ่มวิจัย”, หน้า๗-๘

เอกชนซึ่งเน้นไปที่การทำงานกับชาวบ้านโดยตรง และต่างจากการวิจัยทางวิชาการ
อื่นที่ไม่ได้เน้นการให้ประโยชน์กับชาวบ้านเป็นเป้าหมายที่สำคัญ

การสร้างวิถีวิทยาที่ให้ความสำคัญกับการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

การศึกษาวิถีวิทยาในการวิจัยและพัฒนาจะเน้นเฉพาะโครงการวิจัยที่นักวิจัย
ของสถาบันเป็นผู้ดำเนินงานวิจัย ไม่นับรวมโครงการที่บุคลากร ม.ขอนแก่นทำภายใต้
การสนับสนุนงบประมาณวิจัยจากยูเอสเออิดและซีดีเอ ซึ่งได้มีการศึกษาไว้แล้ว^{๒๒}

งานวิจัยของสถาบันในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาส่วนหนึ่งได้รับทุนสนับสนุนจาก
หน่วยงานรัฐ เช่น กระทรวงสาธารณสุขและกระทรวงแรงงาน ซึ่งมักจะมาพร้อม
กับประเด็นวิจัย อย่างไรก็ตามหน่วยงานราชการไม่ได้กำหนดโจทย์วิจัยอย่างตายตัว
นักวิจัยของสถาบันจะร่วมกันคิดโจทย์วิจัย และมีบางโครงการที่ชุมชนร่วมคิดโจทย์
วิจัยด้วย^{๒๓} โดยมีเป้าหมายในการวิจัยคือ ชาวบ้านต้องได้รับประโยชน์จากการวิจัย

ข้อเด่นของวิถีวิจัยของสถาบัน^{๒๔} คือ

» ร่วมกับผู้สนับสนุนทุนวิจัยพัฒนาประเด็นคำถาม และการเลือกพื้นที่ศึกษา
นักวิจัยมีส่วนอย่างสำคัญในการตั้งประเด็นวิจัย งานวิจัยของสถาบันส่วนใหญ่จึงไม่ใช่
งาน “รับจ้างทำวิจัย”

» หากหรือกับชาวบ้านในพื้นที่ศึกษาถึงประเด็นวิจัย วิถีวิจัย บางโครงการ
เป็นการวิจัยที่ร่วมกันทำกับชาวบ้านตั้งแต่การตั้งประเด็นวิจัย หรือโจทย์วิจัย
กระบวนการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การสรุปผลการวิจัย บางครั้งมีการเสนอ
ข้อมูลที่ได้กลับไปยังชุมชนด้วย

^{๒๒} ดูผลการศึกษได้ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, รายงานการประเมินผลงานวิจัย โครงการ USAID และ CIDA ของสถาบันวิจัย
และพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, เสนอต่อ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, มีนาคม ๒๕๓๕.

^{๒๓} สัมภาษณ์ นิรมล ศรีธงชัยและจรัญญา วงษ์พรหม วันที่ ๑๘ มกราคม ๒๕๕๒

^{๒๔} ข้อมูลในส่วนนี้ได้จากการสัมภาษณ์นักวิจัยของสถาบันฯ และ จากเวทีสนทนา “ถอดบทเรียนนักวิจัย” ที่สถาบันฯ นำการสนทนา
โดย ดร.ปริษา อุตระกุล, วันอาทิตย์ที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒.

» มีการผสมผสานวิธีการเก็บข้อมูลหลายวิธี นอกจากการ ผสมกันระหว่าง การใช้แบบสอบถามและการสัมภาษณ์เชิงลึกแล้ว ยังมีการใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการ การประชุมกลุ่มย่อย การจัดสัมมนาเสนอผลการศึกษาเพื่อให้ชาวบ้าน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนได้แสดงความคิดเห็นและวิจารณ์

» มีการพาชาวบ้านศึกษาดูงาน และแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านในพื้นที่อื่น สร้าง กระบวนการเรียนรู้ มีการสรุปงานหลังดูงาน และเมื่อกลับมาในชุมชนแล้วชาวบ้านที่ ไปดูงานจะแลกเปลี่ยนพูดคุยกับชาวบ้านที่ไม่ได้ไปดูงานด้วย กิจกรรมนี้บางครั้งเป็น กิจกรรมที่อยู่ในโครงการวิจัย บางครั้งเป็นกิจกรรมที่ร่วมกับองค์กรพัฒนาดำเนินงาน

» ขยายการปฏิบัติสู่พื้นที่อื่น

» นำผลงานวิจัยให้หน่วยงานนำไปใช้เป็นแนวทางในการวางนโยบาย

ในที่นี้จะยกตัวอย่างโครงการวิจัยของสถาบันฯ ๓ โครงการที่ใช้กระบวนการ
นี้

ตัวอย่างที่ ๑: โครงการกองทุนหมุนเวียน^{๒๔}

โครงการเงินทุนหมุนเวียนเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๑ และสิ้นสุดในปี พ.ศ.๒๕๓๕ สถาบันฯ ได้ดำเนินงานร่วมกันกับองค์กรพัฒนาของรัฐ และองค์กรชาวบ้าน ให้กู้เงิน จำนวน ๕๐,๐๐๐ บาท ต่อโครงการ และ ๑๐๐,๐๐๐ บาท ต่อเครือข่าย ในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ ๕ ต่อปี ระยะเวลาใช้คืนไม่เกิน ๓ ปี โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตทางด้านเศรษฐกิจ-สังคม ให้กับกลุ่มประชาชนที่ยากไร้ในชนบท เน้นการดำเนินงานกองทุนที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวัฒนธรรมและศักยภาพของแต่ละชุมชน สถาบันฯ ให้เงินทุนหมุนเวียนรวม ๓๔ โครงการ รวมเป็นเงิน ๑,๗๕๓,๐๐๐ บาท ตัวอย่างโครงการที่ได้รับการสนับสนุนเงินทุนคือ กลุ่มสหธรรม จ.สุรินทร์, โครงการธนาคารโค-กระบือ, โครงการเลี้ยงสุกร, โครงการกลุ่มแม่บ้านทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ, และโครงการรับซื้อเส้นไหมและผ้า เป็นต้น ในการให้เงินทุนหมุนเวียน ทางสถาบันฯ

^{๒๔} รายละเอียดการดำเนินงานโครงการนี้ ดูรายงานฉบับสมบูรณ์ -ส่วนที่๑: บริบทของการวิจัยและพัฒนา

ได้จัดการอบรม ศึกษาดูงานให้กับผู้รับทุนด้วย

ตัวอย่างที่ ๒: โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการปาชุมชน

โครงการนี้เป็นโครงการร่วมระหว่างสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (LDI) สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ในการดำเนินงานโครงการนี้มีงานหลัก ๒ งานคือ งานศึกษาวิจัยอย่างมีส่วนร่วม และเป็นงานเชิงปฏิบัติการ อีกงานหนึ่งคือ งานผลิตสื่อ

งานผลิตสื่อนี้ดำเนินงานในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๓๔-๓๕^{๒๖} ฝ่ายข้อมูลข่าวสาร การพัฒนาร่วมกับนักวิจัยทั้งภาคเหนือและอีสานกำหนดประเด็นในการนำเสนอ และผลิตแผ่นพับแนะนำโครงการ ผลิตสไลด์ประกอบเสียง และวีดิทัศน์ นอกจากนี้ยังร่วมกับ ๕ องค์กร ซึ่งได้แก่ สถาบันแหล่งน้ำและสิ่งแวดล้อม คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา, ชมรมศิษย์เก่าบูรณะชนบทและเพื่อน, คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนภาคอีสาน และศูนย์สื่อเพื่อการพัฒนา หาแนวทางจัดรายการวิทยุเพื่อเผยแพร่ความรู้เรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในภาคอีสาน มีการสำรวจความเห็นจากประชากรกลุ่มต่างๆ ในจังหวัดขอนแก่น ๔๓๕ คน และสรุปความคิดเห็นที่ไปในทิศทางเดียวกันในการใช้รายการวิทยุกระจายเสียงเพื่อเผยแพร่ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยและปฏิบัติการร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่ แต่ไม่สามารถดำเนินการจัดรายการวิทยุได้เนื่องจาก ทางสถานีต่างๆ ได้ขายเวลาให้กับบริษัทโฆษณาไปหมดแล้ว หากเราต้องการที่จะจัดรายการจะต้องหาเงินมาเช่าเวลาจากทางสถานี โครงการนี้จึงยกเลิกไปในที่สุด

ในช่วง ปี พ.ศ.๒๕๓๖-๓๗ โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการปาชุมชนอีสาน ซึ่งกำหนดพื้นที่เป้าหมายไว้ ๕ พื้นที่คือ แสงภา, โนนลาน, ดงชุมดำ, ดงมะไฟ, และภูหลง^{๒๗} ร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่พัฒนาศักยภาพขององค์กรชุมชนในการกำหนดเขตป่า

^{๒๖} สถาบันวิจัยและพัฒนา, รายงานประจำปี (เมษายน ๒๕๓๔-มีนาคม ๒๕๓๕), สิงหาคม ๒๕๓๕, หน้า ๔๒-๔๔

กำหนดกฎกติกาในการใช้และดูแลรักษาป่า วางแผนป้องกัน และลดพื้นที่ไฟป่า ตลอดจนขยายเครือข่ายป่าไปสู่หมู่บ้านข้างเคียง นอกจากนี้ชาวบ้านยังร่วมกับทีมวิจัยศึกษาดูงานการเกษตร ปศุสัตว์ วนเกษตร ร่วมกลุ่มพูดคุย แลกเปลี่ยน ในทุกขั้นตอนของการดำเนินงาน

ตัวอย่างที่ ๓: โครงการศึกษาแรงงานนอกระบบ

จากประสบการณ์และความรู้เรื่อง แรงงานนอกระบบของนักวิจัยสถาบันที่เริ่มศึกษาในประเด็นนี้มาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๐ โดยครอบคลุมแรงงานประเภทต่างๆ ทั้งแรงงานเด็ก แรงงานผู้สูงอายุ แรงงานกลับถิ่น และแรงงานผู้หญิงที่รับงานไปทำที่บ้าน ปลายทศวรรษ ๒๕๔๐ สถาบันฯ ได้ทำวิดิทัศน์เผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจแรงงานนอกระบบในอีสาน^{๒๔}

สถาบันฯ เป็นหน่วยประสานหลักของ “ศูนย์วิชาการแรงงานนอกระบบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” และเริ่มดำเนินงานในปีแรกคือ พ.ศ.๒๕๕๑ ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๕๑-๕๒ สถาบันวิจัยและพัฒนาได้รับทุนสนับสนุนจาก Home Net เพื่อศึกษาสถานการณ์ผู้รับงานไปทำที่บ้านใน ๔ ภาค ของประเทศ^{๒๕} และเริ่มใช้กระบวนการทำงานที่จะนำไปสู่การสร้างนโยบายเรื่องแรงงานของรัฐ ซึ่งเป็นเป้าหมายที่ต่อยอดจากการสร้างองค์ความรู้ว่าด้วยแรงงานอีสาน กระบวนการทำงานใช้ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) โดยสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการวิเคราะห์ปัญหา เรียนรู้เพื่อพัฒนาแรงงานนอกระบบด้านความมั่นคงของรายได้ อาชีวอนามัย และการจัดสวัสดิการ ศูนย์วิชาการฯทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาทางเลือกอาชีพคนค้ายะ, การวิจัยเชิงปฏิบัติ

^{๒๔} สถาบันวิจัยและพัฒนา, รายงานประจำปี การดำเนินงานของสถาบันวิจัยและพัฒนา ปีงบประมาณ ๒๕๓๖/๓๗, พฤศจิกายน ๒๕๓๗, หน้า ๒๒-๒๓. (ในรายงานไม่ได้ระบุ รายละเอียดของพื้นที่ ว่าอยู่ในตำบล อำเภอ และจังหวัดใด)

^{๒๕} ดูการอภิปรายประเด็นนี้ใน รายงานฉบับสมบูรณ์-ส่วนที่ ๓ ประมวลและสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัยและพัฒนา ในหัวข้อ แรงงาน

^{๒๖} จริญญา วงษ์พรหม, ศูนย์วิชาการแรงงานนอกระบบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, เอกสารประกอบการประชุม, ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒.

การอย่างมีส่วนร่วมเรื่องการจัดสวัสดิการชุมชน ๒ พื้นที่, การขยายการเรียนรู้ และ กระบวนการทำงานร่วมกันของแรงงานนอกระบบ, จัดเวทีสื่อสารสาธารณะ และ สร้างเครือข่ายนักวิชาการทำงานเกี่ยวกับแรงงานนอกระบบ

จากตัวอย่างโครงการวิจัย ๓ โครงการข้างต้น ชี้ให้เห็นถึงการสร้างวิถีวิทยาแบบการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ที่ไม่ได้เน้นเฉพาะการสร้างองค์ความรู้เพื่อประโยชน์ในทางวิชาการเท่านั้นแต่ยังมีเป้าหมายในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน และนำไปสู่การวางแผนของภาครัฐด้วย

แผนภูมิต่างนี้ ทำขึ้นโดยนักวิจัยของสถาบันฯ เพื่ออธิบายถึงกระบวนการวิจัยที่ใช้ในโครงการ^{๓๐}

^{๓๐} นำเสนอโดย คณะนักวิจัย ในเวทีสนทนา “ถอดบทเรียนนักวิจัย” ที่สถาบันฯ นำการสนทนาโดย ดร.ปรีชา อุยตระกูล, วันอาทิตย์ที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒.

แผนภาพนี้แสดงกระบวนการวิจัยที่ซับซ้อน และเน้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ในหลายขั้นตอนของการวิจัย ที่สำคัญคือการร่วมกันทำงานระหว่างนักวิจัยและชาวบ้านตั้งแต่เริ่มโครงการจนถึงที่สุด การวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้เป็นการทำงานที่ใช้เวลานานและอาศัยประสบการณ์ของนักวิจัยเป็นเครื่องมือที่สำคัญ

กระบวนการปฏิบัติการวิจัยและพัฒนา ของสถาบันฯ ตอบคำถามที่มีต่อสังคมศาสตร์บางข้อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคำถามที่ ๕ การเป็นตัวแทนชาวบ้าน การคิดแทน พูดแทน และทำแทนชาวบ้าน ด้วยการสร้างวิธีวิทยาที่ให้ความสำคัญกับการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

๒.๔. องค์ความรู้จากงานวิจัยและพัฒนา

งานวิจัยของสถาบันฯ ส่วนใหญ่เป็น “กรณีศึกษา” และการประมวลเรื่องราวของคนอีสานที่เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและในหลายกรณีก็เป็นผู้สร้างการเปลี่ยนแปลงเอง จากการศึกษาในครั้งนี้ ผู้เขียนพบว่า กรณีศึกษาหลายกรณีได้เปิดมุมมองใหม่ ตั้งคำถามใหม่ และบางกรณีได้แย้งแนวคิดเดิม แม้จะยังไม่มีการพัฒนาเป็นข้อถกเถียงทางทฤษฎีอย่างจริงจังก็ตาม

จากการศึกษาองค์ความรู้จากงานวิจัยของสถาบันฯ ที่เกี่ยวข้องกับ “คุณภาพชีวิตและความมั่นคงของมนุษย์” ใน ๓ ประเด็นคือ แรงงาน, ครอบครัวและบทบาทหญิงชาย, และสุขภาพ พบว่า

ประเด็น ๑) แรงงาน: จากแรงงานย้ายถิ่นสู่แรงงานนอกระบบ

งานศึกษาเรื่องแรงงานมีการเปลี่ยนแปลงมากทั้งในแง่การตั้งคำถามวิจัยและการสร้างองค์ความรู้จากการวิจัย การศึกษาวิจัยในทศวรรษที่ ๒๕๓๐ เน้นศึกษาการอพยพแรงงานโดยมุ่งไปที่การหาสาเหตุของการอพยพ และ ศึกษาผลกระทบของการอพยพของหนุ่มสาว โดยใช้ **แนวคิดทางประชากรศาสตร์** กระแสหลัก ศึกษาปัจจัยผลักดัน (push factors) ซึ่งได้แก่ ความยากจนในชนบท ความต้องการออกไปเผชิญกับโลกแบบใหม่ในเมือง และปัจจัยดึง (pull factors) กล่าวคือ การมีงานในเขตเมือง

และการมีข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งงานจากผู้อพยพไปก่อน เป็นต้น ส่วนวิธีศึกษาจะใช้ การสำรวจข้อมูลเชิงปริมาณ **องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยในประเด็นนี้จะเพียงพอแล้ว** และสามารถที่จะพัฒนาคำถามวิจัยไปในประเด็นอื่นๆ ต่อไป

หลังจากทุนยูเอสเอ-ซีต้า ประเด็นเกี่ยวกับแรงงานจะเป็นการศึกษาแรงงานเด็ก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจ้างแรงงานเด็กในรูปแบบที่เลวร้าย กล่าวคือ เด็กที่ต้อง ทำงานที่เสี่ยงต่อสุขภาพ และเสี่ยงต่ออันตรายสูง งานวิจัยชี้ให้เห็นถึงปริมาณเด็กที่ ต้องใช้แรงงานอย่างไม่ถูกต้องถึงกว่า ๕ แสนคนเฉพาะในจังหวัดขอนแก่น **รูปแบบการ จ้างงานเด็กมีหลากหลาย** คือมีทั้งแรงงานแฝงที่ช่วยงานที่พ่อแม่รับจ้างมาทำอีกต่อหนึ่ง เช่น งานปลูกพืชเก็บเมล็ดพันธุ์ ซึ่งต้องเผชิญกับสารเคมีที่รุนแรงอย่างต่อเนื่อง แรงงานเด็กที่เร่ร่อนไปกับพ่อแม่ตามไร่อ้อยต่างๆ และได้รับค่าจ้างอันน้อยนิดจาก การทำงานตากแดดทั้งวันและเสี่ยงต่อความทรุดโทรมของสุขภาพ เด็กๆ กลุ่มนี้ไม่ได้ เรียนหนังสือเนื่องจากต้องเดินทางอยู่ตลอด แรงงานเด็กในภาคบริการอีกหลาย ประเภทที่ต้องทำงานในเวลากลางคืน เสี่ยงต่อการถูกละเมิด และเสี่ยงต่อการเข้าถึง อนามัยมุขต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น เหล้า บุหรี่ และ เรื่องเพศ การศึกษาพบว่าเด็กที่เข้าสู่ แรงงานในภาคอุตสาหกรรมจำนวนมากเมื่อเทียบกับแรงงานประเภทอื่น ประเด็นที่ น่าสนใจคืองานศึกษาเสนอให้เราได้ยืถึง เสี่ยงของแรงงานเด็กต่อการทำงาน เด็กๆ หลายคนกล่าวว่าด้วยความรู้สึกภูมิใจที่ตนสามารถช่วยเหลือ แบ่งเบาภาระของพ่อแม่ได้ การศึกษาในช่วงนี้ **เผยให้เห็นสภาพปัญหาอย่างชัดเจนแต่ยังไม่มีข้อเสนอทางออก**

ในทศวรรษ ๒๕๔๐ การศึกษาเรื่องแรงงานมีการเปลี่ยนแปลงอีกครั้ง ในยุค ที่เกิดสภาวะเศรษฐกิจถดถอย ปี พ.ศ. ๒๕๔๑-๔๒ โรงงานหลายแห่งในเขตเมืองปิดตัวลง การก่อสร้างหยุดชะงัก แรงงานจากภาคอีสานซึ่งเข้าไปอยู่ในการจ้างงานประเภทนี้ เป็นจำนวนมากได้รับผลกระทบ และส่วนหนึ่งเลือกที่จะอพยพกลับ คำถามวิจัยคือ **ชุมชน อีสานสามารถที่จะรองรับการอพยพกลับได้มากน้อยเพียงใด** จากการอ่านงานวิจัยยังไม่พบคำตอบที่ชัดเจน ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่า เนื่องจากการศึกษานี้ยังอยู่ในช่วงที่เพิ่ง จะมีการอพยพกลับจึงยังไม่สามารถประเมินศักยภาพชุมชนได้บัดนี้เวลาได้ล่วงเลยมานานับ

๑๐ ปีแล้ว **น่าจะมีการศึกษาทบทวนในประเด็นนี้อีกครั้ง** สิ่งที่เห็นได้จากงานศึกษาคือ ความหวังของแรงงานอพยพกลับที่มีต่อการหารายได้ที่ชุมชนเดิม ซึ่งมีทั้งการวางแผน ที่จะขายแรงงานในภาคเกษตรสำหรับแรงงานที่ไม่มีเงินทุน ส่วนผู้ที่พอจะมีเงิน ทุนอยู่บ้างก็คิดที่จะผันตัวเองมาเป็นนายทุนน้อยที่มีกิจการเล็กๆ เป็นของตนเองด้วยการเปิดร้านขายของชำ หรือร้านอาหารในชุมชน

แรงงานนอกระบบ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงที่รับงานมาทำที่บ้าน เป็นประเด็น วิจัยในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา คำถามยังคงอยู่ในเรื่องของสภาพการจ้างงาน และ ปัญหาในการทำงาน แม้จะมีการเปลี่ยนการศึกษามาเป็นกลุ่มแรงงานหญิง และ เปลี่ยนการศึกษารูปแบบการจ้างงานจากโรงงานมาเป็นการรับงานมาทำที่บ้าน คำถามหลักของการวิจัยยังคงไม่ต่างไปจากการศึกษาแรงงานอพยพเท่าใดนัก กล่าว คือยังเป็นคำถามเรื่อง ปัจจัยนำเข้าและปัจจัยดึงดูดคนเข้าสู่การเป็นแรงงาน อย่างไรก็ตามมีคำถามที่เพิ่มขึ้นจากการศึกษาแรงงานในทศวรรษก่อนหน้าคือ เมื่อผู้หญิง สามารถหารายได้เข้ามาในครัวเรือนมากขึ้นเช่นนี้ บทบาทของผู้หญิงในครัวเรือนมี การเปลี่ยนแปลงหรือไม่ ผู้หญิงมีอำนาจในการตัดสินใจมากขึ้นหรือไม่ และการ ทำงานนี้มีผลกระทบต่อการทำหน้าที่แม่บ้านหรือไม่อย่างไร ผลการศึกษาพบว่า **การที่ ผู้หญิงรับงานมาทำที่บ้านทำให้เธอมีเวลาให้กับงานบ้านน้อยลงและสามีเข้ามาช่วย แบ่งเบางานบ้านมากขึ้น** ประเด็นนี้น่าสนใจจากการศึกษาผู้หญิงชนชั้นกลางกับการ ทำงานที่บ้านพบว่าผู้หญิงต้องทำงานเป็น ๒ เท่าคือ ทำทั้งงานบ้านเช่นเดิม และเพิ่ม งานรับจ้างเข้ามาอีก น่าสนใจที่จะศึกษาต่อไปว่าเงื่อนไขใดที่ทำให้ผู้ชายชนบทยอมที่ จะช่วยผู้หญิงแบ่งเบางานบ้าน หรือเป็นวัฒนธรรมอีสานอยู่แล้วที่ผู้ชายและผู้หญิงจะ ร่วมกันรับผิดชอบงานบ้าน

ในเรื่องเกี่ยวกับแรงงานที่ไม่ได้รับการปกป้องจากกฎหมายคือแรงงานเด็ก งานศึกษาเสนอคำถามที่น่าสนใจคือ **เราจะมองเฉพาะว่าเด็กไทยกตัญญูช่วยพ่อแม่ ทำงานเท่านั้นหรือ หรือเราควรจะวิพากษ์การจัดการทางสังคม-เศรษฐกิจของภาครัฐ และทุนที่ไม่เอื้อให้เด็กสามารถรักษาลิทธิในการได้รับการศึกษา ได้รับการดูแลสุขภาพ**

งานศึกษาเสนอว่าเราสามารถมองแรงงานเด็กจากอีกมุมหนึ่งคือมองจาก การเกิดขึ้นของงาน และการสร้างระบบการทำงานที่ปลอดภัย เช่น การลดการทำเกษตรโดยใช้สารเคมี การลดเวลาทำงานของเด็ก แทนการมุ่งไปที่การห้ามเด็กเข้าสู่การรับจ้างอย่างเข้มงวดเพียงด้านเดียว

งานวิจัยของสถาบันฯชี้ให้เห็นว่า หากเรามองแรงงานจากจุดยืนและประสบการณ์ของแรงงานเอง เราจะเห็นถึงนิยามที่กว้างและหลากหลายของ “แรงงาน” โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานวิจัยแรงงานเด็กในปลายทศวรรษ ๒๕๔๐

ประเด็น ๒) ครอบครัวและบทบาทผู้หญิง: ถูกทำให้อ่อนล้าจนฝืนวิฤตไม่ได้

งานศึกษาเรื่องบทบาทผู้หญิงในช่วงทศวรรษ ๒๕๓๐ ที่สถาบันฯ ได้รับทุนสนับสนุนจากยูเอสเอ-ซีดี มีประเด็นคำถามที่เหมือนๆ กันคือ ผู้หญิงมีส่วนร่วมในการพัฒนามากเพียงใด และทำอะไรผู้หญิงจึงจะมีส่วนร่วมมากขึ้น จากนั้นก็เป็นการศึกษาเรื่องทำนองเดียวกันแต่เปลี่ยนมาเป็นผู้ชายว่ามีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างไร และมีปัญหาในการทำงานอย่างไร **การศึกษาในทำนองนี้ถูกวิจารณ์โดยนักสตรีนิยม**ว่าเป็นการศึกษาที่ใช้บทบาทของผู้ชายเป็นตัวตั้งและมองดูว่าทำอะไรผู้หญิงจึงจะสามารถมีบทบาทแบบเดียวกับผู้ชายได้ การศึกษาเช่นนั้นนอกจาก **ไม่ช่วยให้เราเข้าใจชีวิตและประสบการณ์ของผู้หญิงแล้ว ยังทำให้ไม่เห็นคุณค่าการทำงานของผู้หญิงที่แตกต่างจากผู้ชาย**

งานศึกษาผู้หญิงอีกรูปแบบหนึ่งในช่วงเดียวกัน (ทศวรรษ ๒๕๓๐) แต่มองผ่านวรรณกรรม (ที่แต่งโดยผู้ชาย) พบว่า วรรณกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสั้น คำสอนหรือนิตยสารล้วนเป็นเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับบทบาทเชิงรับ และบทบาทที่เป็นรองของผู้หญิง งานศึกษานี้แม้จะเป็นงานบุกเบิกแต่ยังขาดการวิเคราะห์ในหลายประเด็นที่สำคัญคือขาดการวิเคราะห์บริบทของการสร้างความรู้ ความจริงว่าด้วยผู้หญิง **ขาดการวิเคราะห์มุมมองของผู้หญิงต่อเรื่องเล่าประเภทต่างๆ และขาดการเชื่อมโยงเรื่องเล่าต่างประเภคว่ามีการนำเสนอภาพลักษณ์ของผู้หญิงที่เหมือนกันอย่างไร มีการ**

“ขอยืม” วาทกรรมว่าด้วยความเป็นหญิงระหว่างตัวบทแบบต่างๆ (intertextuality) อย่างไร

งานวิจัยในทศวรรษ ๒๕๔๐ กลับมาที่ผู้นำหญิงและต่อเรื่องแรงงานนอกระบบ งานวิจัยไม่ได้ต่อเติมความรู้ที่ได้จากงานในทศวรรษก่อนสักเท่าใด แต่มีประเด็นที่น่าสนใจคือ การทำการสำรวจข้อมูลแรงงานนอกระบบทั่วประเทศ งานศึกษาที่ผ่านมา มักเป็นงานศึกษาเฉพาะกรณีซึ่งมีข้อดีคือสามารถเข้าใจชีวิตของผู้หญิงได้ชัดเจนขึ้น แต่ข้อจำกัดก็มีไม่น้อยคือไม่สามารถเห็นภาพรวมของแรงงาน **การสำรวจแรงงานนอกระบบทั่วประเทศ** ทำให้เห็นได้อย่างชัดเจนถึงการเพิ่มขึ้นของแรงงานประเภทนี้ และสามารถใช้เป็นฐานข้อมูลสำคัญในการนำไปสู่การสร้างองค์กรแรงงาน และสร้างระบบสวัสดิการแก่แรงงานเหล่านี้ต่อไป

ดูเหมือนว่าสังคมจะฝากความหวังไว้กับครอบครัวที่จะช่วยฝ่าวิกฤตหลายๆ เรื่อง แนวคิดคลาสสิกทางสังคมวิทยาสายทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่มองครอบครัวเป็นสถาบันหลัก เป็นสถาบันแรกเริ่ม และให้ความสำคัญว่าสถาบันนี้จะทำหน้าที่หล่อหลอม (socialize) คนตั้งแต่แรกเกิดให้ยอมรับบรรทัดฐานและค่านิยมร่วม (shared norms & values) ในสังคม **แต่งานวิจัยของสถาบันฯ ชี้ให้เห็นว่า ครอบครัวอีสานในทศวรรษ ๒๕๔๐ กลับเป็นหน่วยที่เผชิญกับวิกฤตเสียเอง และอ่อนล้าเกินกว่าจะเป็นตัวช่วยแก้ปัญหา** ขนาดครอบครัวเล็กลง สมาชิกในครอบครัวแยกย้ายกันไปหางานทำนอกบ้านมากขึ้น คนหนุ่มสาวออกไปหางานทำ และฝากลูกเล็กไว้กับปู่ย่า ตายาย

ประเด็น ๓) สุขภาพ: จากโรคทั่วไปถึงโรคจากสารเคมี

จากการศึกษาในทศวรรษ ๒๕๓๐ ที่เน้นโรคที่เกิดขึ้นกับคนอีสานไม่ว่าจะเป็นโรคอุจจาระร่วงในเด็ก โรคผิวหนัง โรคพยาธิ โรคในช่องปาก และโรคติดต่ออื่นๆ เป็นการศึกษาโดยบุคลากรทางการแพทย์ มาถึงทศวรรษ ๒๕๔๐ โรคที่พบมากขึ้น กลับเป็นโรคจากสารเคมี ที่มาจากการทำงานในภาคเกษตร ผู้วิจัยไม่ใช่บุคลากรทางการแพทย์ งานวิจัยแสดงถึงข้อค้นพบที่น่าตกใจว่าไม่เฉพาะผู้ใหญ่ที่ทำงานใกล้

ชิดกับสารเคมีทุกวันในปริมาณที่มาก แต่เด็กอายุต่ำกว่า ๑๐ ขวบก็ร่วมเผชิญชะตากรรมนี้ด้วย เป็นการเผชิญชะตากรรมที่เด็ก “เต็มใจ” เพราะเห็นว่าตนเองกำลังตอบแทนบุญคุณพ่อแม่ และช่วยแบ่งเบาภาระของครอบครัว และด้วยความยินดีของพ่อแม่ที่เห็นลูกทำตัวเป็นประโยชน์ และสามารถเพิ่มรายได้ให้ครอบครัวได้อีกทางหนึ่ง

ในทศวรรษที่ ๒๕๔๐ **สถาบันฯ ไม่ได้ศึกษาเรื่องการแพทย์พื้นบ้าน** ทั้งที่ในช่วงนี้ว่าทกรรมว่าด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น กำลังเป็นที่พูดถึงในหลายวงการ การแพทย์แผนไทย ถูกเรียกใหม่ว่าเป็น “การแพทย์ทางเลือก” งานศึกษาที่อาจจะช่วยเป็นคำตอบกับเรื่องนี้ได้อาจเป็นงานศึกษารูปแบบ ความเป็นไปได้ ในการให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมใน “สมัชชาสุขภาพ”

๓

ข้อเสนอต่อปฏิบัติการวิจัย
“คุณภาพชีวิตและความมั่นคงของมนุษย์”

ที่ผ่านมาเราเห็นการเปลี่ยนบทบาทหลักของสถาบันวิจัยและพัฒนาใน ๒ ช่วง คือ ช่วงแรกในทศวรรษที่ ๒๕๓๐ สถาบันฯมีบทบาทในการสร้างเวทีสาธารณะ ประสานเครือข่ายเพื่อการพัฒนา และการร่วมกับภาคประชาเคลื่อนไหวทางสังคม อาจกล่าวได้ว่าในช่วงดังกล่าวนี้สถาบันฯมีสถานะเป็นผู้สร้างงาน “สังคมศาสตร์ สาธารณะ” Public Social Science ที่มาของความรู้เกิดจากการสื่อสารสาธารณะ และเน้นการทำงานในระดับชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชน มีการสนทนากับชาวบ้านหลายกลุ่ม หลายระดับ สร้างความเห็นร่วมและกิจกรรมร่วม ทั้งหมดนี้มีสาธารณะเป็นเป้าหมาย

ในทศวรรษต่อมาคือ ๒๕๔๐ ด้วยบริบทของการทำงานที่มีการเปลี่ยนแปลง อย่างเห็นได้ชัด สถาบันฯหันมาทำงานเชิงนโยบายมากขึ้น มีงานที่เป็น Policy Research หลายชิ้น งานวิจัยบางชิ้นไม่ได้ตั้งเป้าหมายที่จะเป็นงานวิจัยเชิงนโยบายและเนื่องจากทำงานวิจัยร่วมกับหน่วยงานของรัฐ มีความใกล้ชิดกับบุคลากรรัฐที่ทำงานในระดับนโยบาย ทำให้ข้อค้นพบจากงานวิจัยถูกนำไปใช้ในนโยบายบางส่วน

ข้อเหมือนของการทำงานในทั้ง ๒ ช่วงคือ การทำงานเชิงวิพากษ์ (Critical Social Science) จะเห็นได้ว่างานวิจัยจำนวนมากที่อยู่ในหัวเรื่อง “คุณภาพชีวิตและความมั่นคงของมนุษย์” เริ่มจากการวิพากษ์นโยบายที่ไม่ถูกต้อง และ/หรือไม่รอบคอบ ไม่ถูกต้องในแง่ที่ส่งผลกระทบทางลบคือชีวิตผู้คน ไม่ว่าจะเป็นนโยบายการพัฒนาโดยรวม หรือ นโยบายเกี่ยวกับแรงงานโดยตรง รวมถึงนโยบายเรื่องครอบครัว และ นโยบายสุขภาพ ส่วนบทบาทที่สถาบันฯยังทำน้อยในทั้ง ๒ ช่วงคือ การทำงานวิชาการ การสร้างประเด็นถกเถียงทางวิชาการ

ข้อเสนอต่อปฏิบัติการวิจัยของสถาบันฯ เพื่อประสานบทบาทในด้านต่างๆ คือ

๓.๑. ให้ความสำคัญกับการวิพากษ์ และพัฒนาแนวคิดทฤษฎีให้มากขึ้น

๓.๒. เอาประเด็นวิจัยที่เคยทำกลับมาทบทวนและทำซ้ำ

๓.๓. การประสานงานเพื่อการวิจัยระยะยาวและการทำฐานข้อมูล

๓.๔. การสร้างเวทีสาธารณะ

๓.๑. ให้ความสำคัญกับการวิพากษ์ และพัฒนาแนวคิดทฤษฎีให้มากขึ้น

งานวิจัยของสถาบันฯ หลายชิ้นสามารถนำมาสร้างเป็นข้อถกเถียงในทางวิชาการได้มากมาย อาทิ เรื่องแรงงาน งานวิจัยในยุคแรกๆ ที่มีการนำแนวคิดทางประชากรศาสตร์แบบคลาสสิกมาศึกษาการอพยพแรงงาน ให้ภาพการอพยพแต่ไม่ช่วยให้เข้าใจเงื่อนไขทางสังคม วัฒนธรรมของการอพยพ องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยในประเด็นการย้ายถิ่นนี้ น่าจะเพียงพอแล้ว จากการศึกษาแรงงานเด็ก งานวิจัยเสนอให้เห็นถึงรูปแบบการจ้างงานเด็กที่มีอยู่หลากหลาย เช่น แรงงานเด็กที่แฝงอยู่ในครอบครัวที่รับงานไปทำที่บ้าน หรือ รับงานเกษตรแบบพันธสัญญา และแรงงานที่เร่ร่อนไปรับจ้างตัดอ้อยกับพ่อแม่ งานวิจัยของสถาบันฯ ขยายนิยามของ “แรงงานเด็ก” ออกไปจาก แรงงานในระบบ และ แรงงานนอกระบบ ให้ครอบคลุมการใช้แรงงานในรูปแบบอื่นๆ ต่อคำถามที่ว่าเราจะมองเฉพาะว่าเด็กไทยกตัญญูช่วยพ่อแม่ทำงานเท่านั้น หรือ หรือเราควรจะวิพากษ์การจัดการทางสังคม-เศรษฐกิจของภาครัฐและทุนที่ไม่เอื้อให้เด็กสามารถรักษาลิทธิของตนได้ เป็นคำถามที่มีนัยทางทฤษฎี

ส่วนเรื่องแรงงานผู้หญิงงานศึกษาของสถาบันฯ พบว่า การที่ผู้หญิงรับงานมาทำที่บ้านทำให้เธอมีเวลาให้กับงานบ้านน้อยลงและสามีเข้ามาช่วยแบ่งเบางานบ้านมากขึ้น แต่ไม่ได้อธิบายว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้อยู่ในเงื่อนไขใด นอกจากนี้ การศึกษาเรื่องบทบาทของผู้หญิง และการมีส่วนร่วมของผู้หญิง ซึ่งทำมากในทศวรรษ ๒๕๓๐ และเรื่องทำนองนี้ถูกวิจารณ์โดยนักสตรีนิยมว่ายังคงบทบาทของผู้ชายว่าเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา และตั้งคำถามว่าผู้หญิงได้เข้าไปแสดงบทบาทนั้นมากน้อยเพียงใด

การศึกษาแบบนี้ นอกจากไม่ช่วยให้เราเข้าใจชีวิตและประสบการณ์ของผู้หญิงแล้ว ยังทำให้ไม่เห็นคุณค่าการทำงานของผู้หญิงที่แตกต่างจากผู้ชาย

ประเด็นเรื่อง “ครอบครัว” งานวิจัยของสถาบันฯ ชี้ให้เห็นว่า ครอบครัวอีสาน ในทศวรรษ ๒๕๔๐ กลับเป็นหน่วยที่เผชิญกับวิกฤตเสียเอง และอ่อนล้าเกินกว่าจะเป็นตัวช่วยแก้ปัญหา เรื่อง “ครอบครัว” เป็นประเด็นทางวิชาการที่น่าสนใจ สังคมศาสตร์หลายสาขาให้ความสำคัญกับ ครอบครัวในฐานะสถาบันหลักของมนุษย หน่วยงานต่างๆ ล้วนฝากความหวังในการแก้ปัญหาหลากหลายประดามีไม่ว่าจะเป็น เรื่องยาเสพติด สุขภาพ ความประพฤติดของวัยรุ่น การดูแลคนแก่ ไว้ที่ครอบครัว งานศึกษาของสถาบันฯจะช่วยถอดรื้อนิยามของครอบครัวสมัยใหม่ที่หลากหลายขึ้น ซับซ้อนขึ้น ไม่ว่าจะเป็นครอบครัวของคนต่างเชื้อชาติ และต่างภูมิหลัง ที่ไม่ได้มีฐาน ของระบบเครือญาติแบบในสมัยก่อนรองรับ หรือเป็นครอบครัวที่แยกกันอยู่ ครอบครัวร้อนรุ่มตามงานที่ได้รับจ้าง หรือแม้แต่ครอบครัวของคนเพศเดียวกัน เป็นต้น ความสัมพันธ์ในครอบครัวจึงเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่ได้ผ่านวัฒนธรรมประเพณีและ สายเครือญาติ แต่ผ่านอุปกรณ์การสื่อสารสมัยใหม่ทั้งโทรศัพท์มือถือ และอินเทอร์เน็ต

๓.๒. เอาประเด็นวิจัยที่เคยทำกลับมาทบทวนและทำซ้ำ

จะเห็นได้ว่าสถาบันฯไม่ได้ศึกษาผู้หญิงในมิติของการสร้างภาพตัวแทนของผู้ หญิง ผ่านงานวรรณกรรม ดังที่เคยมีการทำวิจัยในช่วงทุนยูเสด ซีต้า อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดของงานในยุคทศวรรษ ๒๕๓๐ คือยังขาดการวิเคราะห์มุมมองของผู้หญิงต่อ เรื่องเล่าประเภทต่างๆ และขาดการเชื่อมโยงเรื่องเล่าต่างประเภทว่ามีการนำเสนอ ภาพลักษณ์ของผู้หญิงที่เหมือนกันอย่างไร มีการ “ขอยืม” วาทกรรมว่าด้วยความเป็น หญิงระหว่างตัวบทแบบต่างๆ อย่างไร

ทศวรรษ ๒๕๓๐ เป็นยุคที่การศึกษาด้านสาธารณสุขผนวกรวมประเด็นทาง สังคมเข้าไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องวัฒนธรรมที่มีผลต่อ พฤติกรรมและการใช้ชีวิต ประจำวัน และความเชื่อเรื่องโรคและการรักษาโรค ตลอดจนการรักษาโรคแบบพื้นบ้าน มาในทศวรรษ ๒๕๔๐ สถาบันฯไม่ได้ศึกษาเรื่องการแพทย์พื้นบ้านในช่วงหลังทั้งที่มี

เงื่อนไขหลายประการที่ส่งเสริมการแพทย์พื้นบ้าน ผู้เขียนเห็นว่าน่าจะกลับมาศึกษาในประเด็นนี้อีกครั้ง

งานศึกษาเรื่องแรงงานอพยพกลับถิ่น ทำให้ในช่วงเศรษฐกิจยุคทองสงบแต่ตกคือเมื่อประมาณ ๑๐ กว่าปีมาแล้ว ในยุคที่โรงงานหลายแห่งถูกปิด และ “การกลับบ้าน” ถูกใช้เป็นทางเลือกของแรงงานกลุ่มหนึ่ง โดยกล่าวถึงเป้าหมายของแรงงานว่าจะกลับมาอยู่อย่างไรในชุมชน บัดนี้เวลาล่วงเลยมานานพอที่จะกลับไปศึกษาว่าแรงงานที่อพยพกลับมีความเป็นอยู่อย่างไรในชุมชน หรือได้ออกจากชุมชนไปแล้ว หากเป็นเช่นนั้นชีวิตของแรงงานเหล่านี้เป็นอย่างไร

๓.๓. การทำวิจัยระยะยาวและการทำฐานข้อมูล

การทำวิจัยระยะยาว (longitudinal research) หมายถึง การศึกษาเฉพาะกรณีอย่างต่อเนื่องเป็นเวลาที่ยาวนานพอจะเห็นกระบวนการเปลี่ยนแปลง เช่น การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวอย่างต่อเนื่องยาวนานกว่า ๑๐ ปี จะช่วยให้เห็นการต่อสู้ของหน่วยทางสังคมที่สำคัญนี้ หรือการศึกษาการเคลื่อนย้ายแรงงานอีสานอย่างต่อเนื่อง ดังได้อภิปรายแล้วในข้อ ๓.๒.

งานวิจัยที่สถาบันฯ ทำการสำรวจแรงงานนอกระบบในภาคอีสานเป็นการสร้างฐานข้อมูลที่สำคัญและมีประโยชน์มากที่จะช่วยให้เห็นปรากฏการณ์ได้ชัดเจนขึ้น น่าจะมีการสำรวจในลักษณะนี้ในประเด็นอื่นๆ เนื่องจากปัญหาประการหนึ่งของงานวิจัยทางสังคมศาสตร์คือการขาดข้อมูลพื้นฐาน ที่จะทำให้เห็นภาพกว้างเพื่อทำงานศึกษาเฉพาะกรณีจะสามารถเสริมให้เข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมได้มากขึ้นทั้งนี้ผู้เขียนไม่ได้เสนอให้สถาบันฯทำงานใน ๒ ส่วนนี้คืองานวิจัยระยะยาว และงานฐานข้อมูลโดยลำพังเนื่องจากเป็นงานที่ต้องการทรัพยากรทั้งเวลาและเงินทุนมาก อีกทั้งการทำฐานข้อมูลจะต้องมีการปรับให้ทันสมัยอยู่ตลอด แต่เสนอว่าน่าจะมีการประสานงานกับสถาบันฯ อื่น

๓.๔. การสร้างเวทีสาธารณะ

งานของสถาบันฯ มีความโดดเด่นในการวิจัยแบบมีส่วนร่วม และการสร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการเสริมศักยภาพขององค์กรชุมชน การเสริมพลังอำนาจของผู้หญิง และคนจน การเปิดเวทีให้ผู้เดือดร้อนได้แสดงความเห็นและเล่าเรื่องราวต่างๆ ด้วยตัวของพวกเขา/เธอเอง เป็นสิ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจนในงานของสถาบันฯ ที่นอกเหนือจากงานวิจัย แต่ในช่วงปลายทศวรรษ ๒๕๔๐ กิจกรรมเหล่านี้ ลดลงอย่างเห็นได้ชัด สถาบันฯ ไม่ได้แสดงบทบาทในฐานะผู้ร่วมเคลื่อนไหว แต่บทบาทที่เด่นในช่วงหลังนี้คือการสร้างองค์ความรู้ และการนำเสนอเชิงนโยบาย

การจัดเวทีสาธารณะที่เห็นได้ในช่วงหลังนี้เป็นเรื่องการรณรงค์ประชาธิปไตย แม้ว่าสถาบันฯ จะไม่มีงานวิจัยเรื่องประชาธิปไตยและการเมือง แต่มีกิจกรรม การจัดเสวนาในช่วง พ.ศ.๒๕๔๘-๒๕๕๑^{๓๓} การจัดสัมมนาวิชาการ, เวทีวิชาการ, โครงการรณรงค์ ในหัวข้อต่างๆ ดังนี้

สมานฉันท์แก้ปัญหาสังคมอย่างไรโดยไม่ใช้ความรุนแรง

รับหรือไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๕๐

การมีส่วนร่วมสร้างสรรค์ประชาธิปไตยของบุคลากรและนักศึกษา มข.

การรณรงค์ใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งสร้างสรรค์ประชาธิปไตยของบุคลากรและนักศึกษา มข.

รณรงค์ใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภาของบุคลากรและนักศึกษามข.

ผู้เขียนมีความเห็นว่าการจัดเวทีสาธารณะเช่นนี้มีความหมายมาก โดยเฉพาะเมื่อมีคนหนุ่มสาวเป็น “สาธารณะ” เป้าหมาย อย่างไรก็ตามประเด็น “การเมือง” น่าจะมีการขยายออกไปนอก “การเมืองในระบบ และประชาธิปไตยแบบการเลือกตั้ง” สู่ประเด็นที่เป็นองค์ความรู้ของสถาบันฯ ที่สั่งสมมาจากการสับการณวิจัยที่ยาวนาน เช่น

^{๓๓} ดู RDI กับภารกิจบูรณาการความรู้สู่ชุมชนและสังคม: รายงานผลการดำเนินงาน สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๑, หน้า ๑๐๓-๑๐๔

บทสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัยและพัฒนาในรอบ 3 ทศวรรษอาร์ดีไอ 61

การเมืองในระดับชุมชน การเมืองของวัฒนธรรมและการบริโภค เป็นต้น ประเด็นเหล่านี้ น่าจะเป็นที่สนใจของกลุ่มสาธารณะเป้าหมายนี้ และสามารถสร้างพื้นที่สาธารณะที่มีการถกเถียงพูดคุยกันได้กว้างขวางขึ้น

๔

ส่งท้าย: รำลึกความหลังเพื่อไปข้างหน้า

ช่วงเวลาเกือบ ๓๐ ปีของปฏิบัติการวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่นมีบทบาทในการทำงานหลายรูปแบบ ในทศวรรษ ๒๕๓๐ บทบาทหลักของสถาบันฯคือ การทำงานวิชาการสาธารณะ (public social science) ไปพร้อมๆ กับการสร้างความรู้จากปฏิบัติการ (practical knowledge) ในยุคที่วิชาการและงานวิจัยสังคมศาสตร์ยังอยู่ในระยะบุกเบิก งานวิจัยที่เน้นการมีส่วนร่วมยังมีไม่มาก^{๓๒} ไม่มีแหล่งทุนวิจัยในประเทศที่ให้การสนับสนุนเงินทุนวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนา โดย ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์ เป็นผู้อำนวยการได้รับการสนับสนุนเงินทุนจากแหล่งทุนใหญ่ ๒ แหล่ง และด้วยการเข้าร่วมงานของนักพัฒนาจากองค์กรพัฒนาเอกชน ในช่วงเวลาดังกล่าวถึง ๕ คน และนักวิจัยที่มีประสบการณ์ทำงานชนบทอีกอย่างน้อย ๓ คน ทำให้สถาบันฯ สามารถนำแนวคิด และสร้างวิธีวิทยาที่แตกต่างจากงานวิจัยกระแสหลักทางด้านสังคมศาสตร์ในยุคสมัยนั้นได้ นอกจากการประสานงานกับองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรชาวบ้านแล้ว สถาบันฯ ยังได้เข้าไปมีบทบาทในการร่วมกับชุมชนเคลื่อนไหวต่อต้านนโยบายรัฐที่ส่งผลกระทบด้านลบต่อชุมชน และสิ่งแวดล้อมอีกหลายโครงการ คณะกรรมการสถาบันฯไม่ได้มีเฉพาะนักวิชาการจากหลายสาขาวิชาเท่านั้นแต่ยังประกอบด้วยชาวบ้านและนักพัฒนา มีหลายครั้งที่เราจะเห็นชาวบ้านเดินเข้าออกสถาบันฯ มาพูดคุย ทักทาย และร่วมสนทนาในห้องประชุมชั้น ๔ ที่ปูพรมและมีอุปกรณ์การประชุมที่ทันสมัย ปรากฏการณ์นี้ไม่ใช่สิ่งที่จะเห็นได้ในสถาบันการศึกษาในยุคนั้น อย่างไรก็ตามยุคสมัยดังกล่าวได้ผ่านพ้นไป และเงื่อนโซ่ที่

^{๓๒} ดู สุริยา สมุทคุปต์ และ พัฒนา กิตติอาษา, จากวิธีการประเมินสถานะชนบทแบบเร่งด่วน ถึงวิธีการประเมินสถานะชนบทแบบมีส่วนร่วม: พลวัตของวิธีการพัฒนาชนบทแนวใหม่, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, ๒๕๓๖.

เป็นอยู่ในปัจจุบันอาจไม่เอื้อต่อการทำงานในรูปแบบเดิมอีกแต่ไม่ได้หมายความว่าสถาบันฯจะยุติบทบาทของการทำงาน “วิชาการสาธารณะ”

สถาบันฯ ปรับบทบาทครั้งสำคัญในช่วงทศวรรษ ๒๕๔๐ ซึ่งเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งสถานะของวิชาการสังคมศาสตร์ที่ได้รับการยอมรับมากขึ้น กระแสสากลที่หันมาให้ความสำคัญกับ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมชุมชน ตลอดจนการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยชุมชน หน่วยงานที่ให้ทุนวิจัยในประเทศที่เกิดขึ้นในปลายทศวรรษ ๒๕๓๐ เริ่มขยายงานในทศวรรษนี้อย่างกว้างขวาง สถาบันฯ หันมาทำงานเชิงนโยบาย (policy research) มากขึ้น ส่วนงานวิชาการสาธารณะก็ยังคงดำเนินต่อไปแต่ไม่ได้เป็นด้านหลักของสถาบันฯ ด้วยข้อจำกัดหลายด้าน ทั้งการเมืองในระดับประเทศ และในระดับมหาวิทยาลัยเอง สถาบันฯ มีนักวิชาการสถาบันการศึกษาต่างๆและหน่วยงานของรัฐที่ทำงานกับชุมชนและทำงานเชิงนโยบายเป็นพันธมิตร

ส่วนที่สถาบันฯ ยังไม่ค่อยได้ให้ความสำคัญในทศวรรษ ๒๕๔๐ คือการวิพากษ์และพัฒนาแนวคิดทฤษฎีให้มากขึ้น โดยนำเอาองค์ความรู้จากงานวิจัยมาใช้ นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยบางประเด็นที่น่าจะน่ากลับมาทบทวนและทำซ้ำ อาทิ มิติทางสังคมของประเด็นสุขภาพ และผู้หญิงอีสาน เป็นต้น จากการอภิปรายในส่วนที่ ๑ ถึงคำถามต่อนักสังคมศาสตร์และงานวิชาการสังคมศาสตร์ไทยที่มักจะได้รับเสมอๆ คือ การศึกษาเฉพาะกรณีเล็กๆ และมีความหลากหลายมากนั้นเป็นข้อจำกัดในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมในภาพรวม ผู้เขียนมีความเห็นว่าการทำวิจัยระยะยาว (longitudinal research) สามารถช่วยแก้ปัญหานี้ได้ในระดับหนึ่ง นอกจากนี้การทำให้ฐานข้อมูลก็มีความสำคัญทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่านักวิจัยของสถาบันฯ ต้องเป็นผู้ดำเนินการเอง มีความเป็นไปได้ที่จะประสานงานกับหน่วยงานที่ทำงานด้านนี้อยู่แล้วที่สำคัญคือบทบาทของสถาบันฯ ในการสร้างเวทีสาธารณะที่เคยเป็นบทบาทหลักในช่วงทศวรรษที่ ๒๕๓๐ น่าจะมีการรื้อฟื้น และสร้างสถาบันฯ ที่เป็นสถาบันฯ วิชาการสาธารณะต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กาญจนา แก้วเทพ, “บทแนะนำ คุณลักษณะ และ วิธีวิทยา ของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น,”

๑๐ ปี งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น คุณค่า พลัง และความสุข, ๒๕๕๒.

จริยญา วงษ์พรหม, **ศูนย์วิชาการแรงงานนอกระบบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**, เอกสารประกอบการประชุม,
๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒

ชัยอนันต์ สมุทวณิช, **รายงานการประเมินผลงานวิจัย โครงการ USAID และ CIDA**

ของสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, เสนอต่อ สถาบันวิจัยและพัฒนา
มหาวิทยาลัยขอนแก่น, มีนาคม ๒๕๓๕.

ธำรง ช่อไม้ทอง และ สันติสุข สงวนเรือง, **การคาดคะเนความต้องการเงินและนโยบายการบริหาร
องค์กรและบุคลากร สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น**, คณะบริหารธุรกิจ
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๔.

นลินี ตันธวนิตย์, “มิติวัฒนธรรมในกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม”, **วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง**, ปีที่ ๔
ฉบับที่ ๑ มกราคม-เมษายน ๒๕๕๑, หน้า ๑-๒๗.

นลินี ตันธวนิตย์, **สถาบันวิจัยและพัฒนา กับปฏิบัติการวิจัยและพัฒนา “คุณภาพชีวิตและความมั่นคง
ของมนุษย์”**, กรกฎาคม ๒๕๕๒.

บัญญัติ แก้วส่อง, “บทสังเคราะห์ คุณค่า พลัง และความสุข”, **๑๐ ปีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น คุณค่า พลัง
และความสุข**, ๒๕๕๒.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ, **วิถีชีวิต วิถีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย**, สำนักพิมพ์ตรัสวิน, ๒๕๔๕.

ศูนย์ข้อมูลข่าวสารการพัฒนา สถาบันวิจัยและพัฒนา, **รายชื่อเทปวิดีโอ รายการสารคดี
และภาพยนตร์เพื่อการพัฒนา**, ไม่มีปีที่พิมพ์

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, **รายงานกิจการ ตุลาคม ๒๕๒๕-มีนาคม ๒๕๒๙**.

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, **รายงานประจำปี (เมษายน ๒๕๓๔-มีนาคม ๒๕๓๕)**,
สิงหาคม ๒๕๓๕.

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, **รายงานประจำปี การดำเนินงานของสถาบันวิจัยและพัฒนา
ปีงบประมาณ ๒๕๓๖/๓๗**, พฤศจิกายน ๒๕๓๗.

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, **แผนยุทธศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๔๑-๒๕๕๓**, กรกฎาคม ๒๕๕๐.

สถาบันวิจัยและพัฒนา, **รายงานผลการดำเนินงาน สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
พ.ศ. ๒๕๔๔-๒๕๕๑**, พฤษภาคม ๒๕๕๑.

สถาบันวิจัยและพัฒนา, **RDI กับภารกิจบูรณาการความรู้สู่ชุมชนและสังคม: รายงานผลการดำเนินงาน
สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น พ.ศ. ๒๕๔๔-๒๕๕๑**, ไม่ระบุปีที่พิมพ์

สุริยา สมุทคุปต์ และ พัฒนา กิตติอาษา, **จากวิธีการประเมินสภาวะชนบทแบบเร่งด่วน ถึงวิธีการประเมินสภาวะชนบทแบบมีส่วนร่วม: พลวัตของวิธีการพัฒนาชนบทแนวใหม่**, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, ๒๕๓๖.

อวรณ์ โอภาสพัฒนกิจ, “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับกระบวนการสร้างคนหนุ่มวิจัย”, **๑๐ ปี งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น คุณค่า พลัง และความสุข**, ๒๕๕๒.

อุสา สุทธิสาคร, **การสังเคราะห์สถานะองค์ความรู้การวิจัยโดยประชาชนในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน**, วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาสหวิทยาการ วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒.

ภาษาอังกฤษ

Akin Rabibhadana and others, **Report of the Feasibility Study for the Research and Development Institute at Khon Kaen University**, July 1983.

Babbie, Earl, **The Practice of Social Research**, 9th Edition, California: Wadsworth Publishing Company, 2001.

Blaikie, Norman, **Approaches to Social Inquiry**, Cambridge: Polity Press, 1993.

Clawson, Dan and others (eds.), **Public Sociology: Fifteen Eminent Sociologists Debate Politics and the Profession in the Twenty-first Century**, University of California Press, 2007.

Nalinee Tantuvanit, “**Cultural Movement and Movement Culture of the Thai Peasantry**”, paper presented at Southeast Asian and African Study Center, Kyoto University, June 2008.

Spivak, Gayatri Chakravarty, “Can the Subaltern Speak” in Cary Nelson and Lawrence Grossberg, eds, **Marxism and the Interpretation of Culture**, Macmillan Education, pp.271-313.

Website

สรส.: <http://www.hsri.or.th>

พอช. : <http://www.codi.or.th>

สกว. : <http://www.trf.or.th>

สสส. : <http://www.thaihealth.or.th>

สัมภาษณ์

นิรมล ศรีธงชัย

จรัญญา วงษ์พรหม

สินี ช่วงฉ่ำ

จิระพร เกื้อกัม

มรว.อศิน รพีพัฒน์

วิเชียร แสงโชติ

มานะ นาคำ

พัชรินทร์ ลาภานันท์

วันที่ ๑๗ มกราคม และ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒

วันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๕๒

วันที่ ๑๗ มกราคม และ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒

วันที่ ๑๔ และ ๒๖ มกราคม ๒๕๕๒

วันที่ ๓ เมษายน ๒๕๕๒

วันที่ ๖ เมษายน และ ๗ เมษายน ๒๕๕๒

วันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๕๕๒

วันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๕๕๒

บทสังเคราะห์งานวิจัย
ของสถาบันวิจัยและพัฒนา (RDI) มหาวิทยาลัยขอนแก่น
: เศรษฐกิจชุมชน และวิถีวิทยาการวิจัย

ปรีชา อุตระกุล¹

เอกรัตน์ เอกศาสตร์

บทนำ

บทสังเคราะห์งานวิจัยของสถาบันวิจัยและพัฒนา (RDI) มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ในประเด็นเศรษฐกิจชุมชน และวิถีวิทยาการวิจัยนี้ เป็นผลจากการสังเคราะห์งาน
วิจัยของสถาบันฯ เนื่องในโอกาสครบรอบ 30 ปี การก่อตั้งสถาบันวิจัยและพัฒนา (2522-
2552) ซึ่งสถาบันฯ กำหนดให้มีการสังเคราะห์ผลงานวิจัย ที่สถาบันฯ มีส่วนเกี่ยวข้อง
ทั้งโครงการที่ได้รับทุนจากกองทุนวิจัยและพัฒนาชนบท ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก
USAID และ CIDA ที่สถาบันวิจัยและพัฒนาทำหน้าที่เป็นองค์กร
บริหารจัดการ โดยบุคลากรคณะต่างๆ ของมหาวิทยาลัยขอนแก่น หรือหน่วยงานอื่น
ภายนอกมหาวิทยาลัย ซึ่งอาจรวมถึงนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน เครือข่าย เป็น
ผู้รับทุนวิจัย รวมทั้งทำการสังเคราะห์โครงการวิจัยที่บุคลากรสถาบันวิจัยและพัฒนา
เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติการวิจัยและบริหารจัดการโครงการเอง สำหรับงานวิจัยใน
ประเภทหลังนี้เป็นการดำเนินการตามนโยบายและความต้องการทั้งจากสถาบันฯ เอง
และหน่วยงานอื่น ในการนี้ สถาบันฯ ได้จัดแบ่งกรอบประเด็นสำคัญของผลงานวิจัย
ทั้งหมดที่จะทำการสังเคราะห์ เป็น 4 ประเด็น คือ 1) ประเด็นด้านคุณภาพชีวิตและ
ความมั่นคงของมนุษย์ 2) ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 3)
ประเด็นด้านเศรษฐกิจชุมชน และ 4) วิถีวิทยาการวิจัย

¹ ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

สำหรับการสังเคราะห์ผลงานวิจัยประเด็นเศรษฐกิจชุมชน ประกอบด้วย งานวิจัยที่มีหัวข้อ และเนื้อหาที่เกี่ยวข้องสอดคล้องกับเศรษฐกิจชุมชนที่ทางสถาบันฯ จัดเอกสารรายงานวิจัยให้ จำนวน 69 รายการ เป็นโครงการที่ดำเนินการระหว่างปี พ.ศ.2527-2551 ระยะเวลาดำเนินการโครงการวิจัย คือ 1-3 ปี โครงการวิจัยในกรอบ ประเด็นเศรษฐกิจชุมชนในที่นี้มีความหมายที่กว้าง หมายถึง ประเด็นเกี่ยวกับการผลิตทั้งด้านการเกษตร วิสาหกิจชุมชน การบริโภค การตลาดและการแลกเปลี่ยนผลผลิต ของครัวเรือนต่างๆ ทั้งที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน หรือระหว่างชุมชนในรูปแบบต่างๆ รวมทั้งการท่องเที่ยว

พัฒนาการของ RDI

การที่จะทำความเข้าใจงาน หรือผลที่เกิดจากงานขององค์กรใดองค์กรหนึ่งได้ จำเป็นต้องทราบถึงพัฒนาการขององค์กรและบริบทที่เกี่ยวข้องกับ RDI เสียก่อน โดยเราพบว่า RDI เกิดขึ้นตามพระราชกฤษฎีกาการจัดตั้งสถาบันวิจัยและพัฒนา พ.ศ.2522 โดยมีผลตั้งแต่มิถุนายน พ.ศ.2522 (15 พฤษภาคม 2522) เป็นต้นมา อาร์ดีไอมีประสบการณ์ทั้งการบริหารจัดการงานวิจัย การดำเนินการวิจัย การประเมินผล ตลอดจนการพัฒนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน ทั้งนี้ นักวิจัยของสถาบันได้จัดแบ่งพัฒนาการ และผลงานของสถาบันวิจัยและพัฒนาออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ช่วงที่ 1 : ช่วงของการจัดตั้งองค์กร และพัฒนาระบบสนับสนุนงานวิจัยเพื่อการพัฒนา (ปี พ.ศ.2522 ถึง พ.ศ.2533)

ในช่วงทศวรรษนี้ เป็นช่วงของการจัดตั้งองค์กรและพัฒนาระบบสนับสนุนบุคลากรของมหาวิทยาลัยขอนแก่นให้ดำเนินการวิจัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาอาจารย์และนักวิชาการมหาวิทยาลัยขอนแก่น และสถาบันการศึกษาในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ บทบาทของสถาบันฯจะเน้นด้านบริหารจัดการงานวิจัย ซึ่งเน้นที่ระบบการให้ทุนสนับสนุนการวิจัยที่เน้นประเด็นที่เกี่ยวกับการพัฒนาชนบท การ

พัฒนากระบวนการติดตามหนุนช่วยโครงการวิจัย แหล่งทุนสำคัญในการให้ทุนสนับสนุนประกอบด้วย 2 แหล่ง คือ องค์การบริหารวิเทศกิจแห่งประเทศสหรัฐอเมริกา (USAID) และองค์กรเพื่อพัฒนาระหว่างประเทศแคนาดา (CIDA) โดยสถาบันฯ ได้ทำการจัดสรรทุนวิจัยรวมทั้งสิ้นกว่า 100 โครงการ มีนักวิจัยได้รับทุนสนับสนุนกว่า 380 คน ด้วยทุนวิจัยรวมทั้งสิ้นกว่า 27 ล้านบาท

ในการพัฒนาศักยภาพของนักวิจัย สถาบันฯ ได้จัดให้มีการฝึกอบรมระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ การวิจัยเชิงสหวิทยาการ เพื่อสนับสนุนให้เกิดการประยุกต์ใช้วิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยลักษณะสหสาขาวิชา ในการทำวิจัยเพื่อการพัฒนาชนบท

ช่วงที่ 2 : ช่วงของการวิจัยแบบบูรณาการทั้งระดับพื้นที่และระดับนโยบาย

(ปี พ.ศ.2534 ถึง 24 กุมภาพันธ์ 2547)

ในช่วงนี้เป็นช่วงของการพัฒนา และขยายเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภาคี ทั้งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และต่างภูมิภาค เพราะสถาบันฯ เล็งเห็นว่าปัญหาที่เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการนำงานวิชาการมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรในภูมิภาค คือการขาดการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ทำให้ขาดข้อมูลข่าวสารในการขับเคลื่อนองค์ความรู้ต่างๆ สู่การพัฒนาพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรม

แหล่งทุนสำคัญในช่วงนี้ค่อนข้างหลากหลาย มีทั้งแหล่งทุนในส่วนของภาครัฐและเอกชน ซึ่งขึ้นอยู่กับกระแสการแสวงหาแหล่งทุนของนักวิจัยในแต่ละคน

อนึ่ง ระยะเวลา หลังจากปี พ.ศ.2540 เป็นต้นมา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้ปรับเปลี่ยนนโยบายและแนวทางการบริหารงานวิจัยหลายครั้ง ส่งผลให้การบริหารงานของสถาบันวิจัยพัฒนาขาดความชัดเจนไประยะหนึ่ง

ช่วงที่ 3 : ช่วงของการวิจัยและพัฒนาลักษณะสหสาขาวิชาแบบบูรณาการ

(25 กุมภาพันธ์ 2547 ถึง ปัจจุบัน)

ในช่วงนี้เป็นช่วงของการปรับโครงสร้าง ยุทธศาสตร์ และภารกิจของ

สถาบันวิจัยและพัฒนาครั้งใหญ่ ซึ่งถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของการพัฒนางานวิจัย ในสถาบันวิจัยและการดำเนินงานวิจัยมุ่งไปสู่การวิจัยในลักษณะของสหสาขาวิชา (Multidisciplinary) และบูรณาการ (Integration) อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น ทั้งนี้ สถาบันฯได้กำหนดวิสัยทัศน์ใหม่ คือ “สร้างและบูรณาการองค์ความรู้การวิจัยเพื่อ การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีคนเป็นศูนย์กลาง” สำหรับกรอบประเด็นการวิจัยและ พัฒนาในช่วงต้นของระยะที่ 3 ได้กำหนดจุดเน้นหลัก (Theme) ไว้ 3 ประเด็น คือ 1) ชุมชนศึกษา 2) คุณภาพชีวิตและความมั่นคงของมนุษย์ และ 3) การมีส่วนร่วมของ องค์กรท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งต่อมาได้ปรับ เปลี่ยนกรอบประเด็นชุมชนศึกษาเป็นเศรษฐกิจชุมชน เพื่อให้สอดคล้องกับ สถานการณ์การพัฒนาเศรษฐกิจ-สังคมมากขึ้น

บทสังเคราะห์งานวิจัยเศรษฐกิจชุมชน

1. จำนวนโครงการวิจัยในระยะแรก (2522-2533) ซึ่งเป็นช่วงของการจัดตั้ง องค์กรและพัฒนาระบบสนับสนุนงานวิจัยเพื่อการพัฒนา จะมีจำนวนโครงการวิจัย มากกว่าช่วงอื่นๆ ครอบคลุมประเด็นวิจัยที่หลากหลาย เนื่องจากเป็นระยะจัดสรรทุน วิจัย ในส่วนโครงการวิจัยด้านเศรษฐกิจชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็นโครงการที่สถาบันฯได้ รับการสนับสนุนงบประมาณดำเนินการจากหน่วยงานภาครัฐ หรือแหล่งทุนวิจัยที่ สนับสนุนงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เน้นดำเนินการในความร่วมมือกับ องค์กรภาคีในท้องถิ่น ซึ่งรวมถึงองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นการเชื่อมงานวิชาการเพื่อ การรับใช้ชุมชนท้องถิ่น สรุปจำนวนโครงการวิจัยด้านเศรษฐกิจชุมชนของสถาบัน จำแนกตามกลุ่มเนื้อหา ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 : จำนวนงานวิจัยด้านเศรษฐกิจชุมชนของสถาบันวิจัยและพัฒนา 2522-2551

กลุ่มเนื้อหา	ปีพ.ศ./จำนวนโครงการ			รวม
	2522-2533	2534-2547	2547-2552	
เกษตรผสมผสาน เทคโนโลยีที่เหมาะสม และอาหารปลอดภัย	25	3	1	29
วิสาหกิจชุมชน ธุรกิจชุมชน	3	6	3	12
อุตสาหกรรมชุมชน และผลิตภัณฑ์ชุมชน				
เกษตรกรรมทั่วไปและประมง	3	2	3	8
ระบบฐานข้อมูล	2	4	-	6
ระบบตลาดและตลาดชุมชน	-	2	3	5
การจัดการการท่องเที่ยว	-	2	-	2
อื่นๆ	3	1	3	7
รวม	36	20	13	69

2. ประเด็นเนื้อหาการวิจัย

2.1 ในส่วนของงานวิจัยเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชนในช่วงแรกที่เป็นการจัดสรรทุนวิจัย เพื่อพัฒนาศักยภาพนักวิจัยมหาวิทยาลัยขอนแก่น พบว่า โครงการส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มเนื้อหาที่เกี่ยวกับเกษตรผสมผสาน เทคโนโลยีทางการเกษตรที่เหมาะสม และอาหารปลอดภัย ที่มาของหัวข้อหรือโจทย์วิจัยมักจะเริ่มจากความสนใจของนักวิจัยเองที่ส่วนใหญ่เป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยขอนแก่น เป็นโครงการวิจัยเรื่องพืชหรือสัตว์เฉพาะเรื่องเฉพาะประเด็นที่นักวิจัยคาดว่าจะจะเป็นสิ่งที่สามารถนำผลวิจัยไปถ่ายทอดเทคโนโลยีให้กับเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ ตัวอย่าง เช่น มะละกอ มะม่วงหิมพานต์ มะเขือเทศ สะเดา ข้าวโพด ข้าวสาลี หม่อนไหม หญ้าอาหารสัตว์ และผักตบชวา เรื่องที่เกี่ยวข้องกับปศุสัตว์ เช่น ไก่พื้นเมือง สุกร เป็ดเทศ กระต่าย กระบือ กบ และโคนม ส่วนมากจะเป็นการวิจัยด้านเทคนิคในการเลี้ยงและดูแลสัตว์เหล่านั้นให้เหมาะสมกับบริบททางสภาพแวดล้อมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในช่วงระยะที่ 2 (2534-2547) และระยะที่ 3 (2547-2551) เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อสิ้นสุดระยะการจัดสรรทุนวิจัย จำนวนงานวิจัยของสถาบันฯ ในภาพรวมลดลงอย่างมาก รวมทั้งโครงการด้านเศรษฐกิจชุมชน อย่างไรก็ตามโครงการทั้งหมดในระยะนี้เป็นโครงการที่นักวิจัยสถาบันฯดำเนินการเองในความร่วมมือกับองค์กรภาคีและเป็นโครงการเชิงปฏิบัติการลักษณะสหวิทยาการ ที่มีทั้งการศึกษาแบบมีส่วนร่วมและการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมระดับพื้นที่ และมีระยะเวลาที่ยาวนานขึ้น บางโครงการดำเนินการต่อเนื่องถึง 3 ปี

“โครงการบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการส่งเสริมการเกษตรแบบผสมผสาน ซึ่งพบว่ารูปแบบการทำเกษตรแบบผสมผสานส่วนใหญ่มีการขุดสระเลี้ยงปลา ปลูกไม้ผล พืชผักผสมผสานกับการเลี้ยงสัตว์ โดย อพช. ได้ทำให้ความรู้ติดตามอย่างต่อเนื่อง มีการจัดฝึกอบรม ศึกษาดูงาน และสนับสนุนเงินทุนเล็กน้อย ผลจากการส่งเสริมของ อพช. ทำให้เกษตรกรได้เผยแพร่แนวคิด และรูปแบบการทำเกษตรแบบผสมผสานในลักษณะชาวบ้านสอนชาวบ้าน และหากเปรียบเทียบกลุ่มที่ได้รับการส่งเสริมการทำเกษตรผสมผสาน และไม่ได้รับการส่งเสริมจาก อพช. พบว่า มีความแตกต่างกันอยู่ในเรื่องแนวคิดในการพึ่งตนเองให้กับเกษตรกรที่เน้นไปสู่การผลิตแบบเกษตรธรรมชาติ ปลอดสารเคมี และเกื้อกูลผู้อื่น ส่วนผลทางด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม สุขภาพกายและใจ ไม่ค่อยมีความแตกต่างกัน

“โครงการการวิเคราะห์พื้นที่ปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมป้าหนองบัวโนนหอม อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งพบว่าในภาพรวมพื้นที่ดังกล่าว มีศักยภาพระดับปานกลางในการทำเกษตรแบบผสมผสานโดยพื้นที่มีทั้งศักยภาพต่ำ (ด้านปัญหาแรงงาน) และศักยภาพปานกลาง (ด้านปัญหาทำเลในการเลี้ยงสัตว์ในฤดูฝน) ในการเลี้ยงโคเนื้อ”

“โครงการการศึกษา และรวบรวมพืชพรรณเพื่อใช้ในไร่นาสวนผสม ซึ่งทำให้มีข้อมูลรายละเอียดของพืชในด้านต่างๆ เช่น ชื่อที่ชาวบ้านเรียกกันทั่วไป ชื่อวิทยาศาสตร์ (Scientific name) และวงศ์ (Family) และได้ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้

ประโยชน์ และความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน”

“โครงการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมในเขตปฏิรูปที่ดิน ด้วย
การพัฒนาการเกษตรแบบผสมผสาน: ระยะที่ 1 (คพป.1) พบว่าโครงการ คพป.1
เป็นตัวอย่างโครงการพัฒนาเชิงบูรณาการที่ดี คือมีองค์ประกอบการพัฒนาทางด้าน
สังคม หรือพัฒนามนุษย์ (Software) กับองค์ประกอบการพัฒนาด้านสิ่งก่อสร้าง อาชีพ
และสิ่งแวดล้อม (Hardware) รวมทั้งมีคณะทำงานที่ประกอบด้วย สปก. องค์การ
พัฒนาเอกชน บริษัทที่ปรึกษา สถาบันวิชาการ และเครือข่ายองค์กรชุมชนเกิดการ
เสริมแรงกัน ส่งผลให้เกิดการพัฒนาศักยภาพในการพัฒนาได้อย่างเป็นรูปธรรม เป็น
ตัวอย่างของการดำเนินงานที่สามารถนำไปใช้และสอดคล้องกับแนวพระราชดำริ
เศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติได้อย่างชัดเจน มีการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพของ
เกษตรกร องค์กรเกษตรกรเพื่อให้เกษตรกรมีภูมิคุ้มกัน และเกิดการเปลี่ยนแปลงที่
ยั่งยืน.....

2.2 จำนวนโครงการวิจัยเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชนที่มีจำนวนรองลง
มา คือ **งานวิจัยด้านวิสาหกิจชุมชน ธุรกิจชุมชน อุตสาหกรรมชุมชน และผลิตภัณฑ์
ชุมชน** ในระยะแรก (2522-2533) มีโครงการที่ได้รับการสนับสนุนทั้งหมด 3 โครงการ
เป็นการศึกษากระบวนการพัฒนาและจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน ธุรกิจชุมชน อุตสาหกรรม
ชุมชน และ OTOP สำหรับพื้นที่ที่ดำเนินการวิจัย พบว่าใช้พื้นที่ในจังหวัดขอนแก่น
และใกล้เคียง ต่อมาในช่วงปี 2534-254 ถือว่าเป็นระยะที่งานวิจัยด้านนี้ได้รับการ
พัฒนาสูงสุด มีทั้งโครงการมุ่งเน้นการพัฒนาระดับพื้นที่ โครงการเพิ่มศักยภาพและ
ความเข้มแข็งให้กับวิสาหกิจชุมชน ธุรกิจชุมชน อุตสาหกรรมชุมชน และ OTOP มี
การขยายเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภาคี ทั้งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
และต่างภูมิภาค เช่น โครงการฝึกอบรม SMART OTOP ซึ่งอบรมให้กับผู้ผลิตที่จด
ทะเบียนเข้าร่วมโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ทั่วประเทศที่ไม่ใช่กลุ่มอาหารและยา
เป็นโครงการที่ดำเนินการในความร่วมมือกับคณาจารย์มหาวิทยาลัยขอนแก่น และอีก
6 สถาบันการศึกษาทั่วประเทศ

สถาบันฯ ได้พัฒนาความร่วมมือลักษณะโครงการศึกษาปฏิบัติการนำร่องร่วมกับกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรมตั้งแต่ปี พ.ศ.2538 และมีการพัฒนาความร่วมมืออย่างต่อเนื่อง ในช่วงปี 2547-2551 โครงการวิจัยในประเด็นวิสาหกิจชุมชน ธุรกิจชุมชน อุตสาหกรรมชุมชน OTOP มีจำนวนน้อยลง เนื่องระบบการปฏิบัติงานโครงการต่างๆ ของหน่วยงานที่รับผิดชอบมีความชัดเจน และมีการดำเนินการต่อเนื่องได้เองแล้ว ลักษณะงานที่สถาบันวิจัยและพัฒนาดำเนินการในช่วงหลังจึงยกระดับประเด็นจากการศึกษาพัฒนาการจัดตั้ง และพัฒนามาตรฐานการผลิต สู่โครงการด้านการตรวจประเมิน การจัดการความรู้ และการสังเคราะห์งานวิจัย เช่น ความร่วมมือในการพัฒนาแนวทางการตรวจประเมินมาตรฐานระบบการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนในปี พ.ศ.2548 เป็นต้น ทั้งนี้ผลการดำเนินโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมชุมชนและวิสาหกิจชุมชน ที่ RDI ร่วมกับภาคราชการหลายโครงการพบว่าถูกนำไปใช้เพื่อเป็นแนวทางในการสนับสนุนการกำหนดนโยบาย และมาตรการในการพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานราก จนกระทั่งพัฒนาสู่โครงการระดับชาติของรัฐบาลในระยะต่อมา

“โครงการรูปแบบการดำเนินงานกองทุนหมุนเวียนเพื่อพัฒนาชนบท: กรณีศึกษาจากโครงการกองทุนหมุนเวียนเพื่อพัฒนาชนบท สถาบันวิจัยและพัฒนา ม.ขอนแก่น ทำให้ทราบถึงวิธีการ และขั้นตอนการบริหารจัดการกองทุนหมุนเวียนของสถาบันวิจัย และพัฒนาที่มีประสิทธิภาพ”

“โครงการให้ความรู้เพื่อยกระดับขีดความสามารถและทักษะของผู้ประกอบการ OTOP (SMART OTOP Program) เกี่ยวกับการพัฒนาตนเองตามเกณฑ์การคัดสรรสุดยอด OTOP โดยได้จัดทำคู่มือการฝึกอบรมใน 7 หัวข้อที่ผู้ประกอบการ OTOP ควรรู้ คือ การจัดการและการเงินเพื่อการพัฒนา OTOP เรียนรู้ลูกค้าแสวงหาความพอใจ สร้างสรรค์สินค้าพัฒนาบรรจุภัณฑ์ขยายฐานสู่ความสำเร็จเข้าใจการตั้งราคาพัฒนาช่องทาง เตรียมตัวเรียนรู้สู่แผนธุรกิจ และสืบสานภูมิปัญญาสร้างตรา OTOP โดยเน้น active learning คือการทำแบบฝึกหัด การทำ

กิจกรรมเพื่อสร้างการเรียนรู้ รวมทั้งการใช้สื่อประกอบต่างๆ รวมผู้เข้าร่วมฝึกอบรมทั่วประเทศกว่า 17,000 คน”

“โครงการส่งเสริมอุตสาหกรรมตัดเย็บเสื้อผ้าบ้านนาเพียงใหม่ พบว่ากลุ่มมีการจัดทำแผนธุรกิจที่ชัดเจนทำให้คณะกรรมการและสมาชิกมีเป้าหมายร่วมกัน และกลุ่มมีโครงสร้างการทำงานที่เหมาะสม 4 ด้าน คือด้านการผลิต (มีผลิตภัณฑ์หลากหลาย มีการผลิตเหมาะสม และอุปกรณ์ทันสมัย) ด้านการบริหาร (มีการจัดทำระบบบัญชีเป็นระบบ) ด้านการตลาด (มีคำสั่งซื้อสินค้ามากขึ้น) และด้านการลงทุน (มีการระดมทุนและการออมทรัพย์)”

“โครงการสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรมชนบทพื้นที่จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งพบว่ามีสมาชิกมีส่วนร่วมในการบริหารงานมากขึ้น มีระบบบัญชีชัดเจน มีการจัดทำระบบข้อมูล และนำมาใช้เพื่อวางแผน มีการฝึกทักษะการผลิต (การเย็บ) ให้กับสมาชิกใหม่ และสมาชิกเก่าได้เรียนรู้การผลิตแบบสายการผลิต มีการจัดทำระบบบัญชี ระบบข้อมูลกลุ่ม ทำให้สามารถรับรู้ข้อมูลการดำเนินงานของกลุ่ม และมีการประชุมเปิดโอกาสให้สมาชิกและเปลี่ยนเรียนรู้ อีกทั้งยังเกิดความร่วมมือระหว่างรัฐ ธุรกิจ เอกชน และองค์กรชุมชนในการพัฒนาอุตสาหกรรมชนบท”

“โครงการพัฒนาเกณฑ์มาตรฐานการตรวจประเมินระบบการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน ซึ่งพบว่ามีพัฒนามาตรฐานและเกณฑ์การตรวจประเมินใน 5 หมวด คือการบริหารจัดการกลุ่มและสมาชิก การบริหารจัดการด้านการตลาดและลูกค้า การบริหารจัดการด้านการผลิตและบริการ การบริหารจัดการด้านการบัญชีและการเงิน และการปรับปรุงและพัฒนาธุรกิจสู่ความยั่งยืน”

“โครงการกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนด้านการจัดการองค์กรชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง ซึ่งพบว่าได้เกิดการขับเคลื่อนงานชุมชนด้วยฐานความรู้ และการพัฒนารูปแบบการสื่อสารที่เหมาะสมต่อกระบวนการเรียนรู้ในระดับต่างๆ และขยายภาคีการเรียนรู้ และการจัดการความรู้ทั้งระดับชุมชน ผู้ปฏิบัติงาน และนโยบาย”

“โครงการสังเคราะห์งานวิจัยด้านธุรกิจชุมชนของมหาวิทยาลัยขอนแก่น พบว่าแบ่งได้เป็น 4 ประเภท คือธุรกิจชุมชนที่เกี่ยวกับสหกรณ์ 7 เล่ม ครอบคลุมพื้นที่วิจัย 23 อำเภอ 12 จังหวัด การจัดทำฐานข้อมูลธุรกิจชุมชน 4 เล่ม ครอบคลุมพื้นที่วิจัย 19 จังหวัด งานปฏิบัติการในการพัฒนาศักยภาพ ครอบคลุมพื้นที่วิจัย 50 อำเภอ 18 จังหวัด และสถานภาพและศักยภาพของธุรกิจชุมชน ครอบคลุมพื้นที่วิจัย 50 อำเภอ 18 จังหวัด”

2.3 ในส่วนของงานวิจัย**ด้านเกษตรกรรมทั่วไปและประมง** เป็นงานวิจัยที่มีจำนวนโครงการไม่มากนัก โดยในระยะแรก (2522-2533) เป็นโครงการพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับประมง และปศุสัตว์ ดำเนินการในพื้นที่ของจังหวัดขอนแก่นมากที่สุด ส่วนในช่วงปี 2534-2547 เป็นโครงการศึกษาศักยภาพการผลิตสินค้าเกษตรและหัตถกรรม ต่อมา (2547-2551) เป็นโครงการวิจัยเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ ศักยภาพ และผลกระทบของการขยายการปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจ

“โครงการการสำรวจเบื้องต้นพัฒนาการผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้ทราบถึงสภาพการผลิตไหมในจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม บุรีรัมย์ และนครราชสีมา มีการคัดเลือก 12 หมู่บ้านที่มีศักยภาพในการผลิตหม่อนไหม โดยแบ่งเป็นหมู่บ้านที่มีศักยภาพสูง 3 หมู่บ้าน ศักยภาพปานกลาง 6 หมู่บ้าน และศักยภาพต่ำ 3 หมู่บ้าน”

“โครงการศึกษาศักยภาพของพื้นที่ ดันทุน และผลตอบแทนในการปลูกมันฝรั่งเพื่ออุตสาหกรรมแปรรูปในเขตชลประทานน้ำอูน จังหวัดสกลนคร พบว่าพื้นที่ชลประทานน้ำอูนมีศักยภาพสูงสำหรับอุตสาหกรรมการผลิตมันฝรั่งแปรรูป และจากแบบจำลองมันฝรั่งที่พัฒนาขึ้นสามารถทำนายผลผลิตได้ดี โดยต้นทุนเฉลี่ยต่อไร่ของการปลูกมันฝรั่งอยู่ที่ 11,549 บาท ผลผลิตเฉลี่ยอยู่ที่ 2,000-2,500 กิโลกรัมต่อไร่ รายได้ต่อพื้นที่เพาะปลูก 1 ไร่ เท่ากับ 12,600-15,750 บาท รายได้สุทธิต่อพื้นที่ปลูก 1 ไร่ เท่ากับ 1,051-4,201 บาท และกำไรต่อผลผลิต 1 กิโลกรัม เท่ากับ 0.53-1.68 บาท”

“โครงการศึกษาผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาไก่พื้นเมือง สำหรับเกษตรกรในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่ารูปแบบการส่งเสริมการเลี้ยงไก่ของรัฐบาลที่ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะเทคโนโลยีที่ไปส่งเสริมไม่เข้ากับบริบทในระบบเกษตร และสภาพการดำเนินชีวิต สาธารณชนมุ่งเน้นเป็นส่วนๆ เช่น อาหาร/การให้อาหาร การป้องกันโรค/รักษาโรค การปรับปรุงพัฒนาสายพันธุ์ และการฟักไข่ และการจัดการโรงเรือน ทั้งนี้เมื่อสิ้นสุดโครงการส่งเสริมเกษตรกรก็กลับไปใช้วิธีการเดิม และกระบวนการในการส่งเสริมที่ผ่านมาไม่ประสบความสำเร็จทั้งการจัดตั้งกลุ่ม การลงทุนการผลิต การจัดการโครงการต่างๆ ซึ่งควรปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินการ และนโยบาย อีกทั้งควรเน้นการพัฒนาการเลี้ยงไก่ในรูปแบบเฉพาะราย” “โครงการศึกษาศักยภาพของพื้นที่ในการปลูกข้าวอินทรีย์ในเขตลุ่มน้ำชี ทำให้ทราบถึงศักยภาพของพื้นที่ในการผลิตข้าวอินทรีย์ โดยอาศัยน้ำฝนของแต่ละจังหวัดจะแตกต่างกันออกไป โดยศักยภาพการผลิตข้าวอินทรีย์ของจังหวัดร้อยเอ็ดสูงกว่าจังหวัดขอนแก่น และจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งค่าเฉลี่ยผลผลิตข้าวอินทรีย์ของแต่ละจังหวัด เท่ากับ 277, 260 และ 288 กิโลกรัมต่อไร่ ตามลำดับ อีกทั้งทราบว่าจังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดร้อยเอ็ด มีพื้นที่เสี่ยงในการผลิตข้าวอินทรีย์โดยอาศัยน้ำฝน คิดเป็นพื้นที่ 1,951,642 ไร่ 1,396,053 ไร่ และ 1,394,971 ไร่ ตามลำดับ ทั้งนี้หากต้องการลดความเสี่ยงในการปลูกข้าวอินทรีย์ จำเป็นต้องจัดการน้ำให้เพียงพอต่อการเจริญเติบโตของข้าวในช่วงที่เกิดภาวะฝนทิ้งช่วง”

“โครงการศึกษาผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศต่อการผลิตข้าวหอมมะลิ และสถานะเสี่ยงของเกษตรกรชาวนา: กรณีศึกษาจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม และร้อยเอ็ด ทราบว่าการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศในอนาคตมีผลในทางบวกต่อผลผลิตข้าวหอมมะลิ และมูลค่าทางเศรษฐกิจของข้าวหอมมะลิทั้ง 3 จังหวัด โดยในช่วงปี พ.ศ.2609-18 และ พ.ศ.2583-92 สูงกว่าช่วงปี พ.ศ.2540-49 คิดเป็นร้อยละ 12.09 และ 8.59 ตามลำดับ ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศต่อมูลค่าทางเศรษฐกิจของข้าวหอมมะลิในช่วงปี พ.ศ.2540-49, พ.ศ.2583-92 และ พ.ศ.2509-18

ภายใต้การเกิดอุทกภัย พบว่ามีผลต่อมูลค่ารวมผลผลิตข้าวหอมมะลิทั้ง 3 จังหวัด เมื่อเปรียบเทียบกับมูลค่าของผลผลิตข้าวที่ควรได้รับในสภาพอากาศปกติ โดยปีที่สภาพภูมิอากาศปกติ เกษตรกรชาวนาส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มเสี่ยงปานกลางคิดเป็นร้อยละ 60.27 รองลงมาเป็นกลุ่มเสี่ยงน้อย ร้อยละ 30.47 และกลุ่มเสี่ยงมาก ร้อยละ 9.25 แต่ในปีที่สภาพภูมิอากาศแปรปรวน ครึ่งเรือนเกษตรกรจะอยู่ในกลุ่มเสี่ยงน้อยเสี่ยงปานกลาง และเสี่ยงมาก คิดเป็นร้อยละ 22.67, 53.98 และ 23.35 ตามลำดับ สำหรับความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศทำให้ผลผลิตข้าวเสียหายเฉลี่ยร้อยละ 64.6 ส่งผลให้ครัวเรือนชาวนาจำนวนมากถึงร้อยละ 76.12 มีความเปราะบางต่อสภาพภูมิอากาศแปรปรวน โดยเกษตรกรกลุ่มที่เปราะบางมีหนี้สินต่อหัวสูงกว่ารายได้ต่อหัว”

2.4 สำหรับงานวิจัยด้าน**ระบบฐานข้อมูล** มีการดำเนินงานเพียงช่วงต้นที่ต้องการข้อมูลพื้นฐานสำหรับการออกแบบโครงการ และกำหนดนโยบายเท่านั้น ซึ่งเป็นการจัดทำระบบฐานข้อมูลในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ ระบบฐานข้อมูลเทคโนโลยีพื้นบ้าน ฐานข้อมูลเครื่องปั้นดินเผา ระบบฐานข้อมูลสินค้าต่างๆในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

“โครงการการสำรวจเทคโนโลยีพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่าสามารถรวบรวมเทคโนโลยีพื้นบ้านได้ 132 รายการ แบ่งเป็นด้านการเกษตร 49 รายการ สาธารณูปโภค 36 รายการ ก่อสร้าง 11 รายการ พลังงาน 12 รายการ อุตสาหกรรมพื้นบ้าน 20 รายการ และขนส่ง 4 รายการ โดยเทคโนโลยีพื้นบ้านที่พบในเขตต่างๆ ไม่แตกต่างกัน เพราะมีความคล้ายคลึงกันของขนบธรรมเนียมประเพณี การประกอบอาชีพ และวิถีการดำรงชีวิต”

“โครงการสำรวจสถานะเทคโนโลยีเซรามิกส์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่ามีหมู่บ้านทำเครื่องปั้นดินเผาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 64 หมู่บ้าน โดยหมู่บ้านที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผากลางแจ้ง มีจำนวน 51 หมู่บ้าน ชนิดเตาเผาใน 6 หมู่บ้าน ผสมผสานระหว่างกลางแจ้งและเตาเผา 1 หมู่บ้าน ศูนย์ศิลปาชีพ

1 หมู่บ้าน รวมทั้งเคยทำในอดีตและเลิกไปแล้ว จำนวน 5 หมู่บ้าน ทั้งนี้วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตมีความคล้ายคลึงกัน”

“โครงการการศึกษาสถานภาพและฐานข้อมูลงานหัตถกรรมถัก ทอ ย้อม ทอถิ่นอีสาน พบว่ามีกลุ่มทอผ้า 627 กลุ่ม และกลุ่มทอเสื่อ 104 กลุ่ม มีศักยภาพในด้านผลผลิต การรวมกลุ่ม และรายได้จากการผลิต และการรวมกลุ่ม มี 3 รูปแบบ คือ กลุ่มที่มีการบริหารจัดการง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน กลุ่มที่มีการบริหารจัดการที่เป็นทางการ มีระบบมาก และผู้นำกลุ่มเป็นผู้ประกอบการเอง ส่วนเครือข่ายเกิดขึ้นเมื่อระบบการทำงานกลุ่มมีความสัมพันธ์ต่างกลุ่มมากขึ้น”

“โครงการศึกษาสถานภาพการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากข้าวในชนบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งได้ฐานข้อมูลแหล่งผลิตในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในส่วนของต้นทุน พบว่าข้าวเม่ามีต้นทุนคงที่สูงกว่าขนมจีน และนางเล็ด/ข้าวแตน โดยรายได้และผลตอบแทนต่อต้นทุนการผลิต ข้าวเม่าจะมีผลตอบแทนต่อต้นทุนมากที่สุด รองลงมา คือขนมจีน และนางเล็ด/ข้าวแตน และด้านการตลาดส่วนใหญ่จะขายปลีก และตลาดอยู่ไม่ไกลจากแหล่งผลิต แต่มีแนวโน้มขยายตลาดได้”

“โครงการสำรวจและจัดทำฐานข้อมูลแหล่งผลิตและการแปรรูปผลผลิตด้วยวิทยาศาสตร์ และภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้มีระบบฐานข้อมูลกลุ่มผู้ผลิตผลิตภัณฑ์ไวน์ชุมชน กลุ่มผลิตภัณฑ์จากข้าว กลุ่มผลิตภัณฑ์จากปลาน้ำจืด กลุ่มหัตถกรรม กลุ่มสมุนไพร และกลุ่มเทคโนโลยีพื้นบ้านอื่นๆ”

“โครงการสร้างฐานข้อมูลสำหรับการสำรวจข้อมูลอุตสาหกรรมรับช่วงการผลิตในหมู่บ้านอีสาน ซึ่งพบว่ามีกลุ่มผู้รับเหมาช่วงงานมากกว่า 171 กลุ่ม จากการผลิต 23 ประเภท ผู้ผลิตกว่า 4,000 คน ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า กลุ่มแหวน และกลุ่มดอกไม้ประดับ โดยสมาชิกประมาณร้อยละ 90 เป็นผู้หญิง และร้อยละ 90 เป็นผู้รับช่วงการผลิตเพียงคนเดียว และได้ระบบฐานข้อมูลอุตสาหกรรมรับช่วงการผลิตใน 7 จังหวัด คือขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด อุดรธานี หนองบัวลำภู และชัยภูมิ พร้อมทั้งคู่มือการนำไปใช้งาน”

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ **การจัดการการท่องเที่ยวโดยองค์กรชุมชนและท้องถิ่น** มี 2 โครงการที่มีทั้งศึกษาศักยภาพหมู่บ้านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและการศึกษาเชิงปฏิบัติการพัฒนาศักยภาพแกนนำหมู่บ้านนาร่อง รูปแบบหมู่บ้านอุตสาหกรรมชนบทเพื่อการท่องเที่ยว

“โครงการศึกษาบทบาทของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในจังหวัดนครราชสีมาต่อการจ้างงาน : กรณี ศึกษาการท่องเที่ยว ณ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ และอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ซึ่งพบว่าอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ มีผู้มาเยี่ยมชมเยือน 519,730 คน/ปี ระยะเวลาพักเฉลี่ย 1.55 วันต่อคน ค่าใช้จ่ายต่อคน อยู่ที่ 376.94 บาท รายได้จากการท่องเที่ยวประมาณ 251.81 ล้านบาท/ปี ก่อให้เกิดการจ้างงาน 5,622 คน ด้านอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย มีผู้มาเยี่ยมชมเยือน 158,879 คน/ปี ระยะเวลาพักเฉลี่ย 2.44 วันต่อคน ค่าใช้จ่ายต่อคน อยู่ที่ 514.28 บาท รายได้จากการท่องเที่ยวประมาณ 152.04 ล้านบาท/ปี ก่อให้เกิดการจ้างงาน 3,410 คน โดยอุตสาหกรรมท่องเที่ยวมีบทบาทต่อการจ้างงาน และสร้างรายได้ให้แก่คนในท้องถิ่น และต่อเนื่องถึงอุตสาหกรรมอื่นๆ เป็นอย่างมาก”

“โครงการศึกษาแนวทางปรับปรุงระบบการบริหารจัดการหมู่บ้านอุตสาหกรรมชนบท เพื่อการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นโครงการต้นแบบในความร่วมมือระหว่างกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากธนาคารเพื่อความร่วมมือระหว่างประเทศแห่งญี่ปุ่น (JBIC) พบว่า ชุมชนเป้าหมาย 8 แห่งมีศักยภาพเหมาะสมในการเป็นหมู่บ้านอุตสาหกรรมชนบทเพื่อการท่องเที่ยวทั้งปัจจัยด้านแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน และพื้นที่ใกล้เคียง ทั้งนี้ได้เลือกตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการศูนย์กลางชุมชน ได้ฝึกอบรม และพาศึกษาดูงานเพื่อพัฒนาทักษะการผลิตให้สมาชิก และการบริหารจัดการกลุ่มให้กับคณะกรรมการหลายครั้ง รวมทั้งติดตามงานภาคสนาม อีกทั้งผู้แทนองค์กรชุมชนที่มีความสนใจจริง โดยเฉพาะมีประสิทธิภาพของกระบวนการ วิธีการดำเนินงานเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทำให้ทุกฝ่ายมีความพึงพอใจ ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้

สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลง และมีข้อสรุปกับการทำงานหลายประการ นอกจากนี้ คณะกรรมการศูนย์กลางชุมชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารจัดการศูนย์มากขึ้น โดยบทบาทหลักของศูนย์ คือการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน สาธิตการผลิต ผลิตภัณฑ์ชุมชน เป็นศูนย์ข้อมูลชุมชน ประสานงานกับกลุ่มผู้ผลิต และผู้ที่ทำธุรกิจ วิธีการด้านการท่องเที่ยว การประสานงานกับภาครัฐและเอกชน และเป็นศูนย์จำหน่ายอาหารสำหรับนักท่องเที่ยว”

2.6 งานวิจัยเกี่ยวกับ ระบบตลาดและตลาดชุมชน เริ่มมีการดำเนินงานวิจัยในช่วงปี 2534-2551 ในระยะแรก เป็นโครงการศึกษาความเป็นไปได้ในการการจัดตั้งตลาด ต่อมา พบว่ามีโครงการวิจัยในประเด็นหลากหลายมากขึ้น ได้แก่ การบริหารจัดการตลาดชุมชน ระบบเงินตราในชุมชน และการให้สินเชื่อชุมชน

“โครงการการศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดตั้งตลาดกลางเพื่อเกษตรกรจังหวัดขอนแก่น ซึ่งพบว่า มีสินค้าหลายประเภทที่สามารถจะหาตลาดกลางโดยเฉพาะสินค้าเกษตร ด้านการตลาด พบว่าตลาดกลางแห่งใหม่ ตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสม สะดวกต่อการขนส่ง และมีสินค้าเชิงตลาดเป็นปริมาณมาก ตลาดแห่งใหม่จะเป็นศูนย์กลางการกระจายสินค้าไปยังจังหวัดอื่นๆได้ ด้านการเงินพบว่า ค่า $IRR=15\%$ B/C ratio อยู่ที่ 1.41-0.92 ดังนั้นหากโครงการนี้กู้เงินจากสถาบันการเงินในเชิงพาณิชย์ก็ไม่คุ้มค่ากับการลงทุน แต่หากกู้จากรัฐบาลก็มีความเป็นไปได้ในการลงทุน รวมทั้งได้ข้อมูลระบบและกลไกการบริหารงานตลาดกลาง”

“โครงการศึกษาข้อมูลเพื่อหาแนวทางในการจัดระเบียบตลาดสด : กรณีชุมชนสามเหลี่ยม 3 ทำให้ทราบถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น คือ ด้านการจรรยาบรรณความเป็นระเบียบการวางสินค้า ปัญหาขยะและน้ำเสีย และแนวทางการบริหารจัดการตลาดในอนาคต ผลการสำรวจ พบว่ากลุ่มตัวอย่างร้อยละ 98.5 เห็นว่ายังคงต้องให้มีตลาดสามเหลี่ยมต่อไป เพราะใกล้บ้าน สะดวกต่อการซื้อ และประหยัดเวลา และค่าใช้จ่ายในการเดินทาง และกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 38.9 มีความพอใจในตลาดชุมชนสามเหลี่ยมในระดับดี ร้อยละ 35.3 มีความพอใจในตลาดชุมชนสามเหลี่ยมใน

ระดับดีมาก และร้อยละ 2.1 มีความพอใจในตลาดชุมชนสามเหลี่ยมในระดับควรปรับปรุง”

“โครงการศึกษาการพึ่งตนเองของชุมชน กรณีเบี้ยกุดชุม ทราบว่า ในปี พ.ศ.2543 เบี้ยกุดชุมถูกทดลองนำมาใช้เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนระหว่างสมาชิก 5 หมู่บ้าน โดยมีหลักเกณฑ์ คือ เบี้ยกุดชุมใช้ได้เฉพาะในชุมชน มูลค่าการแลกเปลี่ยนขึ้นอยู่กับราคากลางระหว่างผู้ซื้อและขาย ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงเป็นเงินบาทได้ และใช้แลกเปลี่ยนได้เฉพาะสินค้าที่เกี่ยวข้องกับเกษตรและแรงงานที่ผลิตในชุมชน ทั้งนี้หลังจากการใช้เบี้ยกุดชุมได้ประมาณ 1 ปีพบว่าก็ต้องยุติการใช้ลงเนื่องจากมีความไม่ชัดเจนด้านกฎหมายเกี่ยวกับระบบเงินตราชุมชน ที่อาจส่งผลกระทบต่อสังคมวงกว้าง จากผลการศึกษาครั้งนี้มีข้อสรุปว่า ระบบเงินตราชุมชนในลักษณะเบี้ยกุดชุม ไม่ได้ขัดหรือแย้งต่อเจตนารมณ์ในการตรากฎหมายเกี่ยวกับเงินตรา และ/หรือ การธนาคารพาณิชย์ และระบบเงินตราชุมชนมีหลายแบบ แต่ทุกแบบมีวัตถุประสงค์เดียวกัน คือสร้างระบบแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน บนพื้นฐานการพึ่งพาตนเอง”

บทสังเคราะห์วิวิธวิทยาการวิจัย

วิวิธวิทยาการวิจัยของนักวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุนจาก RDI มีหลากหลาย แต่ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะวิวิธวิทยาการวิจัยที่ดำเนินการโดยนักวิจัยของ RDI เท่านั้น ทั้งนี้ หากสังเกตเพียงแค่ชื่อของวิธีการที่ใช้ในแต่ละขั้นตอน อาจพบว่าไม่แตกต่าง แต่กระบวนการในรายละเอียดจะมีความแตกต่างจากที่อื่นๆ ในหลายขั้นตอน ทั้งนี้ โดยมีหลักการสำคัญคือ **การมีส่วนร่วม** และเป็นกระบวนการ/วิธีการที่ควรเอื้อให้**ชุมชนได้ประโยชน์และเกิดกระบวนการเรียนรู้ไปพร้อมกัน** เพราะชุมชนที่ศึกษาไม่ใช่เป็นเพียงผู้ให้ข้อมูล ทั้งนี้โดยสถาบันฯจะมีการทำความเข้าใจกับแหล่งทุนเกี่ยวกับแนวคิดและหลักการการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้ ก่อนที่จะรับดำเนินการ เพื่อให้สามารถออกแบบกระบวนการตามหลักการดังกล่าวได้

สำหรับวิธีการที่ RDI ใช้จะผสมผสานกันหลายวิธี เพื่อให้มีข้อมูลรอบด้านที่ชัดเจนที่สุด ในที่นี้จะอธิบายเพิ่มเติมในบางวิธีการที่สถาบันฯมีรายละเอียดการดำเนินงานที่มีลักษณะเฉพาะของตนเอง

1) การสัมภาษณ์กลุ่ม เป็นเครื่องมือหนึ่งของกระบวนการทั้งหมด ผู้ที่จะเชิญเข้าร่วมสัมภาษณ์กลุ่มต้องกระจายความเป็นตัวแทน เป็นผู้รู้หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับตัวจริงในแต่ละเรื่อง จำนวนไม่มากนัก วิธีการจะเริ่มโดยการชี้แจงความเป็นมาวัตถุประสงค์การพูดคุย แล้วจึงสัมภาษณ์ ในประเด็นที่เตรียมไว้ ซึ่งจะเป็นประเด็นที่ต้องการคำตอบที่เป็นข้อคิดเห็นร่วมจากกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องไม่ใช่ข้อคิดเห็นส่วนบุคคล ทั้งนี้ ในการสัมภาษณ์กลุ่ม บางกรณีที่เป็นเรื่องใหม่ที่ชุมชนยังไม่มีความรู้ในเรื่องนั้นเพียงพอ หรือรู้แต่ไม่ชัดเจน ผู้สัมภาษณ์จะมีการจัดเตรียมข้อมูลเพื่ออธิบายเพิ่มเติมให้ที่ประชุมได้เรียนรู้เพิ่มเติมด้วย ซึ่งการอธิบายนี้จะดำเนินการก่อนหรือหลังก็ได้ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และการออกแบบกระบวนการในรายละเอียด

2) ในการนี้ ได้ใช้วิธีการอื่นๆเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึก รวมทั้งตัวอย่างการดำเนินงานจากกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ การสัมภาษณ์ผู้รู้/ผู้ที่เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญ, การศึกษารายกรณี, การศึกษาสภาพพื้นที่, การสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถาม เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงปริมาณประกอบการอธิบายผลแสดงให้เห็นระดับความสำคัญ

3) การนำเสนอผลการศึกษาและรับฟังข้อคิดเห็นข้อเสนอแนะ เมื่อรวบรวมข้อมูลเสร็จ จะต้องมีการคืนข้อมูลให้กลุ่มเป้าหมายที่ศึกษาได้รับฟังและให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมให้เร็วที่สุด ทั้งด้านความถูกต้องครบถ้วน ข้อคิดเห็นต่อข้อเสนอแนะเบื้องต้น หลังจากนั้น จึงทำการสรุปผลในรายละเอียด เมื่อเสร็จสิ้นการวิเคราะห์ประมวลผลในรายละเอียดภายในทีมวิจัย และจัดทำร่างรายงานแล้ว จะจัดให้มีเวทีเสนอผลการศึกษากลับรอบหนึ่ง เป็นการรายงานผลอย่างเป็นทางการ กระบวนการนี้มาจากความเชื่อที่ว่า ชุมชนไม่ต้องการเป็นเพียงผู้ให้ข้อมูล แต่ต้องเป็นเวทีเรียนรู้ร่วมกัน แลกเปลี่ยนกัน ชุมชนต้องได้ประโยชน์ด้วย

4) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research:

PAR) กระบวนการวิจัยของ RDI จะเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง โดยเฉพาะของกลุ่มเป้าหมายการทำวิจัย ตัวอย่าง เช่น

“โครงการชุมชนแออัด ที่ดำเนินการ ในปี พ.ศ.2540 วิธีการคือ

- เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพก่อน
- เน้นกระบวนการส่งเสริมองค์กรชาวบ้านในพื้นที่ชุมชนบะขาม

โดยชาวบ้านเป็นผู้วิเคราะห์ตนเอง

- ศึกษาดูงานพื้นที่ชุมชนอื่นที่มีปัญหาเรื่องสิทธิชุมชนกับรัฐ
- มีการวิเคราะห์ตนเองและพื้นที่อื่นๆ ว่าเป็นอย่างไร จะประยุกต์

ใช้กันอย่างไร เป็นการปฏิบัติการจากข้อมูล

- ประสาน และเคลื่อนไหวกับภาครัฐ
- สร้างกระบวนการสร้างเสริมความเข้มแข็งสำหรับองค์กรชุมชน

และกฎหมาย ในความร่วมมือระหว่างนักวิชาการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน เช่น การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชน และระบบความร่วมมือในศาลปู่ตามาเชื่อมชาวบ้านเข้าด้วยกัน พาไปดูงานถึงเชียงใหม่ และการปฏิบัติการต่อเนื่อง เป็นต้น”

“โครงการศึกษาเพื่อสนับสนุนการพัฒนาตลาดชุมชนในพื้นที่โครงการ คฟป. ซึ่งเป็นโครงการย่อยภายใต้โครงการ คฟป. ที่เป็นโครงการนำร่องของสำนักงานการปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.) ในการพัฒนาพื้นที่ ส.ป.ก. ด้วยกระบวนการบูรณาการ คณะวิจัยจากสถาบันวิจัยและพัฒนาร่วมทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาในการศึกษาและพัฒนาตลาดชุมชน เพื่อเป็นช่องทางตลาดทางเลือกสำหรับผลผลิตการเกษตรของชุมชนในพื้นที่โครงการ คฟป. ได้ใช้กระบวนการวางแผนและลงมือปฏิบัติตามแผนการพัฒนาตลาดชุมชนด้วยตนเอง สร้างกลไกให้ชาวบ้านได้เรียนรู้เกี่ยวกับสภาพการผลิตทางการเกษตร และช่องทางการตลาดของชุมชน อันนำไปสู่การตัดสินใจอย่างมีเหตุผลร่วมกันว่าควรจัดตั้งหรือไม่จัดตั้งตลาดชุมชน สถาบันฯ เน้นให้ชุมชนจัดการเอง

ให้ชุมชนจัดเก็บผลการดำเนินการด้วยตนเองอย่างสม่ำเสมอ และนำข้อมูลมาร่วมวิเคราะห์ความสำเร็จ และข้อจำกัดเพื่อปรับปรุงการทำงาน สำหรับชุมชนที่มีระบบการจัดการที่ดีและมีการผลิตอาหารปลอดภัยจากสารพิษที่สามารถเป็นตัวอย่างบทเรียนได้ สถาบันฯ ได้สนับสนุนการพัฒนาเพื่อยกระดับเป็นศูนย์เรียนรู้เพื่อทำหน้าที่เป็นครูหรือเพื่อเลี้ยงเกี่ยวกับการพัฒนาตลาดชุมชนให้กับชุมชนอื่นๆ ต่อไป”

5) กระประเมินผลโครงการแบบมีส่วนร่วม มีวิธีการสำคัญ คือ

- การจัดทีมวิจัยที่เป็นทีมสหสาขา ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญในประเด็นที่ศึกษา และมีการเตรียมทีมงาน โดยระดมความเห็นเกี่ยวกับโครงการที่จะศึกษาและจัดทำรายละเอียดแผนการทำงาน

- ศึกษาเอกสารโครงการที่ประเมิน : ข้อเสนอโครงการ รายงานการดำเนินการต่างๆ เพื่อศึกษาวิธีการ ผลการดำเนินงาน และเตรียมสรุปประเด็นคำถามสำคัญในการประเมิน

- การจัดทำตัวชี้วัดเบื้องต้นในการประเมินโครงการ
- ออกแบบวิธีการเก็บข้อมูล กลุ่มตัวอย่างที่จะทำการสัมภาษณ์ (ทั้งผู้มีส่วนร่วมในฐานะกลุ่มเป้าหมายโดยตรง ผู้เสียประโยชน์ ผู้นำชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง)

- ศึกษาตัวอย่างในพื้นที่ การศึกษารายกรณี (ตัวอย่างปฏิบัติการที่ดี และที่ล้มเหลว ให้ครอบคลุมตัวอย่างกรณีที่เป็นตัวแทนด้านเศรษฐกิจ-สังคม และกลุ่มกิจกรรมที่ต่างกัน

- สรุปวิเคราะห์ข้อมูลภายในทีมงาน
- นำเสนอผลเบื้องต้นให้ผู้แทนองค์กรที่ให้ทุนและชาวบ้านในพื้นที่เพื่อรับฟังข้อคิดเห็นเพิ่มเติม (รายละเอียดวิธีการดังอธิบายแล้วในวิธี 3) ข้างต้น)

6) การ Coaching

มีการประยุกต์ใช้หลายวิธี ขึ้นกับประเด็น กลุ่มเป้าหมายที่ต้องการสร้างเสริมประสบการณ์เพื่อให้เกิดการปฏิบัติงานที่ดีขึ้น หลักสูตรมีทั้งสำหรับเจ้าหน้าที่ภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน รวมทั้งผู้นำเกษตรกร (ตัวอย่าง

หลักสูตรสำหรับผู้นำเกษตรกรที่เป็นแหล่งเรียนรู้ ได้แก่ “การเป็นวิทยากรศูนย์การเรียนรู้ และบทบาทของพี่เลี้ยง”) กระบวนการฝึกอบรมจะเน้นการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เช่น การแลกเปลี่ยน การศึกษาดูงานข้ามพื้นที่(ตัวอย่างการปฏิบัติการที่ดีซึ่งควรเป็นตัวอย่างที่เนื้อหาสอดคล้องหรือใกล้เคียงกับประเด็นกับกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการอบรม โดยต้องมีการจัดเตรียมกลุ่มเป้าหมายก่อนไป และเตรียมพื้นที่ศึกษาดูงาน ใช้กระบวนการ “พี่สอนน้องเพื่อนคุยกับเพื่อน” บางโครงการได้จัดให้มีการติดตามการปฏิบัติงานในชุมชนหลังการอบรม ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความต้องการของแต่ละโครงการ

ข้อเสนอแนะ

ในสภาวะปัจจุบันเมื่อภาวะเศรษฐกิจโลกเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และมีสภาวะถดถอย ประเทศต่างๆทั่วโลกมักได้รับผลกระทบต่อเนื่องกันเป็นโดมิโน การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนภายในประเทศให้เข้มแข็ง น่าจะเป็นทางเลือกที่มีนัยสำคัญ ดังนั้นประเด็นการทำวิจัยที่จะนำไปสู่ทางรอดของชุมชนสามารถทำได้ดังนี้

1. การพัฒนาโจทย์วิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่นควรวิเคราะห์ทิศทางในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในช่วง 10 ปีข้างหน้า ว่าควรมีทิศทางอย่างไร ให้สอดคล้องกับศักยภาพท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงภูมิภาค และโลกใน 10 ปีข้างหน้า เพื่อที่จะได้กำหนด Theme การวิจัยด้านเศรษฐกิจชุมชนให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป

เมื่อได้ทิศทางในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือใน 10 ปีข้างหน้าแล้ว ควรมีการพัฒนาโจทย์วิจัยด้านเศรษฐกิจชุมชนร่วมกับภาคี ผู้ใช้งานวิจัย หรือผู้เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบาย การพัฒนาทั้งในระดับภูมิภาค และระดับท้องถิ่น โดยที่โจทย์วิจัยจะต้องมีเป้าหมายที่ชัดเจนทั้งประเด็นพื้นที่ และกลุ่มเป้าหมายในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งอาจครอบคลุมประเด็นทั้งด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์

ด้านการเกษตร หัตถกรรมท้องถิ่นทั้งด้านการถักทอ (ไหม ผ้าฝ้าย) เครื่องปั้นดินเผา การท่องเที่ยว และการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น

“ในช่วงสมัยก่อน รศ.ดร.ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์ เป็นผู้อำนวยการสถาบันวิจัย และพัฒนา ในปี พ.ศ.2525-2532 ได้กำหนดเป้าหมายให้หาประเด็นวิจัยจากชุมชน เอาโจทย์มาจากชาวบ้าน ก่อนมาพัฒนาเป็นกองทุนหมุนเวียน (Revolving Fund)” (เวที ที่สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2552)

2. การแสวงหาภาคีเพิ่ม การที่สังคมโลกกำลังก้าวไปสู่สังคมฐานความรู้ (Knowledge Based Society) ข้อมูล และความรู้จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ทุกองค์กรต้อง ใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาตนเองให้ทันกับการเปลี่ยนแปลง และความ ต้องการของผู้บริโภค หรือลูกค้าของหน่วยงานของตนเอง ดังนั้นจึงน่าจะเป็นโอกาส ดีที่ทางสถาบันวิจัยและพัฒนา น่าจะแสวงหาภาคีในการทำงานวิจัยและพัฒนา และ งานเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อนำไปสู่สังคมคุณภาพ หน่วยงานที่น่าจะเป็นภาคีที่ดีของ สถาบันวิจัยควรเป็นที่ยอมรับของสังคมด้วย คือ องค์กรทางธุรกิจทั้งระดับท้องถิ่น หรือระดับชาติที่มีสาขาอยู่ในภาคตะวันออก เฉียงเหนือ องค์กรทางราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรชุมชนที่ต้องการการสนับสนุนทางด้านข้อมูล และวิชาการในการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ คุณภาพการบริหารจัดการในด้านต่างๆ ทั้งนี้การมีภาคีวิจัยมากขึ้นเท่าไร จะทำให้สถาบันวิจัยและพัฒนาเพิ่มศักยภาพทั้งใน ด้านงบประมาณ ความรู้ความสามารถ และเครือข่ายได้มากขึ้นด้วย

“การสร้างทัศนคติ บรรยากาศของความร่วมมือ มีกระบวนการสร้างความรับ รู้ให้กับสังคมเป็นเอกลักษณ์ของ RDI RDI จะยังเป็นประโยชน์ต่อมหาวิทยาลัย ขอนแก่นและประเทศ RDI จำเป็นต้องเรียกร้องตนเองจากอนุภาคลุ่มน้ำโขง การ สร้างความสัมพันธ์ ความร่วมมือของ RDI จะเป็นอย่างไรเป็นโจทย์ที่สำคัญไม่เพียง แค่งานวิจัยอย่างเดียว” (เวทีที่สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2552)

3. การผลักดันการเคลื่อนไหวทางสังคมในด้านเศรษฐกิจชุมชนในภูมิภาคตะวันออก

ออกเฉียงเหนือ การวิจัยและพัฒนาในด้านเศรษฐกิจชุมชนหรือธุรกิจชุมชน คือการพัฒนาคนที่เกี่ยวข้องให้เป็นผู้ประกอบการ ซึ่งต้องเป็นผู้สามารถรวบรวมปัจจัยการผลิตได้ รู้จักวางแผนและบริหารจัดการธุรกิจได้ รวมทั้งรู้จักการตลาด กระบวนการเหล่านี้จะทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีคิดของชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจากชาวนาเป็นผู้ประกอบการ บทบาทของสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น จึงน่าจะอยู่ที่การพัฒนา และเปลี่ยนวิถีคิดของชุมชนที่ RDI เข้าไปทำงานวิจัยด้วยว่าจะใช้กระบวนการใดที่จะทำให้เกิดเศรษฐกิจชุมชนที่เข้มแข็ง เกิดกลุ่มทำงานด้านเศรษฐกิจชุมชนที่สามารถเชื่อมวิถีคิดภูมิปัญญาของชุมชนอีสานเดิมที่เน้นการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อพึ่งพา กับแนวคิดใหม่ที่มีการวางแผนเชื่อมโยง มีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ และในท้ายที่สุดเพื่อสร้างผู้ประกอบการทางสังคมให้เกิดขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อขับเคลื่อนสังคมอีสานต่อไป อนึ่ง การเพิ่มพลเมืองที่มีกระบวนการแบบผู้ประกอบการ ก็คือการเพิ่มคุณภาพ และปริมาณของคนชั้นกลางในสังคมไทย ซึ่งจะเป็นผลผลิตสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ และเป็นกำลังสำคัญในการสร้างประชาธิปไตยของไทยด้วย

4. สำหรับประเด็นด้านวิทยาการวิจัย ผู้สังเคราะห์เห็นว่า RDI น่าจะจัดเวที หรือเสนอให้นักวิจัยมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านวิทยา และกระบวนการวิจัย อยู่เสมอ เพื่อเป็นการพัฒนากระบวนการในการสร้างความรู้ที่มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของ RDI เอง รวมถึงการทำให้เป็นเอกสารเผยแพร่ให้ด้านแนวคิดและกระบวนการพัฒนาวิทยาดังกล่าว

อีกประการหนึ่ง คือในภาวะที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงเร็วและซับซ้อนขึ้น กระบวนการและวิทยาในการวิจัยจึงจำเป็นต้องพัฒนาขึ้นด้วย เพื่อให้ได้ข้อมูลความรู้มาใช้แก้ปัญหาทั้งในระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว ที่เน้นกระบวนการแบบมีส่วนร่วมกับงานวิจัย นั้นหมายถึงต้องการ “เครื่องมือ” ที่แตกต่าง หลากหลาย

ตามประเด็น ตามพื้นที่ และกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องด้วย สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ท้าทาย
ต่องานของ RDI ในสถานะที่เป็นสถาบันแห่งการวิจัย และพัฒนาเป็นอย่างยิ่ง

“ชีวิตของ RDI ก็เหมือนกับชีวิตของผู้คน ที่มีความผันแปรไปตามบริบทของ
เหตุการณ์ และเงื่อนไขที่เข้ามากระทบและมีปฏิสัมพันธ์กับสถาบันฯ มีความรุ่งเรือง
มีความร่วงโรย มีขึ้น มีลง เช่นนี้อยู่เสมอตามหลักของพัฒนาการ และความเป็นอนิจ
จัง อย่างไรก็ตาม 30 ปีของสถาบันวิจัยและพัฒนา ไม่ใช่ 30 ปีของความว่างเปล่า
เพราะเป็น 30 ปีของประสบการณ์ และการสร้างสรรค์ให้กับสังคม โดยเฉพาะสังคม
อีสานทั้งในระดับชุมชน ท้องถิ่น ระดับองค์การพัฒนาเอกชน และเครือข่าย รวมถึง
ระดับวงการวิชาการในมหาวิทยาลัยทั้งระดับภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และระดับ
ประเทศอีกด้วย” (เวทีที่สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2552)

สถาบันวิจัยและพัฒนา

กับ งานวิจัยการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

อุษา กลิ่นหอม¹

ความนำผลพวงจากการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 จนถึงปัจจุบันที่กำลังดำเนินการภายใต้แผนฯ ฉบับที่ 10 ได้ทำให้เกิดผลกระทบทั้งเชิงลบและเชิงบวกต่อภาคอีสาน ตัวอย่างผลกระทบในเชิงบวกได้แก่ การพัฒนาโครงสร้างด้านสาธารณูปโภค อาทิ ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา ทำให้การติดต่อระหว่างภาคอีสานกับส่วนอื่นๆ ของประเทศ และการดำรงชีพโดยทั่วไปมีความสะดวกสบายมากขึ้น ในระยะแรกเริ่มดำเนินการตามแผนพัฒนาฯ นั้น ภูมิภาคอีสานได้รับการประเมินว่าเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาประเทศสูงสุดจากการพัฒนาด้านโครงสร้าง อย่างไรก็ตาม ผลพวงจากการพัฒนานี้ ยังได้ก่อให้เกิดประเด็นปัญหาต่างๆ ขึ้นด้วย จนกลายเป็นปัญหาที่มีลักษณะซับซ้อนมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะปัญหาผลกระทบต่อวิถีชีวิต และการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างภาคสังคมเมืองกับชนบท จนนำไปสู่ภาวะสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม สรุปปัญหาสำคัญที่เป็นผลจากการเร่งรัดพัฒนามีดังนี้

1. ปัญหาด้านการศึกษา ประชากรส่วนใหญ่ในภาคอีสานไม่ได้รับการศึกษาหรือมีระดับการศึกษาเฉลี่ยต่ำกว่าภาคอื่นๆ ส่งผลให้โอกาสการเข้าสู่ตลาดงานที่สังคมทั่วไปมองว่าเป็นชนชั้นแรงงานเพราะมีการศึกษาไม่เพียงพอ

2. ปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่

» เกิดการถากถางเปิดพื้นที่ป่า เพื่อต่อสู้กับคนในพรรคคอมมิวนิสต์ ในระยะที่มีปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง ทำให้ป่าสมบูรณ์ในหลายพื้นที่ถูกทำลาย

¹ ปัจจุบันเป็นอาจารย์คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

» การปฏิวัติเขียว (Green revolution) เพื่อปลูกมันล้มปะหลัง ปอ อ้อย ในลักษณะที่เป็นเกษตรเชิงเดี่ยว ทำให้พื้นที่ป่าธรรมชาติลดลงอย่างรวดเร็ว (จากสถิติกรมป่าไม้ รายงานว่าในปี 2495 ภาคอีสานมีป่า ร้อยละ 60.80 แต่ในปี 2551 เหลือเพียง ร้อยละ 12) นอกจากนี้การปลูกปอยังก่อให้เกิดความเสียหายกับแหล่งน้ำผิวดิน เนื่องจากกระบวนการแช่และลอกปอ

» การผลิตเกลือสินเธาว์ก่อให้เกิดการทำลายป่าไม้ในระดับชุมชนเป็นวงกว้าง เนื่องจากการนำไม้มาใช้เป็นเชื้อเพลิงในการผลิตเกลือ

3. ปัญหาการขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องวัฒนธรรมท้องถิ่น ก่อให้เกิดการทำลายองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การปรับเปลี่ยนพื้นที่อนุรักษ์ตามภูมิปัญญาท้องถิ่นได้แก่ ป่าดอนปู่ตา ไปเป็นสถานีนามัย โรงเรียนและที่ทำการของภาครัฐ หรือการขัดขวางการพึ่งพาตนเองในการดูแลสุขภาพของชุมชน ได้แก่ การระงับการใช้สมุนไพร หรือออกกฎหมายยุติการทำงานของหมอพื้นบ้าน

4. ปัญหาจากกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ของภาครัฐการไปทับซ้อนกับที่ทำกินหรือที่ที่ชาวบ้านครอบครองอยู่ ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญอันหนึ่งที่ก่อให้เกิดการทำลายป่า หรือการปรับปรุงระบบนิเวศของแหล่งน้ำที่กฎหมายไม่เอื้อให้ประชาชนเป็นผู้บริหารจัดการมีเพียงภาครัฐเท่านั้นที่จัดการได้ แต่เนื่องจากเจ้าหน้าที่ของรัฐที่รับผิดชอบในด้านนี้ขาดความรู้ด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของท้องถิ่นในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ ทำให้เกิดความผิดพลาดซ้ำแล้ว ซ้ำเล่า ในการปรับเปลี่ยนระบบนิเวศของแหล่งน้ำในภาคอีสาน

จากประเด็นปัญหาดังกล่าวทำให้การบริหารจัดการด้านสิ่งแวดล้อมประสบความสำเร็จล้มเหลวมาโดยตลอด ความเป็นอยู่ของประชาชนมีความลำบากมากขึ้น เนื่องจากการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติตามวิถีชีวิตดั้งเดิมถูกริดรอน ทำให้ประชาชนในภาคอีสานมีการอพยพเข้าสู่เมืองใหญ่ โดยหวังว่าจะสามารถหาทุนมาประกอบวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่เผ่ายังชีพอยู่ในพื้นที่เดิม แต่สถานการณ์ดังกล่าวกลับก่อให้เกิดปัญหาที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น

การจัดตั้งสถาบันวิจัยและพัฒนา

มหาวิทยาลัยขอนแก่นเป็นมหาวิทยาลัยที่ตั้งขึ้นเพื่อใช้เป็นกลไกหนึ่งในการแก้ปัญหาเหล่านี้ โดยมีความเชื่อมั่นว่า การวิจัยและองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นในสถาบันอุดมศึกษาชั้นสูงแห่งนี้จะช่วยในการผลิตบัณฑิตออกสู่สังคม เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ได้ การจัดตั้งมหาวิทยาลัยขอนแก่นในระยะแรกจึงมุ่งเน้นการวิจัยและผลิตบัณฑิตทางด้านสายวิทยาศาสตร์เป็นหลัก แต่ในช่วงระยะเวลา 10 ปีแรกของการจัดตั้งมหาวิทยาลัยขอนแก่นกลับพบว่าแก้ไขปัญหาได้เพียงเล็กน้อย มหาวิทยาลัยขอนแก่นจึงได้มีการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ในการดำเนินงานใหม่ โดยมีการจัดตั้งหน่วยงานที่เรียกว่า “สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น” ซึ่งได้รับการประกาศในราชกิจจานุเบกษาในวันที่ 14 พฤษภาคม 2522

การดำเนินงานของทางสถาบันฯ ในระยะแรกได้รับการสนับสนุนด้านการเงินจาก USAID และ CIDA มาใช้เพื่อการวิจัย อยู่ประมาณ 13 ปี (2526-2533) การดำเนินงานของสถาบันฯ ส่วนใหญ่เป็นการเน้นเรื่องการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรทางด้านงานวิจัยเพื่อพัฒนาชนบท ในช่วงปี 2526-2533 สามารถพัฒนาบุคลากรของมหาวิทยาลัยได้มากกว่า 279 คน มีโครงการวิจัยต่าง ๆ เกิดขึ้น 252 โครงการ ในจำนวนนี้เป็นโครงการที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม จำนวน 55 โครงการ (ตาราง 1)

ภาพลักษณ์ของสถาบันวิจัยและพัฒนา ที่ปรากฏ

1. ในช่วง พ.ศ. 2522-2534 ในระยะเริ่มต้นการดำเนินงานของทางสถาบันฯ ได้รับการยอมรับในระดับสูงมาก จากหน่วยงานและชุมชนต่างๆ ในภาคอีสาน เพราะเป็นการดำเนินงานที่มีผลกระทบโดยตรงต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน และเนื่องจากการทำงานได้รับทุนสนับสนุนจากต่างประเทศ มีคนต่างชาติเข้ามาร่วมงานค่อนข้างมาก ซึ่งโดยพื้นฐานของสังคมไทยมีความเชื่อว่า “ฝรั่งเก่งกว่าคนไทย” การที่สถาบันฯ

ทำงานโดยมีทุนสนับสนุนจากอเมริกาและแคนาดา จึงก่อให้เกิดการยอมรับและมีความคล่องตัวขยายงานสู่วงกว้างได้มาก

2. ในช่วง พ.ศ.2535-2539 การกำหนดกรอบ 3 ด้าน คือ ด้านอาชีพ การจัดการทรัพยากรมนุษย์และการจัดการสิ่งแวดล้อม ทำให้การดำเนินงานของทางสถาบันฯ ยังได้รับการยอมรับจากสังคม ในระยะนี้ภาพลักษณ์ที่ปรากฏเด่นชัดมากคือการทำงานที่เข้าข่ายลักษณะของ NGO กล่าวคือ เข้าถึงชุมชน เป็นปากเสียงให้กับชุมชนเพื่อสะท้อนปัญหาของชุมชนให้กับภาครัฐ โดยเฉพาะการนำกระบวนการวิจัยทางด้านคุณภาพมาใช้กับสังคมอีสาน ซึ่งถือได้ว่าเป็นเรื่องที่ใหม่มาก ต่อพื้นที่อีสานก่อให้เกิดเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของนักวิชาการที่เดิมทำงานวิจัยแบบขึ้นตั้งหรืออยู่แต่บนหอคอยงาช้าง ลงมารับรู้ปัญหาของชุมชน นำเอาปัญหาของชุมชนมาแก้ไข ด้วยงานวิจัยที่เป็นวิชาการ เป็นตัวแทนของชุมชนในการต่อรองกับภาครัฐ

3. ในช่วง พ.ศ.2540-2544 เนื่องจากการดำเนินงานของทางสถาบันในช่วง 2535-2539 ที่ทำงานใกล้ชิดและเข้าถึงชุมชนในลักษณะภาคีดังกล่าว ทำให้ภาพลักษณ์การทำงานของสถาบันฯ คล้ายกับการทำงานแบบ NGO ประกอบกับปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองและสังคมในระยะนั้น ทำให้ภาครัฐบางส่วน และผู้บริหารมหาวิทยาลัยขอนแก่นบางคนมีทัศนเชิงลบต่อสถาบันฯ ประกอบกับการทำงานที่ผ่านของทางสถาบันฯ ไม่ได้ฟังฟังมหาวิทยาลัยขอนแก่นเท่าที่ควร และรูปแบบการวิจัยบางโครงการค่อนข้างลงลึกในบางด้าน ซึ่งไปซ้ำซ้อนกับการทำงานของคณะต่างๆ ในมหาวิทยาลัย จึงก่อให้เกิดอคติต่อกันระหว่างผู้ปฏิบัติงานของสถาบันฯ และฝ่ายบริหาร ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิดของฝ่ายบริหารมหาวิทยาลัยขอนแก่นที่ต้องการปรับปรุงการทำงานของทางสถาบันฯ การดำเนินงานในระยะนี้ จึงเป็นการยึดเอาหน่วยงานภายนอกมาเป็นเกราะกำบัง โดยมีการดำเนินงานในลักษณะที่เป็นสาขาให้กับทางสำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.) และทางสำนักงานการอุดมศึกษา (สกอ.) ซึ่งได้รับการยอมรับจากสถาบันการศึกษาต่างๆ ในภาคอีสานในระดับหนึ่ง

4. ในช่วง พ.ศ.2545-2549 การกำหนดกรอบในการวิจัยใน 3 ด้าน ประกอบด้วย ชุมชนศึกษา คุณภาพชีวิตและความมั่นคงของมนุษย์ และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม การวิจัยเพื่อตอบสนองกับโจทย์ที่วางไว้พบว่าไม่ชัดเจนเท่าที่ควร ภาพลักษณ์ที่สะท้อนออกมาสู่สังคมในระยะนี้จึงค่อนข้างแผ่วลง การดำเนินงานส่วนใหญ่เป็นการประเมินโครงการให้กับแหล่งทุนต่างๆ ซึ่งทางสถาบันฯมีเทคนิคและกระบวนการแบบมีส่วนร่วมที่ดีในการประเมิน เป็นที่ยอมรับในวงกว้าง

ตาราง 1 สรุปผลการดำเนินงานวิจัยงานของสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น 2522-2551

ระยะเวลา	จำนวนโครงการทั้งหมด	จำนวนโครงการ			จำนวนผู้ที่เกี่ยวข้อง	แหล่งทุนหลัก
		คุณภาพชีวิต	สิ่งแวดล้อม	เศรษฐกิจ		
2525-2534	93	43	15	35	>96	CIDA&USAID
2535-2539	36	21	11	3	>72	CIDA&หน่วยงานภาครัฐ
2540-2545	45	25	6	12	>62	หน่วยงานภาครัฐ& JICA
2546-2550	60	24	16	11	>101	มข&หน่วยงานภาครัฐ สสส. สกว.
2551-2553	25	8	7	15	>44	มข&หน่วยงานภาครัฐ
รวม	252	121(48.0)	55(21.8)	76(30.2)	>279	

หมายเหตุ ตัวเลขในวงเล็บแสดงค่าร้อยละ

ตาราง 2 จำนวนโครงการวิจัยในกลุ่มสิ่งแวดล้อมในแต่ละด้านตั้งแต่ปี 2525-2551

หัวข้อโครงการ	จำนวนโครงการทั้งสิ้น	จำนวนโครงการในแต่ละช่วงเวลา				
		2525-2534	2535-2539	2540-2544	2545-2549	2550-2553
น้ำ	15	7	1	0	3	4
ป่าไม้	12	2	6	4	0	0
ดิน	8	5	1	0	2	0
อากาศ	4	0	0	0	2	2
พลังงาน	2	1	0	0	0	1
แร่ธาตุ	1	0	0	0	1	0
การประเมินโครงการ/ การจัดการ	13	0	3	2	8	0
รวม	55	15	11	6	16	7

องค์กรที่มีส่วนร่วมในการปฏิบัติการวิจัย

ในระยะ 30 ปี ในการดำเนินงานของสถาบันวิจัยและพัฒนา มีนักวิจัยร่วมปฏิบัติงานในโครงการต่างๆ ในภาพรวมทั้งสิ้น 279 คน เป็นนักวิจัยในโครงการภายใต้กรอบประเด็นคุณภาพชีวิตฯ จำนวน 138 คน และนักวิจัยในโครงการด้านเศรษฐกิจชุมชนมีจำนวน 89 คน ส่วนนักวิจัยที่ร่วมทำงานในโครงการทางด้านสิ่งแวดล้อมมีจำนวนทั้งสิ้น 112 คน เมื่อพิจารณาจำนวนนักวิจัยจำแนกแต่ละช่วงปีพบว่าจำนวนนักวิจัยที่เข้าร่วมทำงานกับสถาบันฯ ในระยะ 20 ปีแรก มีจำนวนมากกว่าปัจจุบันมาก

นักวิจัยที่ร่วมปฏิบัติงานกับสถาบันฯ มีทั้งนักวิชาการและบุคลากรจากคณะต่างๆ ภายในมหาวิทยาลัยขอนแก่น และนักวิชาการ/บุคลากรจากต่างสถาบันเป็น

จำนวนมาก ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาวิทยาลัยราชภัฏต่างๆ รวมทั้งมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย

การวิจัยเกือบทั้งหมดมีฐานปฏิบัติการอยู่ในชุมชน มีกระบวนการดำเนินงานที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ รวมทั้งองค์ประกอบโครงสร้างท้องถิ่น และสถานศึกษาในท้องถิ่น

สรุปผลการดำเนินงานที่ผ่านมาของสถาบันวิจัยและพัฒนา

1. กระบวนการวิจัย

เมื่อพิจารณาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และกรอบที่สถาบันวิจัยและพัฒนาได้กำหนดไว้ จะเห็นว่าการดำเนินของทางสถาบันฯ มีความสอดคล้องกับกรอบที่วางไว้เพียงบางส่วน แต่อย่างไรก็ตามการทำงานของทางสถาบันได้ก่อให้เกิดกระบวนการทัศน์ใหม่ในการวิจัย เป็นการวิจัยแบบบูรณาการ โดยการใช้บุคลากรหลากหลาย และวิธีการผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ กระบวนการวิจัยในลักษณะนี้เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในระยะเวลาต่อมา ดังจะเห็นได้จากการดำเนินงานของโปรแกรมการสนับสนุนโครงการขนาดเล็กในประเทศไทย กองทุนสิ่งแวดล้อมโลก (Global Environmental Fund/ Small Grant Program หรือ GEF/SGP) และการจัดการเพื่อสนับสนุนด้านเงินทุนของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) ในการจัดการป่าชุมชน ในช่วงปี 2546-2550 ที่ได้มีการนำเอารูปแบบและวิธีการของทางสถาบันฯ ไปใช้ในการดำเนินงาน แต่เป็นที่น่าเสียดายที่การดำเนินงานของทางสถาบันฯ ขาดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเนื่องจากปัญหาทางด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีลักษณะเป็นพลวัต ต้องการเทคนิคใหม่ๆ ตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม ถึงแม้ว่าในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 สถาบันฯ จะได้มีผลงานวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่งานวิจัยเหล่านี้ไม่ได้มีการนำเสนอกระบวนการวิจัยใหม่ๆ เพื่อเป็นการเก็บ/ถอดองค์ความรู้/การประเมินองค์ความรู้

2. ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชน

ผลงานวิจัยที่ผ่านมาของสถาบันฯ โดยเฉพาะในเรื่องของการจัดการป่าไม้ในภาคอีสาน ทำให้องค์ความรู้ที่มีอยู่เฉพาะในชุมชนได้ถูกนำเสนอต่อสาธารณะชน ทำให้เกิดการยอมรับในระดับประเทศ เช่น การนำเสนอเรื่อง ป่าบุ่ง ป่าทาม หรือ การจัดแบ่งประเภทของป่าตามภูมิปัญญาอีสาน เพื่อเป็นพื้นที่อนุรักษ์ ได้แก่ ป่าดอนปู่ตา และป่าสาธารณประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนำเทคนิควิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในรูปแบบต่างๆ มาใช้ในการปฏิบัติการศึกษาร่วมกับนักวิจัยต่างสาขาในประเด็นวิจัยทางด้านวิทยาศาสตร์ เช่น โครงการการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็ก หรือ โครงการป่าชุมชน

การดำเนินงานของสถาบันฯ ในช่วงเวลา 2535-2540 เป็นการกระตุ้นให้เกิดความเคลื่อนไหวในการผสมผสานงานวิจัยทางด้านวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์เข้าด้วยกัน แต่เนื่องจากปัญหาการบริหารภายในทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายบุคลากรที่เป็นแกนหลักบางคนไปเป็นบุคลากรคณะอื่น ทำให้สถาบันฯ มีกำลังคนที่มีประสบการณ์ด้านนี้น้อยลง ส่งผลให้การดำเนินงานลดลงและขาดความต่อเนื่อง โดยเฉพาะในช่วงที่มีการดำเนินงานของโครงการอีสานเขียว ซึ่งเป็นช่วงที่มีการสร้างโอกาสให้นักวิจัยและชุมชนได้มาร่วมกันวิจัย เพื่อแก้ไขปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชน

ตาราง 3 สรุปสาระสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6-10 และการดำเนินงานของสถาบันวิจัยและพัฒนา 2525-2551 ด้านสิ่งแวดล้อม

ระยะเวลา	สาระสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ	แผนงานของสถาบันฯ	ผลการปฏิบัติงานของสถาบัน
ฉบับที่ 6 2530-2534	1. เพิ่มประสิทธิภาพในการพัฒนาประเทศ ด้านทรัพยากรมนุษย์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และ ทรัพยากรธรรมชาติ 2. ปรับปรุงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติให้มากขึ้น โดยเฉพาะเรื่องการใช้ที่ดิน 3. ปรับปรุงระบบการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	1. พัฒนาศักยภาพให้กับบุคลากรของมหาวิทยาลัย 2. ดำเนินการวิจัยเพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อมในชนบท สามารถทำให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น	15 โครงการ (ดิน 5 น้ำ 7 ป่า 2 พลังงาน 1)
ฉบับที่ 7 2535-2539	1. กำหนดพื้นที่ป่าอนุรักษ์ให้ได้ร้อยละ 25 2. เร่งรัดการถือครองที่ดิน 3. อนุรักษ์แหล่งปะการัง 4. ลดมลพิษทางน้ำ 5. กำหนดเป้าหมายจำกัดสารอันตราย	1. ทางเลือกอาชีพของชุมชน 2. การจัดการทรัพยากรมนุษย์ 3. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	11 โครงการ (ดิน 1 น้ำ 1 ป่า 6 ประเด็นโครงการ 3)

ระยะเวลา	สาระสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ	แผนงานของสถาบันฯ	ผลาขปฏิบัติงานของสถาบัน
ฉบับที่ 8 2540-2544	"คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา" 1. การบริหารจัดการเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ให้เกิดสมดุลของระบบนิเวศ 2. ดูแลรักษาสีงแวดล้อมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต 3. ควบคุมการใช้ให้มีประสิทธิภาพ เป็นธรรม 4. จัดการป้องกันและบรรเทาภัยอันเกิดจากธรรมชาติ	ไม่มีการกำหนดแผนการทำงาน	6 โครงการ (ป้า 4 ประเมินโครงการ 2)
ฉบับที่ 9 2545-2549	"เศรษฐกิจพอเพียง" 1. เพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ 2. อนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้มีความอุดมสมบูรณ์ 3. อนุรักษ์ฟื้นฟูและรักษาสภาพแวดล้อมชุมชน คิลบ่ได้มธรรมและแหล่งท่องเที่ยว 4. บริหารจัดการมลพิษอย่างมีประสิทธิภาพ	1. ชุมชนศึกษา 2. คุณภาพชีวิตและความมั่นคง ของมนุษย์ 3. การมีส่วนร่วมขององค์กร ท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	16 โครงการ (ติน 2 หน้า 3 ป้า 1 นร้า 1 อากาศ 2 ประเมินโครงการ 7)
ฉบับที่ 10 2550-2554	"สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน" 1. ด้วรควมหลากหลายทางชีวภาพและสร้างความมั่นคง ของฐานทรัพยากรธรรมชาติและคุณภาพสิ่งแวดล้อม	1. สร้างและพัฒนางานวิจัย ด้านการมีส่วนร่วมของ องค์กรท้องถิ่นในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม	7 โครงการ (น้ำ 4 อากาศ 2 พลังงาน 1)

ข้อเสนอแนะต่อการดำเนินงานวิจัย

ด้านสิ่งแวดล้อมของสถาบันวิจัยและพัฒนาในอนาคต

1. จากประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะการเคลื่อนย้ายอัตรากำลัง ทำให้ปัจจุบัน สถาบันฯ มีจำนวนบุคลากรประจำการน้อยลงมาก ดังนั้น สถาบันฯ จึงควรพิจารณาปรับวิธีการและประเด็นวิจัย โดยควรดำเนินโครงการวิจัยเชิงนโยบายสาธารณะมากกว่าการทำงานวิจัยแบบเจาะลึก เนื่องจากมีจำนวนบุคลากรไม่เพียงพอ

2. เนื่องจากสถาบันฯ มีบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญการวิจัยแบบบูรณาการ และมีเทคนิคพิเศษในการทำงานวิจัยแบบมีส่วนร่วม ทิศทางการทำงานวิจัยของสถาบันฯ จึงควรดำเนินการในรูปแบบการสังเคราะห์งานทางด้านสิ่งแวดล้อมที่จะก่อให้เกิดการชี้แนะต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือรัฐบาลในการกำหนดกรอบการดำเนินงานต่างๆ ได้แก่

2.1 ผลกระทบของนโยบายภาครัฐที่มีต่อสิ่งแวดล้อม เช่น โครงการขยายพื้นที่ปลูกยางพารา โรงงานผลิตกระแสไฟฟ้าชุมชน เป็นต้น

2.2 โครงการที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อชุมชนระดับรากหญ้า ได้แก่ โครงการชดเชยการดูแลต้นทุนทางสิ่งแวดล้อม (Payment for Environmental Services, PES) หรือ โครงการลดการทำลายป่าเพื่อสร้างคาร์บอนเครดิต (Reducing Emissions from Deforestation in Developing Countries, REDD)

2.3 โครงการการจัดการพัฒนาธุรกิจจากฐานทรัพยากรชีวภาพในชุมชน ซึ่งสามารถดำเนินได้ทั้งในเชิงรุกและรับ เช่น การประเมินการส่งเสริมการดำเนินงานขององค์กรที่มีอยู่ในปัจจุบัน หรือดำเนินการวิจัยเพื่อเสนอแนวทางหรือทิศทางการดำเนินงานที่ควรจะเป็นในอนาคต

2.4 การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำภาคประชาชน เนื่องจากการดำเนินงานในปัจจุบันโดยภาคประชาชนมาถึงทางตันที่ต้องการการชี้แนะจากทางภาควิชาการ เพื่อการพัฒนาตามแนวทางที่ควรจะเป็นเพื่อลดความขัดแย้งและการสูญเสียระบบนิเวศ

เพราะการดำเนินงานที่ขาดมุมมองในภาพกว้าง รวมถึงการสร้างหลักประกันในเรื่องของสิทธิของชุมชนในการร่วมมือในการจัดการสิ่งแวดล้อม และการสร้างหลักประกันการชดเชยให้กับชุมชนเมื่อได้รับผลกระทบอันเกิดจากการดำเนินงานภาครัฐ

2.5 การที่จะดำเนินงานเช่นนี้ จำเป็นต้องได้รับการยอมรับจากสังคม

มหาวิทยาลัยขอนแก่น จึงควรให้การสนับสนุนสถาบันฯ ในลักษณะที่เป็นหน่วยงานที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง (Center of excellent) เพื่อลดความเสี่ยงในเรื่องของผลประโยชน์ทับซ้อน เพื่อให้สถาบันสามารถดำเนินการช่วยเหลืองานทางวิชาการให้กับชุมชนได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะการทำงานในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นปัญหาที่มีลักษณะซับซ้อน ทุกประเด็นมีความเกี่ยวพันกันไปหมด การใช้งานวิจัยแก้ไขปัญหาต้องมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ถ้าทำการแก้ปัญหาเพียงด้านใดด้านหนึ่งจะไม่สามารถแก้ไขให้ลุล่วงไปได้ สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น จัดได้ว่าเป็นสถาบันหลักแห่งหนึ่งของภาคอีสาน เป็นที่พึ่งอย่างแท้จริงของคนในพื้นที่ ซึ่งเป็นเหตุผลที่สำคัญยิ่ง ที่มหาวิทยาลัยจะต้องสนับสนุนในลักษณะที่เป็นหน่วยงานเชี่ยวชาญเฉพาะทาง (Center of excellent)

3. สถาบันฯ ควรปรับปรุงระบบการเก็บข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อมให้ดีกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เนื่องจากการวิจัยทางด้านสิ่งแวดล้อมเป็นงานที่ต้องการข้อมูลเพื่อติดตามการเปลี่ยนแปลง และต้องการบุคลากรที่มีการทำงานแบบต่อเนื่อง หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่าต้องทำงานแบบ “กัดติด” การมีข้อมูลพื้นฐานเหล่านี้ เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการประมวลองค์ความรู้ และเป็นข้อมูลสนับสนุนการจัดทำแผนการพัฒนาพื้นที่ในอนาคต

ข้อเสนอแนะต่อการปรับปรุงปัจจัยเกื้อหนุน ในการดำเนินงาน

1. ด้านครุภัณฑ์/เครื่องมือ สถาบันฯ ควรจัดหาเครื่องมือที่จะใช้ในการทำงานต่างๆให้เพียงพอ โดยเฉพาะเครื่องมือในการจัดเก็บและจัดทำฐานข้อมูลด้านการวิจัยสิ่งแวดล้อมที่ผ่านมาของสถาบันฯ เพื่อใช้ในการสืบค้นเป็นเอกสารอ้างอิงและพัฒนา

โจทย์วิจัยที่ต่อเนื่องของสถาบันฯ ประกอบการวางแผน และการตัดสินใจในการดำเนินงานต่างๆ ของสถาบันฯ ในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ หรืออย่างน้อยสถาบันฯ ควรจะได้ประสานกับหน่วยงานที่ในมหาวิทยาลัยที่มีอุปกรณ์และเทคโนโลยีที่ทันสมัย ในการจัดเก็บข้อมูล เช่น ศูนย์การจัดการสิ่งแวดล้อม คณะวิศวกรรมศาสตร์ หรือ ศูนย์ภูมิภาคเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ เนื่องจากการทำงานของทั้ง 2 ศูนย์ เป็นการดำเนินงานแบบวิทยาศาสตร์เชิงลึก ขาดการเชื่อมโยงที่เกี่ยวข้องกับคนและชุมชน ถ้ามีการผนึกกำลังในการทำงานกับสถาบันฯ หรือมีการนำเอาข้อมูลที่มีอยู่ในทั้ง 2 ศูนย์มาพัฒนาต่อยอด จะเป็นประโยชน์ในการขับเคลื่อนของชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมให้เข้มแข็งมากขึ้น

2. บุคลากร สถาบันฯ มีอัตรากำลังน้อยเกินไป ไม่ครอบคลุมในทุกสาขา และยังขาดการสร้างเครือข่ายเพื่อการขับเคลื่อนทั้งภายในและภายนอกให้เพียงพอสถาบันฯ จึงควรจัดให้มีการประชาสัมพันธ์การทำงาน หรือจุดยืนของสถาบันฯ ต่อสมาชิกในองค์กร (มหาวิทยาลัยขอนแก่น) เพื่อประสานความร่วมมือในการทำงานให้เข้มแข็งมากขึ้น

3. งบประมาณ การที่ให้บุคลากรในสถาบันฯ ต้องไปหางบประมาณจากแหล่งทุนภายนอกเกือบทั้งหมด ทำให้การดำเนินงานของทางสถาบันฯ ถูกบีบให้อยู่ในกรอบของผู้ให้ทุน การทำงานจึงไม่สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชน หรือไม่สามารถชี้นำชุมชนได้เท่าที่ควร

ข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาบุคลากร

1. จากการที่สถาบันฯ ได้วางกรอบหลักให้มีการดำเนินงานทางด้านสิ่งแวดล้อมตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา แต่กลับปรากฏว่ามีบุคลากรที่มีคุณวุฒิหรือได้รับการพัฒนาให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องนี้น้อยมาก ดังนั้นควรจัดให้มีการเพิ่มอัตรากำลังหรือส่งบุคลากรไปพัฒนาองค์ความรู้ทางด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมให้มากขึ้น

2.จำนวนนักวิจัยในสถาบันฯ ไม่จำเป็นต้องมากแต่ต้องเป็นบุคคลที่มีลักษณะ
ประสานกับบุคลากรภายนอกหรือหน่วยงานภายนอกได้เป็นอย่างดี ดังนั้น จึงควร
พิจารณาการพัฒนาบุคลากรด้านการประสานและบริหารจัดการโครงการด้วย

ข้อเสนอแนะต่อการเผยแพร่ผลงานสถาบันวิจัยและพัฒนา

สถาบันฯ ควรจัดทำเอกสารเผยแพร่ทางวิชาการให้สาธารณชนได้รับทราบและ
เรียนรู้ ในรายการต่อไปนี้

1. คู่มือการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วยองค์ความรู้ที่สถาบันฯ ได้มี
การพัฒนาจากเทคนิควิธีการต่างๆ เพื่อนำมาใช้กับสังคมไทย/สังคมอีสานได้อย่าง
มีประสิทธิภาพ

2. คู่มือการประเมินผลโครงการแบบมีส่วนร่วม

3. การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศของภาคอีสาน การใช้ประโยชน์จากที่ดิน
และการเปลี่ยนแปลงสิ่งปกคลุมดินของภาคอีสาน ซึ่งเป็นผลการดำเนินงานที่ได้รับ
การสนับสนุนจาก USAID ตั้งแต่ระยะเริ่มต้น ปี 2528 ในชื่อโครงการ “การใช้ข้อมูล
ระยะไกลเพื่อทำแผนที่ทรัพยากรดินและนิเวศวิทยาของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”

4. กระแสการปลูกยูคาลิปตัสเพื่อป้อนโรงงานกระดาษขณะนี้กำลังกลับมา
แรงอีกครั้งหนึ่ง ทางสถาบันฯ ควรนำผลการศึกษาที่เคยจัดทำไว้ในปี 2529-2532 เรื่อง
“ผลกระทบของการปลูกยูคาลิปตัสต่อคุณสมบัติดินและการผลิตพืชในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” มาพัฒนาและจัดพิมพ์ เพื่อให้ความรู้กับบุคคลทั่วไป เพื่อใช้ประกอบการ
ดำเนินทางด้านนี้

ภาคผนวก

ภาคผนวก 1: เกี่ยวกับคณะผู้เชี่ยวชาญ

ภาคผนวก 2: รายชื่อเอกสาร รายงานวิจัยประกอบการลงเคราะห์

ภาคผนวก 3: รายชื่อหน่วยงานสนับสนุนการจัดสัมมนา

ภาคผนวก 4: โครงการ การสัมมนาทางวิชาการ”ทศวรรษใหม่...วิจัยเพื่อสังคม”

ผศ.ดร.นลินี ทั่นภูวนิตย์

ดร.ปรีชา อุตระกุล

ดร.อุษา กลิ่นหอม

ภาคผนวก 1: เกี่ยวกับคณะผู้เชี่ยวชาญ

ผศ.ดร.นลินี ทวีสิน

- การทำงาน** ๒๕๔๐-ปัจจุบัน อาจารย์ประจำคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
๒๕๒๕-๒๕๓๙ นักวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนา ม.ขอนแก่น
(๒๕๓๑-๒๕๓๓ ลาศึกษาต่อ)
- ความสนใจ** สังคมวิทยาการเมือง และ สังคมวิทยาวัฒนธรรม
- การศึกษา** ปริญญาเอก สาขาสังคมวิทยา ปี พ.ศ.๒๕๓๗ U. of Wisconsin-Madison
ปริญญาโท สาขาสังคมวิทยา ปี พ.ศ.๒๕๒๕ ม.ธรรมศาสตร์
ปริญญาตรี สาขาวารสารศาสตร์ ปี พ.ศ.๒๕๒๐ ม.ธรรมศาสตร์

ผลงานด้านวิชาการ (เฉพาะปี ๒๕๔๙- เมษายน ๒๕๕๑)

ธรรมาภิบาลและยุทธศาสตร์การวิจัยไทย, รายงานวิจัย สนับสนุนโดย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, เมษายน ๒๕๕๑

“การเมืองของวัฒนธรรม: ๙ กรณีศึกษาการเคลื่อนไหวทางสังคม”, **วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง**, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑, มกราคม-เมษายน ๒๕๕๑, หน้า ๑-๒๗.

Cultural Movement and the Movement Culture: Case Study of Thai Social Movements during 1990-2000, paper presented at the Conference on “ Private Faces of Power and Institutions in Southeast Asia, December 6-7, 2007.

วาทกรรมวัฒนธรรมว่าด้วย สื่อ ศิลป์ ท้องถิ่น และ อัตลักษณ์, รายงานวิจัยสนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, มีนาคม ๒๕๕๐

“Indigenous Power/Knowledge: Moving away from the ‘West’ and Blurring the Fixed Boundaries,” paper presented at 5th UCRC forum on “Western Impact on Indigenous Culture” organized by Urban Culture Research Center, Osaka City University, Chulalongkorn Auditorium, December 13, 2006.

ดร.ปรีชา อูยตระกูล

ตำแหน่งปัจจุบัน

- 2512-ปัจจุบัน - อาจารย์ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา
- 2551-ปัจจุบัน - ที่ปรึกษาศูนย์ข้อมูลท้องถิ่นเพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา
- 2545-ปัจจุบัน - ที่ปรึกษารานาคารโลก สำนักงานประจำประเทศไทย ด้านการมีส่วนร่วมขององค์กรพัฒนาเอกชนและประชาสังคม
- 2542-ปัจจุบัน - ผู้ประสานงานประชาสังคมจังหวัดนครราชสีมา

สำนักงาน : ศูนย์ข้อมูลท้องถิ่นเพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา
อ.เมือง จ.นครราชสีมา 30000

โทรศัพท์ : 044-272646, 044-256545, 081-8779015

โทรสาร : 044-256545

E-mail : uitragool@yahoo.com/rinlicd@loxinfo.co.th

การศึกษา

- 2543 Ph.D. (History & Politics) James Cook University, Australia
- 2523 การศึกษามหาบัณฑิต สาขาภาษาและวรรณคดีไทย มศว.ประสานมิตร
- 2512 การศึกษามหาบัณฑิต สาขาภาษาและวรรณคดีไทย วิทยาลัยวิชาการศึกษาพิษณุโลก

ประสบการณ์การทำงาน

- 2547-2551 - รองอธิการบดีฝ่ายวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา
- 2546- ปัจจุบัน - ผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัยการค้นหาและพัฒนาพลังชุมชนท้องถิ่นอีสานใต้ของสำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- 2546- 2548 - ผู้ทรงคุณวุฒิชุดโครงการวิจัยการแก้ปัญหาความยากจน ของเครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏ
- 2546- 2548 - ประธานคณะกรรมการที่ปรึกษาชุดโครงการวิจัยกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองของเครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏ
- 2545- ปัจจุบัน - กรรมการที่ปรึกษาโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาธุรกิจชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานสภาพัฒนาการวิจัย
- 2542-2551 - ผู้อำนวยการศูนย์ข้อมูลท้องถิ่นเพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

ตัวอย่างผลงานศึกษาวิจัยและประเมินผลในฐานะหัวหน้าโครงการ

- 2547-ปัจจุบัน - โครงการการศึกษาและพัฒนาพลังชุมชนท้องถิ่นเขตอีสานใต้ (แหล่งทุน
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย)
- 2548-2549 - โครงการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการตามนโยบายการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน
ในเขตปฏิรูปที่ดิน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (แหล่งทุนส.ป.ก.)
- 2548-2549 - โครงการศึกษาสภาพการใช้ประโยชน์ที่ดิน : ปัญหาและความต้องการของ
เกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน (9ภูมิภาค 10 จังหวัด) (แหล่งทุนส.ป.ก.)
- 2548 - โครงการสำรวจและจัดทำแผนที่เครือข่ายวิสาหกิจ
(แหล่งทุน Kenan Institute Asia)
- 2548 - โครงการวิจัยการจัดทำแผนปฏิบัติการส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาด
ย่อมรายสาขา ในกลุ่มจังหวัดพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ประกอบ
ด้วย จังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ สุรินทร์ อุบลราชธานี ศรีสะเกษ
ยโสธร และอำนาจเจริญ (แหล่งทุน สสว.)
- 2544-2545 - โครงการศึกษาเขตเศรษฐกิจเกษตรจำเพาะวังน้ำเขียวเพื่อผลิตผลผลิต
การเกษตรกึ่งเมืองหนาว(แหล่งทุน ส.ป.ก.)
- 2537 - แผนการลงทุนจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (แหล่งทุน BOI)
- 2537 - รูปแบบการดำเนินงานกองทุนหมุนเวียนเพื่อพัฒนาชนบท(แหล่งทุน RDI)
- 2536-2538 - การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผนพัฒนาเมือง
“โคราชทศวรรษหน้า” (แหล่งทุน AFT/FNS)
- 2536 - การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหาครอบครัวและชุมชน
กรณีศึกษารัฐกิจชุมชนขนาดเล็ก (แหล่งทุน สวช.)
- 2536 - นโยบายรัฐในการจัดสรรที่ดินทำกินบทเรียนจาก คจก.(แหล่งทุน IPPS)
- 2534 - รายงานการประเมินการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมลูกผสมต่างประเทศของ
C-BIRD จักราช (แหล่งทุน GTZ)
- 2533 - ศักยภาพผู้นำและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่นภาคอีสาน (แหล่งทุน LDI)
- 2531 - กระบวนการในการศึกษาและพัฒนาเพื่อตอบสนองชีวิตและชุมชนชาวนา
(แหล่งทุน THIRD)
- 2527 - สภาพสังคมและวัฒนธรรมชาวนา (แหล่งทุน มูลนิธิฟอร์ด)

ดร.อุษา กลิ่นหอม

ตำแหน่งปัจจุบัน	อาจารย์สังกัดภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
สถานที่ทำงาน	คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
โทรศัพท์	0-4375-4322 ต่อ 1161
การศึกษา	2516 ปริญญาตรี วท.บ. สัตวศาสตร์ (เกษตรศาสตร์) มหาวิทยาลัยขอนแก่น 2519 ปริญญาโท วท.ม. ชีววิทยา (สัตววิทยา) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2532 ปริญญาเอก ประ.ด. ชีววิทยา (สรีรวิทยาทางการแพทย์) มหาวิทยาลัยมหิดล

ตัวอย่างผลงานวิจัยและประเมินผลในฐานะหัวหน้าโครงการ และบริหารโครงการ

อุษา กลิ่นหอมและคณะ 2547. โครงการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจในคุณค่าความสำคัญ การใช้ประโยชน์พื้นที่ชุ่มน้ำ และการจัดทำแผนการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์พื้นที่

ชุ่มน้ำ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าบึงโขงหลง จังหวัดหนองคาย เสนอต่ สำนักงานนโยบายและ
แผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 203 หน้า

อุษา กลิ่นหอม คมกริช วงศ์ภาค คำ วินัย กลิ่นหอม 2539-2546 โครงการติดตามและประเมินผลด้าน

สิ่งแวดล้อม:โครงการสำตะคองแบบสลับกลับ จังหวัดนครราชสีมา รายงานต่อ สำนักงานนโยบาย
และแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

อุษา กลิ่นหอม เจษฎา ทิพย์สุขศรี สมบัติ ประภาวิชา ถวิล ชนะบุญ สุทธิรา ชุมกระโทก

คมกริช วงศ์ภาค คำ และโสภณ เลื่อนแก้ว 2544 รายงานวิจัยเรื่อง “การศึกษา รวบรวมและ
ประยุกต์ใช้ยาพื้นบ้านอีสาน” เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม 345 หน้า

อุษา กลิ่นหอม อุทัย ตรีสุคนธ์ วินัย กลิ่นหอม รุ่งโรจน์ จุกมงคล สมศักดิ์ สุขจันทร์ โสภณ เลื่อนแก้ว และ
คมกริช วงศ์ภาค คำ. 2540. โครงการศึกษาและสำรวจการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ

ในถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติ จังหวัดมหาสารคาม เพื่อการวางแผนการจัดการและอนุรักษ์
ปูตุลกระหม่อม (Thaipotamon chulabdhom) เสนอต่ สำนักงานนโยบายและแผน
สิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี 164 หน้า

อุษา กลิ่นหอม อุทัย ตรีสุคนธ์ วินัย กลิ่นหอม รุ่งโรจน์ จุกมงคล สมศักดิ์ สุขจันทร์ โสภณ เลื่อนแก้ว และ

คมกริช วงศ์ภาค คำ. 2540. โครงการศึกษาจัดทำแผนการจัดการเพื่อกำหนดแนวทางการ
ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในพื้นที่ป่าดงลำพัน จังหวัดมหาสารคาม เสนอต่ กองวางแผนโครงการ
การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 115 หน้า

บทสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัยและพัฒนาในรอบ 3 ทศวรรษอาร์ทีไอ 111

การบริหารโครงการ

- โครงการ CDM AR Pilot Project in Thailand ‘Advanced Method for Measuring and Monitoring CO2 Emissions Reduction in Afforestation and Reforestation Projects’ ปี 2550
- ชุดโครงการ “การสังคายนาระบบองค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้านอีสาน” ปี 2547-2550
- ชุดโครงการ “การจัดการทรัพยากรอีสานโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการพัฒนา” ประจำปี 2545-2549
- โครงการสำรวจรวบรวมข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดอำนาจเจริญ ปี 2549-2550
- ชุดโครงการ “การสังคายนาระบบองค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้านอีสาน” ปี 2547-2550

ภาคผนวก 2: รายชื่อเอกสาร รายงานวิจัยประกอบการสังเคราะห์

1. คุณภาพชีวิตและความมั่นคงของมนุษย์

ลำดับ	โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ปีดำเนินการ	แหล่งทุน
1	สุขภาพและการย้ายถิ่น ชั่วคราวของชาวชนบทใน 3 หมู่บ้าน เขตอำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น	1.หมู่บ้านที่มีจำนวนครัวเรือน ย้ายถิ่นแรงงานชั่วคราวไป ทำงานไร่ร้อยละมากกว่า 40 % ได้แก่ ม.บึงสว่าง-โนนเขวา และ ม.แก่นท่า อ.บ้านฝาง จ.ขอนแก่น 2.หมู่บ้านที่มีจำนวนครัวเรือน ย้ายถิ่นแรงงานชั่วคราวไป ทำงานไร่ร้อยละน้อยกว่า 10 % ได้แก่ ม.โคกใหญ่ อ.บ้านฝาง จ.ขอนแก่น	2537	- สถาบันวิจัยและ พัฒนา มหาวิทยาลัย ขอนแก่น - องค์การบริหาร วิเทศกิจแห่งประเทศไทย แคนาดา (CIDA)
2	การจ้างงานและการกระจาย รายได้ในภาคตะวันออก เฉียงเหนือ	1.จังหวัดขอนแก่น (ตัวแทนจังหวัดใหญ่) 2.จังหวัดสกลนคร (ตัวแทนจังหวัดเล็ก)	2536	- องค์การบริหาร วิเทศกิจแห่งประเทศไทย แคนาดา (CIDA) - สถาบันวิจัยและ พัฒนา มหาวิทยาลัย ขอนแก่น
3	การตรวจสอบเอกสารเกี่ยว กับเรื่องแรงงานอพยพและ การเคลื่อนย้ายแรงงานและ การกระจายรายได้ในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ	ผลงานวิจัย วิทยานิพนธ์ วารสาร หรือบทความที่ เกี่ยวข้องกับแรงงานใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	2536	- สถาบันวิจัยและ พัฒนา มหาวิทยาลัย ขอนแก่น - องค์การบริหาร วิเทศกิจแห่งประเทศไทย แคนาดา (CIDA)
4	โครงการพัฒนาขนาดเล็ก ภาคอีสาน	โครงการพัฒนาเอกชน ขนาดเล็กในภาคอีสาน จำนวน 12 โครงการที่ คณะกรรมการประสานงาน องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคอีสาน(กป.อพช.ภาค) พิจารณาอนุมัติ	2537	- สถาบันวิจัยและ พัฒนา มหาวิทยาลัย ขอนแก่น - กป.อพช. อีสาน

บทสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัยและพัฒนาในรอบ 3 ทศวรรษอาร์ทีไอ 113

ลำดับ	โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ปีดำเนินงาน	แหล่งทุน
5	พฤติกรรมและประสิทธิภาพ ของแรงงานในภาคอีสาน : กรณีศึกษาจังหวัดขอนแก่น	จังหวัดขอนแก่น	2537	- องค์การบริหาร วิเทศกิจแห่งประเทศไทย แคนาดา (CIDA) - สถาบันวิจัยและ พัฒนา มหาวิทยาลัย ขอนแก่น
6	พฤติกรรมและประสิทธิภาพ ของแรงงานในภาคอีสาน : กรณีศึกษาจังหวัดขอนแก่น	จังหวัดขอนแก่น	2537	- องค์การบริหาร วิเทศกิจแห่งประเทศไทย แคนาดา (CIDA) - สถาบันวิจัยและ พัฒนา มหาวิทยาลัย
7	สถานการณ์แรงงานเด็ก จังหวัดขอนแก่น	จังหวัดขอนแก่น	2539	- กลุ่มเพื่อนเด็ก - International Programme on the Elimination of Child Labour (ILO/IPEC)
8	สถานการณ์แรงงานเด็ก จังหวัดขอนแก่น	จังหวัดขอนแก่น	2539	- กลุ่มเพื่อนเด็ก - International Programme on the Elimination of Child Labour (ILO/IPEC)
9	สถานการณ์แรงงานเด็ก จังหวัดขอนแก่น	จังหวัดขอนแก่น	2539	- กลุ่มเพื่อนเด็ก - International Programme on the Elimination of Child Labour (ILO/IPEC)
10	การจ้างแรงงานสตรีในระบบ ในภาคอุตสาหกรรม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	1.จังหวัดขอนแก่น 2.จังหวัดอุดรธานี 3.จังหวัดนครราชสีมา	2540	- กระทรวงแรงงาน และสวัสดิการสังคม

ลำดับ	โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ปีงบประมาณ	แหล่งทุน
11	ความต้องการ กระบวนการ และผลกระทบการจ้างแรงงาน เด็กในเมืองหลักของภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ	1.จังหวัดขอนแก่น 2.จังหวัดนครราชสีมา 3.จังหวัดอุดรธานี 4.จังหวัดอุบลราชธานี	2540	- กระทรวงแรงงาน และสวัสดิการสังคม
12	ผลกระทบของภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจต่อผู้สูงอายุในชุมชนอีสาน	1.ชุมชนหนองใหญ่ เทศบาลนครอุดรธานี (ตัวแทนชุมชนเมือง มีลักษณะกึ่งเมืองกึ่งชนบทแต่มีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติที่แน่นแฟ้น) 2.ชุมชนหนองแขง-สามขา ตำบลหนองบัวบาน อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี (ตัวแทนชุมชนชนบท แต่มีความสัมพันธ์ในชุมชนค่อนข้างหลวมกว่าหนองใหญ่)	2546	- เงินอุดหนุนการวิจัยทั่วไป มหาวิทยาลัยขอนแก่น ประจำปีงบประมาณ 2543
13	เงินอุดหนุนการวิจัยทั่วไป มหาวิทยาลัยขอนแก่น ประจำปีงบประมาณ 2543	- พื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด 2 หมู่บ้าน คือ บ้านโพธิ์กลาง และบ้านโพธิ์ทอง ต.เชียงขวัญ อ.เชียงขวัญ - พื้นที่จังหวัดขอนแก่น 2 หมู่บ้าน คือ บ้านหนองแวงยาว และบ้านหนองแสง ต.ดอนตู อ.หนองสองห้อง	2545	- เงินอุดหนุนการวิจัยทั่วไป มหาวิทยาลัยขอนแก่น ประจำปีงบประมาณ 2542
14	ผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจถดถอยต่อแรงงานและการปรับตัวชีวิตของแรงงานคืนถิ่นในชุมชน	-พื้นที่จังหวัดขอนแก่น 2 หมู่บ้าน คือ บ้านหนองแวงยาว ต.ดอนตู อ.หนองสองห้อง และบ้านหนองโน ต.บ้านเม็ง อ.หนองเรือ -พื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด 2 หมู่บ้าน คือ บ้านโพธิ์ทอง ต.เชียงขวัญ กิ่ง อ.เชียงขวัญ และบ้านดอนแคน ตำบลทุ่งกุลา อ.สุวรรณภูมิ	2547	- เงินอุดหนุนการวิจัยทั่วไป มหาวิทยาลัยขอนแก่น ประจำปีงบประมาณ 2542

ลำดับ	โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ปีดำเนินงาน	แหล่งทุน
15	สถานภาพและชีวิตแรงงานเด็กจากงานวิจัยภาคอีสานจากรายงานวิจัย เรื่อง การประเมินสถานการณ์ แรงงานเด็กและการใช้แรงงานเด็กในรูปแบบที่เลวร้าย จังหวัดอุดรธานี	จังหวัดอุดรธานี	2549	- องค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO/IPEC)
16	การพัฒนาแบบการฝึกอบรมผู้นำท้องถิ่นในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อพัฒนาตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง	การพัฒนาแบบการฝึกอบรมผู้นำท้องถิ่นในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อพัฒนาตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง	2532	การพัฒนาแบบการฝึกอบรมผู้นำท้องถิ่นในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อพัฒนาตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง
17	การย่อยผลงานวิจัย เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาขีดความสามารถของกำนันในการบริหารงานพัฒนาชนบท โดยใช้กรณีศึกษา” *หนังสือเล่มนี้ไม่ใช่งานวิจัยข้างต้นแต่เป็น คู่มือ นักพัฒนาชนบทโดยมีคณะผู้เรียบเรียง ชื่อโครงการใหม่ที่ย่อยงานวิจัยให้เข้าใจง่ายขึ้น และสามารถนำวิธีการไปปรับใช้ได้	กรณีศึกษา : หมู่บ้านดอนหัน ตำบลยางคำ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น	2532	- องค์การบริหารวิเทศกิจแห่งสหรัฐอเมริกา (USAID)
18	รายงานการศึกษาและการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง การใช้กรณีศึกษาเพื่อเพิ่มพูนความสามารถของกำนันในการบริหารงานพัฒนาชนบท	ทุกจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้คัดเลือกกำนันที่ดีที่สุดในจังหวัดละ 2 คน รวมแล้วมีกำนันที่เข้าร่วมการประชุม 34 คน	2530	- มหาวิทยาลัยขอนแก่น - สถาบันการบริหารแห่งเอเชีย (AIM-KKU)
19	การเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านในภาคอีสาน และรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสม	หมู่บ้าน 3 หมู่บ้านในภาคอีสาน ได้แก่ 1.บ้านหารฮี จ.มหาสารคาม 2.บ้านหนองสว่าง จ.ขอนแก่น 3.บ้านสุขสำราญ จ.ขอนแก่น	2532	- องค์การบริหารวิเทศกิจแห่งสหรัฐอเมริกา (USAID) - สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ลำดับ	โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ปีดำเนินการ	แหล่งทุน
20	ประสบการณ์และผลกระทบของการพัฒนาชนบทและศักยภาพชุมชนในภาคอีสาน	6 หมู่บ้าน ในภาคอีสาน ได้แก่ 1.บ้านฝาง ต.โนนทอง อ.หนองเรือ จ.ขอนแก่น 2.บ้านดอนแคน ต.ทุ่งกุลาร อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด 3.บ้านโสกแจ้ง ต.เสมา อ.สูงเนิน จ.นครราชสีมา 4.บ้านตระแบก ต.สลักได อ.เมือง จ.สุรินทร์ 5.บ้านท่าสว่าง ต.ท่าสว่าง อ.เมือง จ.สุรินทร์ 6.บ้านลำโรง ต.เมืองที่ อ.เมือง จ.สุรินทร์	2533	- สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น - สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา
21	การสังเคราะห์องค์ความรู้ เรื่ององค์กรชาวบ้าน	องค์กรชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	2538	- องค์การบริหารวิเทศกิจแห่งประเทศไทย แคนาดา (CIDA) - สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
22	สภากาชาด : ทางเลือกและทางรอดของเกษตรกรไทย	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	2537	ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร
23	บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการส่งเสริมการเกษตรผสมผสาน	องค์กรพัฒนาเอกชน (อพช.) 12 องค์กร ครอบคลุมพื้นที่ 6 จังหวัด ได้แก่ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม และขอนแก่น	2538	- The Canadian International Development Agency (CIDA)
24	การสังเคราะห์ความเข้มแข็งของประชาคมตำบลกรณีศึกษา: ตำบลหนองใหญ่ อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา	ตำบลหนองใหญ่ อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา	2541	- CAGIN

บทสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัยและพัฒนาในรอบ 3 ทศวรรษอาร์ตไอ 117

ลำดับ	โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ปีดำเนินงาน	แหล่งทุน
25	ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ของผู้นำองค์กรในเครือข่าย สมาชิกประชาคม ในการดำเนิน กิจกรรมประชาคม จังหวัดขอนแก่น	พื้นที่ที่ผู้นำองค์กรในเครือข่าย และสมาชิกประชาคมจังหวัด ขอนแก่นอาศัยในจังหวัด ขอนแก่น	2542	- งบประมาณเงินรายได้ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
26	การประเมินผลการดำเนินงาน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.)ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	3 จังหวัดในเขตอีสานเหนือ, กลาง และได้ตามลำดับ ดังนี้ จังหวัดเลย จังหวัดกาฬสินธุ์ และจังหวัดอุบลราชธานี	2546	(ไม่ได้แจ้งไว้)
27	รายงานผลโครงการจัดสวัสดิ การชุมชนเร่งด่วนเพื่อผู้ยาก ลำบาก โดยเครือข่ายองค์กร ชุมชน : เครือข่ายผู้หญิงอีสาน	- องค์กรชุมชนที่ร่วมเสนอ เพื่อรับสวัสดิการจากโครงการ จัดสวัสดิการฯ(SIF เมนู 5) ในพื้นที่ของเครือข่ายผู้หญิง อีสาน รวมทั้งหมด 10 องค์กร (ครอบคลุม 106 หมู่บ้าน 15 อำเภอ 6 จังหวัด) - 6 จังหวัด ได้แก่ 1.จังหวัดหนองคาย 2.จังหวัดอำนาจเจริญ 3.จังหวัดสุรินทร์ 4.จังหวัดศรีสะเกษ 5.จังหวัดร้อยเอ็ด	2545	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
28	โครงการวิจัย กระบวนการ เรียนรู้และจัดการความรู้ของ ชุมชน ด้านการจัดการองค์กร ชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเอง	-6 กรณีศึกษา ได้แก่ 1.มูลนิธิองค์กรชาวบ้าน เพื่อการพัฒนา.ขอนแก่น 2.เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน 3 กลุ่ม ในจ.มหาสารคาม คือ กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองชุมชน วังจาน, สหกรณ์การเกษตร ประชาคมวังเกลี้ยงเวียงชัย ต.นาข่า และกลุ่มชนมเงิน สมุนไพร ต.ประชาพัฒนา ทั้งหมดนี้อยู่ในอ.วาปีปทุม 3.องค์กรจัดการการเงินเชิง บูรณาการ บ.ส้มโองจ.ร้อยเอ็ด	2549	-สำนักงานกองทุนสร้าง เสริมสุขภาพ(สสส.) -สำนักงานกองทุนสนับสนุน การวิจัย(สกว.)

ลำดับ	โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ปีงบประมาณ	แหล่งทุน
		4.องค์กรชุมชนเขตชาย-แดน จ.สุรินทร์ 5.องค์กรสตรีกับการบริหารเงิน ต.ตระแสง จ.สุรินทร์ 6.กลุ่มพันธมิตรกาบเชิง จ.สุรินทร์		
29	รายงานการประเมินผลฉบับสมบูรณ์ โครงการพัฒนาชุมชนเป็นพื้นที่แบบพึ่งตนเองและยั่งยืน อุบลรัตน์	พื้นที่ 3 ตำบล 7 หมู่บ้านของอำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น ได้แก่ ตำบลศรีสุขสำราญ ตำบลนาคำ และ ตำบลบ้านดง	2549	-สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น
30	รายงานการติดตามประเมินผลฉบับสมบูรณ์ โครงการจัดตั้งคณะอนุกรรมการประสานงานป.ป.ช. ประจำจังหวัด(โครงการนำร่องภาคตะวันออกเฉียงเหนือ)	โครงการจัดตั้งคณะอนุกรรมการประสานงานป.ป.ช. ประจำจังหวัดที่ดำเนินการเป็นโครงการนำร่องใน 2 จังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่จังหวัดหนองคายและจังหวัดสุรินทร์	2551	-สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น
31	การมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง : ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มเลี้ยงไหมบ้านนางาม ตำบลนางาม อำเภอหนองแสง จังหวัดอุดรธานี	กลุ่มเลี้ยงไหม บ้านนางาม ตำบลนางาม อำเภอหนองแสง จังหวัดอุดรธานี	2535	-องค์การบริหารวิเทศกิจแห่งประเทศไทยแคนาดา (CIDA) -สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น
32	แนวคิด บทบาท และปัญหาในการพัฒนาของผู้นำสตรีชนบทอีสาน	ผู้นำสตรีจาก 17 จังหวัดในภาคอีสาน 1.กาฬสินธุ์ 2.บุรีรัมย์ 3.สุรินทร์ 4.มหาสารคาม 5.มุกดาหาร 6.ขอนแก่น 7.ยโสธร 8.ร้อยเอ็ด 9.ชัยภูมิ 10.นครพนม 11.หนองคาย 12.เลย 13.ศรีสะเกษ 14.สกลนคร 15.อุบลราชธานี 16.นครราชสีมา 17.อุดรธานี	2535	-องค์การบริหารวิเทศกิจแห่งประเทศไทยแคนาดา (CIDA) -สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทสังเคราะห์องค์ความรู้จากกรวิจัยและพัฒนาในรอบ 3 ทศวรรษอาร์ทีไอ 119

ลำดับ	โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ปีดำเนินงาน	แหล่งทุน
33	บทบาทของสตรีอีสาน : เรื่องสั้นของคำพูน บุญทวี	ศึกษาใน -เรื่องสั้นขนาดยาว 1 เรื่อง -เรื่องสั้นที่รวมเล่มแล้ว 3 เล่ม 31 เรื่อง -เรื่องสั้นที่ลงในนิตยสาร รายสัปดาห์ 39 เรื่อง	2534	-องค์การบริหาร วิเทศกิจแห่งประเทศไทย แคนาดา (CIDA) -สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
34	การวิเคราะห์บทบาทและ สถานภาพสตรี จากสำนวน สุภาษิตอีสาน	รวบรวมสำนวนสุภาษิตอีสาน และสัมภาษณ์สตรีที่บ้าน หนองขาม อำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น	2535	-สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
35	นิตยสารสตรี บทวิเคราะห์ เนื้อหาและทัศนคติของ นักศึกษหญิง	นักศึกษหญิงมหาวิทยาลัย ขอนแก่น ปีการศึกษา 2533 ที่อ่านนิตยสารหญิงจำนวน 300 คน	2534	-องค์การบริหาร วิเทศกิจแห่งประเทศไทย แคนาดา (CIDA)
36	การมีส่วนร่วมของสตรีในการ พัฒนา : ศึกษาเฉพาะกรณี ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก บ้านฟ้าเหลี่ยม หมู่ 6 ตำบลหนองเรือ อำเภอนางรอง จังหวัดขอนแก่น	ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก บ้านฟ้าเหลี่ยม หมู่ 6 ตำบลหนองเรือ อำเภอนางรอง จังหวัดขอนแก่น	2534	-สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
37	บทบาทในการหารายได้ของ สตรี : กรณีศึกษาอาชีพแม่ค้า สินค้าทางการเกษตรใน ตลาดสด	ตลาดสดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น	2535	-องค์การบริหาร วิเทศกิจแห่งประเทศไทย แคนาดา (CIDA) -สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
38	สตรีกับการพัฒนา : การ ประมวลองค์ความรู้จาก รายงานการวิจัยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	รายงานการวิจัยในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ	2535	-องค์การบริหาร วิเทศกิจแห่งประเทศไทย แคนาดา (CIDA)

ลำดับ	โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ปีดำเนินการ	แหล่งทุน
39	บทบาทสถาบันครอบครัวในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก(แรกเกิดถึง 6 ปี): บนเส้นทางแรงงานอพยพจากอีสานสู่ กทม. กรณีศึกษาบ้านโคก จังหวัดขอนแก่น	ใช้กรณีศึกษา 2 กลุ่ม 1.กลุ่มครอบครัวที่ย้ายถิ่นไปทำงานที่กรุงเทพฯหรือปริมณฑลหรือในเมือง คือ บ้านโคกสูง ต.ก้านเหลือง อ.เวียงน้อย จ.ขอนแก่น 2.กลุ่มครอบครัวที่อยู่ในพื้นที่ดั้งเดิม ไม่มีการอพยพไปที่อื่นหรือมีบ้างแต่ไม่มาก คือ บ้านโคกม่วง ต.เมืองเก่าพัฒนา อ.ภูเวียง จ.ขอนแก่น	2540	-สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี
40	บทบาทสถาบันครอบครัวในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก (แรกเกิดถึง 6 ปี) : บนเส้นทางแรงงานอพยพจากอีสานสู่ กทม.	1.ครอบครัวที่ย้ายถิ่นไปใช้แรงงานที่กรุงเทพฯ หรือปริมณฑล หรือในเมือง 1.1 พื้นที่ต้นทางการอพยพ บ้านโคกสูง ต.ก้านเหลือง อ.เวียงน้อย จ.ขอนแก่น 1.2 พื้นที่ปลายทางการอพยพ ชุมชนผู้ใช้แรงงานแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร ให้ชื่อว่า “ชุมชนผาสูก” 2.ครอบครัวที่อยู่ในพื้นที่ดั้งเดิม ไม่มีการอพยพไปที่อื่นหรือมีบ้างแต่ไม่มากนัก (พื้นที่ควบคุม) พื้นที่ศึกษา บ้านโคกม่วง ต.เมืองเก่าพัฒนา อ.ภูเวียง จ.ขอนแก่น	2540	-สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี
41	ผู้หญิงกับการมีส่วนร่วมในองค์การบริหารส่วนตำบล	-อบต.ในพื้นที่ใกล้เคียง ได้แก่ อบต.สำราญ อำเภอมือ จังหวัดขอนแก่น -อบต.ในเขตชนบท ได้แก่ อบต.เชียงขวัญ กิ่งอำเภอยางชุมน้อย จังหวัดร้อยเอ็ด	2545	-สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัยและพัฒนาในรอบ 3 ทศวรรษอาร์ตไอ 121

ลำดับ	โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ปีดำเนินงาน	แหล่งทุน
42	โครงการศึกษาเรียนรู้และสำรวจชีวิตครอบครัวในชุมชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น	ชุมชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น 5 ชุมชน 1.ชุมชนโนนหนองวัด 1 2.ชุมชนโนนหนองวัด 2 3.ชุมชนโนนหนองวัด 3 4.ชุมชนวุดาราม 5.ชุมชนแก่นนคร	2545	-เทศบาลนครขอนแก่น -มหาวิทยาลัยขอนแก่น
43	รายงานสรุปผลการดำเนินงานโครงการการพัฒนาเครือข่ายสมัชชาเด็กและเยาวชน “ดอกคูณ”	ศึกษาผลการดำเนินงานของโครงการซึ่งเป็นกิจกรรมของจังหวัดขอนแก่น	2551	-สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
44	โครงการวิจัยและพัฒนาเพื่อส่งเสริมสถาบันครอบครัวและชุมชน ในการป้องกันการติดยาเสพติดของเยาวชนในชนบทอีสาน	ชุมชนชนบท: บ้านดอนลุ่ม อ.โกสุมพิสัย จ.มหาสารคาม ชุมชนเมือง: ชุมชนโคกวัดเมือง เทศบาลเมืองมหาสารคาม	2545	-เงินอุดหนุนการวิจัยทั่วไป มหาวิทยาลัยขอนแก่น ประจำปีงบประมาณ 2545
45	ระบบคลังยาในโรงพยาบาลชุมชน	โรงพยาบาลชุมชนในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยสุ่มตัวอย่างแบบธรรมดาอย่างง่ายจำนวน 2 แห่ง	ไม่ได้แจ้งไว้	-องค์การบริหารวิเทศกิจแห่งสหรัฐอเมริกา (USAID) -สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
46	โรคผิวหนังของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย	-โรงพยาบาลที่มีแพทย์ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทาง 1 แห่ง คือโรงพยาบาลศรีนครินทร์ -โรงพยาบาลชุมชน 4 แห่ง คือ 1)โรงพยาบาลกระนวน, 2)โรงพยาบาลชุมแพ จังหวัดขอนแก่น 3)โรงพยาบาลวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม 4)โรงพยาบาลตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี	2529	-ทุนวิจัยและพัฒนาชนบท ของ (USAID)

ลำดับ	โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ปีงบประมาณ	แหล่งทุน
47	การศึกษารูปแบบการปรับปรุงส่งเสริมโภชนาการในหมู่บ้านแบบผสมผสาน	-2 หมู่บ้าน ในเขตอ.กระนวน จ.ขอนแก่น -2 หมู่บ้าน ในเขตอ.เวียงยืน จ.ขอนแก่น	2530	-องค์การบริหารวิเทศกิจแห่งสหรัฐอเมริกา (USAID) -สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น
48	การศึกษากาการเจริญเติบโตของทารกในครรภ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	-รพ. ศรีนครินทร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น -รพ.ศูนย์ขอนแก่น -ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพ 4 จังหวัดขอนแก่น -ศูนย์อนามัยแม่และเด็ก ชนบทที่ 41 อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น -รพ. สมเด็จพระยุพราช กระนวน อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น	2532	-องค์การบริหารวิเทศกิจแห่งสหรัฐอเมริกา (USAID) -สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
49	บทบาทของหมอพื้นบ้านในสังคมชนบทอีสาน	1.หมู่บ้านที่มีวัฒนธรรมแบบไทยโคราช อำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา 2.หมู่บ้านที่มีวัฒนธรรมแบบไทยลาว อำเภอกอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ	2531	-องค์การบริหารวิเทศกิจแห่งสหรัฐอเมริกา (USAID) -สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
50	ปัจจัยเสี่ยงต่อการเกิดโรคอุจจาระร่วงอย่างรุนแรงในเด็กวัย 0-3 ปี ในจังหวัดขอนแก่น	รพ.ศรีนครินทร์ และรพ.ประจำอำเภออีก 10 แห่ง ในจังหวัดขอนแก่น คือ รพ.อำเภอพล, รพ.อำเภอกระนวน, รพ.อำเภอชุมแพ, รพ.อำเภอบ้านไผ่, รพ.อำเภอเมืองจตุร, รพ.อำเภออุบลรัตน์, รพ.อำเภอภูเวียง, รพ.อำเภอหนองสองห้อง, รพ.อำเภอพระยืน และ รพ.อำเภอบ้านฝาง	2530	-องค์การบริหารวิเทศกิจแห่งสหรัฐอเมริกา (USAID)

ลำดับ	โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ปีดำเนินงาน	แหล่งทุน
51	สภาพและปัญหาการแพทย์แผนโบราณและกลวิธีพัฒนาในงานสาธารณสุขมูลฐาน	ด.ลานทม อ.ภูเรือ จ.เลย, ด.สร้างคอม ด.นาสะอาด, อ.สร้างคอม จ.เลย, ด.โพนสูง ด.สว่างดินแดน ด.ตาลโกน อ.สว่างดินแดน จ.สกลนคร, ด.บ้านทุ่ม อ.เมือง จ.ขอนแก่น, ด.หนองฮีเฝ้า ด.นาเชือก อ.ยางตลาด จ.กาฬสินธุ์, ด.หนองบอน ด.วังยาว อ.โกสุมพิสัย จ.มหาสารคาม, ด.บัวลาย ด.ขุนทอง ด.ห้วยยาง อ.บัวใหญ่ จ.นครราชสีมา, ด.ตระกาศ ด.เสียว ด.ละลาย อ.กันทรลักษ์ จ.ศรีสะเกษ, ด.โพธิ์ไทร ด.โนนกลาง ด.กุดชุมภู อ.พิบูลมังสาหาร จ.อุบลราชธานี	2532	-องค์การบริหารวิเทศกิจ แห่งสหรัฐอเมริกา (USAID) -สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
52	พฤติกรรมและสุขนิสัยที่มีผลต่อสุขภาพช่องปากของชาวชนบทเปรียบเทียบกับชาวเมืองในจังหวัดขอนแก่น	เขตชนบท -ด.กระบวน และ ด.หนองโก อ.กระนวน จ.ขอนแก่น -ด.โคกสี และ ด.ดอนหัน อ.เมือง จ.ขอนแก่น -ด.ซำย่าง และ ด.สีชมพู อ.สีชมพู จ.ขอนแก่น -ด.บ้านไผ่ และ ด.แคนเหนือ อ.บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น -ด.หนองมะเขือ และ ด.เก่าจั่ว อ.พล จ.ขอนแก่น เขตเมือง -เทศบาลเมืองขอนแก่น -เทศบาลตำบลบ้านไผ่ -สุขาภิบาลอุบลรัตน์	2532	-องค์การบริหารวิเทศกิจ แห่งสหรัฐอเมริกา (USAID) -สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ลำดับ	โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ปีงบประมาณ	แหล่งทุน
53	ศักยภาพการดูแลสุขภาพตนเอง สุขภาพตนเองของชุมชนชนบท อีสาน	ศึกษาใน 3 พื้นที่ ดังนี้ 1. หมู่บ้านหนองบัวเงิน อ.หนองวัวซอ จ.อุดรธานี 2. หมู่บ้านด้ายสวรรค์ อ.หนองหาน จ.อุดรธานี 3. หมู่บ้านเวียงคำ อ.กุมภวาปี จ.อุดรธานี	2533	-องค์การบริหาร วิเทศกิจแห่งประเทศ แคนาดา (CIDA) -สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
54	แหล่งที่ให้ข้อมูลและการตัดสินใจ ในการใช้ยาของประชาชนใน ชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กรณี ศึกษา 4 หมู่บ้าน	1.บ้านดัวง จ.ขอนแก่น 2.บ้านหมื่น จ.นครราชสีมา 3.บ้านโนนเรียง จ.อุดรธานี 4.บ้านบุตร จ.อุบลราชธานี	2533	-องค์การบริหาร วิเทศกิจแห่งประเทศ แคนาดา (CIDA) -สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
55	กรณีศึกษาเพื่อหาสาเหตุหลัก ของการเกิดพิษและชนิดของ สารพิษที่เป็นปัญหาในเขต จ.ขอนแก่น คืออะไร	-รพ.ศรีนครินทร์ -รพ.ขอนแก่น -รพ.บ้านไผ่ -รพ.น้ำพอง	2533	-องค์การบริหาร วิเทศกิจแห่งประเทศ แคนาดา (CIDA)
56	การควบคุมโรคไข้เลือดออก โดยการควบคุมลูกน้ำยุงลาย แบบผสมผสาน	1.บ้านศรีกระดานพล 2.บ้านหนองไผ่ 3.บ้านหนองแวงแอก 3 หมู่บ้านนี้อยู่ใน อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น	2534	-องค์การบริหาร วิเทศกิจแห่งประเทศ แคนาดา (CIDA) -สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
57	ศึกษารูปแบบปรับปรุงการ รักษาพยาบาลโรคเด็กโดยการ ผสมผสานการรักษาตามแบบ ฉบับของชาวภาคตะวันออกเฉียง เหนือกับแผนปัจจุบัน	1.หมู่บ้านห้วยแสง-แสงอรุณ อ.โนนสะอาด จ.อุดรธานี 2.หมู่บ้านโคกผักหวาน-โนน รังศรี อ.กุมภวาปี จ.อุดรธานี	2534	-องค์การบริหาร วิเทศกิจแห่งประเทศ แคนาดา (CIDA)
58	สัมภาษณ์สุขภาพจังหวัดกับการ มีส่วนร่วมของประชาชนกรณี ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	1.ขอนแก่น 2.ชัยภูมิ 3.สุรินทร์ 4.นครราชสีมา 5.ศรีสะเกษ 6.สกลนคร 7.หนองคาย 8.อุดรธานี 9.มหาสารคาม	2545	-สำนักงานปฏิรูประบบ สุขภาพแห่งชาติ(สปรส)
59	การศึกษาผลกระทบต่อสุขภาพ จากการทำการเกษตรเคมีและ เกษตรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียง เหนือ : การทบทวน วรรณกรรม	เอกสารวิชาการ บทความและ รายงาน ในหัวข้อเกี่ยวกับ นโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้อง กับภาคเกษตรกรรม	2546	-สถาบันวิจัยระบบ สาธารณสุข

บทสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัยและพัฒนาในรอบ 3 ทศวรรษอาร์ทีไอ 125

2. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

โครงการวิจัยด้านดิน

ลำดับ	โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ปีดำเนินงาน	แหล่งทุน
1	การใช้ข้อมูลจากระยะไกลเพื่อ ทำแผนที่ทรัพยากรดินและ นิเวศน์วิทยาของเกษตรกรใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ		2528-2530	-USAID
2	ผลกระทบของการปลูก ยูคาลิปตัสต่อคุณสมบัติดินและ การผลิตพืชในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	อ.เมือง จ.ขอนแก่น	2529-2532	-USAID
3	การพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อ ปรับปรุงดินเค็มในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ		2528-2532	-USAID
4	การจัดการดินทราย	ร้อยเอ็ด	2530-2532	-USAID
5	การศึกษาเงื่อนไขของเกษตรกร เพื่อหาแนวทางประยุกต์ใช้ เทคโนโลยีปรับปรุงดิน	เลย ขอนแก่น อุบลราชธานี	2533-2534	-CIDA
6	ระบบการจัดการพื้นที่ สาธารณประโยชน์ของชุมชน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ		2537	-องค์การบริหาร
7	ระบบสนับสนุนเพื่อพัฒนา ทุ้งกุลาร้องไห้: ทุ้งกุลาลา 1.0 (ระบบกลาง)		2547-2548	-สกว.
8	การศึกษาศักยภาพของพื้นที่ใน การปลูกข้าวอินทรีย์ในเขต ลุ่มน้ำชี	ร้อยเอ็ด มหาสารคาม ขอนแก่น	2549	-มช.

โครงการวิจัยด้านน้ำ

ลำดับ	โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ปีงบประมาณ	แหล่งทุน
1	การเจาะบ่อเพื่อหาระดับน้ำใต้ดินในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ		2529-3532	-USAID
2	ระบบอุทกศาสตร์-เกษตรศาสตร์ เพื่อการพัฒนาชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ		2528-2532	-USAID
3	การศึกษาลักษณะของโรงงานอุตสาหกรรมและการเกษตรกรรมที่มีต่อคุณภาพน้ำในบริเวณลำน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น		2528-2530	-USAID
4	ลักษณะทางธรณีของชั้นอุ้มน้ำใต้ดินระดับต้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ		2529-2532	-USAID
5	ศักยภาพของแหล่งน้ำใต้ดินระดับต้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	19 จังหวัด	2531	-USAID
6	การศึกษาภาคสนาม การตกตะกอนหน้าฝายและในอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	อ.กุมภวาปี จ.อุดรธานี, อ.บ้านดุง จ.อุดรธานี, อ.พุทไธสง จ.บุรีรัมย์ (3แห่ง) อ.จักราช จ.นครราชสีมา อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม, อ.เขียงยืน จ.มหาสารคาม, อ.เกษตรสมบูรณ์ จ.ชัยภูมิ อ.บ้านฝาง, จ.ขอนแก่น(3แห่ง), อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด, อ.ทรายมูล จ.ยโสธร, อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์	2532	-USAID
7	การจัดการสภาพแวดล้อมแหล่งน้ำขนาดเล็ก	อ.เขียงยืน จ.มหาสารคาม อ.หนองเรือ จ.ขอนแก่น	2532	-USAID
8	สตรีโอีสานกับการจัดการทรัพยากรน้ำ	จังหวัดเลย,จังหวัดขอนแก่น, จังหวัดนครราชสีมา	2536-2538	-CIDA

บทสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัยและพัฒนาในรอบ 3 ทศวรรษอาร์ทีไอ 127

ลำดับ	โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ปีงบประมาณ	แหล่งทุน
9	การวิจัยและพัฒนาหน่วยการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ด้านความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหาร กุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี เพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา		2546	-สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา
10	ภูมิปัญญาอีสานเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: การศึกษาภูมิปัญญาการจัดการน้ำในเขตลุ่มน้ำชี	จังหวัดชัยภูมิ	2548	-มช.
11	โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตในชุมชนลุ่มน้ำพอง	จังหวัดขอนแก่น, จังหวัดสกลนคร	2549	-มช.
12	การศึกษาศาสนาภูมิปัญญาในการจัดการน้ำของห้วยสายหนึ่ง	จังหวัดขอนแก่น	2550	-สกอ. -มช.
13	การศึกษาศาสนาภูมิปัญญาท้องถิ่นและสถานภาพความรู้การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในลุ่มน้ำชีตอนบน เล่ม 3	อ.น้ำพองและอ.อุบลรัตน์ จ.ขอนแก่นอ.เมือง จ.ชัยภูมิ	2550	-สกอ. -มช.
14	ระดัดน้ำภูมิปัญญาท้องถิ่นลำนํ้าปะทาว อ.เมือง จ.ชัยภูมิ	จ.ชัยภูมิ	2550	
15	โครงการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการต้นน้ำพอง: กรณีป่าโคกพนังใหญ่		2551	-ศูนย์วิจัยและพัฒนาการบริหาร

โครงการวิจัยด้านป่าไม้

ลำดับ	โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ปีงบประมาณ	แหล่งทุน
1	การพัฒนาการเลี้ยงสัตว์รายย่อยในหมู่บ้านป่าไม้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ		2528-2530	-USAID
2	การศึกษาลักษณะแวดล้อมและการใช้ประโยชน์ของป่าบุ่งป่าทามบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนกลาง	อ.สุวรรณภูมิและอ.โพธาราย จ.ร้อยเอ็ดอ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์	2532-2534	-CIDA

ลำดับ	โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ปีงบประมาณ	แหล่งทุน
3	ป่าชุมชนอีสาณตอนกลาง	จ.ขอนแก่น, จ.มหาสารคาม จ.ร้อยเอ็ด	2535	-LDI -RDI
4	ป่าชุมชนอีสาณตอนล่าง	นครราชสีมา, ชัยภูมิ, บุรีรัมย์, สุรินทร์ศรีสะเกษ	2535	-LDI -RDI
5	ป่าชุมชนในประเทศไทยแนว ทางการพัฒนาป่าชุมชนใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ		2536	-LDI
6	ป่าชุมชนอีสาณ	อ.นาแก จ.เลย, อ.วังสะพุง จ.เลย อ.ภูเขียว จ.ชัยภูมิ, กิ่ง อ.โพธิ์ศรีสุวรรณ จ.ศรีสะเกษ, อ.เมืองยโสธร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี	2538	-RDI
7	แผนการจัดการป่าไม้จาก เมืองล่าง	จังหวัดขอนแก่น	2538	-บริษัทโซซิโอ เอคโคโน มิกส์ คอนซัลแตนท์ จำกัด
8	โครงการศึกษาและสำรวจการ อนุรักษ์และคุ้มครองป่า วัฒนธรรม จังหวัดสุรินทร์	1.ป่าทาม บ.ยางบ่อภิรมย์ ต.นาหนองไผ่ อ.ชุมพลบุรี 2.ป่าอาลอ ต.นาดี อ.เมือง 3.ป่าโคกหนองเม็ก บ.ขอนแก่น ต.ขอนแก่น กิ่งอ.ศรีณรงค์	2540	-สผ.
9	การศึกษาความหลากหลาย ทางชีวภาพในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: กรณีอุทยานแห่งชาติภูเก้า ภูพานคำและอุทยานแห่งชาติภูเวียง	จ.ขอนแก่น	2540	-มช.
10	การศึกษารวบรวมพืชพรรณ เพื่อใช้ในไร่นาสวนผสม		2540-2541	-มช.
11	บทบาทองค์กรชุมชนและ องค์การบริหารส่วนตำบลใน การจัดการพื้นที่ป่าชุมชน	ต.นาดี อ.เมือง ต.แฉก กิ่งอำเภอศรีณรงค์ จ.สุรินทร์	2545	-มช.
12	สภาพการเลี้ยงวัวของหมู่บ้าน รอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ภูเขียว	บ้านทุ่งลุยลาย .หนองเต้, บ้านลาดเหนือ, บ้านโนนเหมา	2549	-โครงการภูเขียว-ยูอี

โครงการวิจัยด้านแร่ธาตุ

ลำดับ	โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ปีดำเนินการ	แหล่งทุน
1	พัฒนาการเกลืออีสาน	1.อุดรธานี 2.หนองคาย 3.สกลนคร 4.นครราชสีมา 5.ชัยภูมิ 6.มหาสารคาม 7.ขอนแก่น	2548-2550	-สสส. -มสช.

ตารางภาคผนวก 5 โครงการวิจัยด้านภูมิอากาศ

ลำดับ	โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ปีดำเนินการ	แหล่งทุน
1	ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศต่อการผลิตข้าวในทุ่งกุลาร้องไห้		2547	-START
2	การศึกษาความเปราะบางและการปรับตัวของเกษตรกรชาวนาทุ่งกุลาร้องไห้ต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ	1.ร้อยเอ็ด 2.สุรินทร์ 3.มหาสารคาม 4.ศรีสะเกษ 5.ยโสธร	2548	-START
3	การศึกษาผลกระทบการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศต่อการผลิตข้าวหอมมะลิและสภาวะเสี่ยงของเกษตรกรชาวนา: กรณีศึกษาจังหวัดขอนแก่น มหาสารคามและร้อยเอ็ด	1.ขอนแก่น 2.มหาสารคาม 3.ร้อยเอ็ด	2550	-วช.
4	การประเมินความเสี่ยงต่อสภาพภูมิอากาศแปรปรวนของระบบการปลูกข้าวพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้	1.มหาสารคาม 2.ร้อยเอ็ด	2551	-START

ตารางภาคผนวก 6 โครงการวิจัยด้านพลังงาน

ลำดับ	โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ปีดำเนินการ	แหล่งทุน
1	พลังงานทดแทนสำหรับ การผลิตเกลือสินเธาว์	ต.มาย อ.บ้านม่วง จ.สกลนคร	2527-2529	-USAID
2	โครงการจัดทำแผนพลังงาน ชุมชน	ต.กุดน้ำใส อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น เทศบาลต.หนองแก อ.หนองเรือ จ.ขอนแก่น ต.นาม่อง อ.กุตบัก จ.สกลนคร ต.ชุมพล อ.โพนพิสัย จ.หนองคาย ต.เลี้ยวไร่ อ.ภูหลวง จ.เลย ต.โนนทัน อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู ต.นาดี อ.หนองแสง จ.อุดรธานี	2550-2552	-สำนักงานพลังงาน ภูมิภาคที่ 6

ตารางภาคผนวก 7 โครงการประเมินผลการวิจัย

ลำดับ	โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ปีดำเนินการ	แหล่งทุนลำดับ
1	การศึกษาความขัดแย้งของ การใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	19 จังหวัด	2536-2538	-CIDA
2	การวิจัยเอกสารเกี่ยวกับการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมโดย องค์กรท้องถิ่นอีสาน		2536-2537	-CIDA
3	สรุปผลการศึกษาทัศนคติของ ชาวชุมชนในเขตเทศบาล นครขอนแก่นต่อสิ่งแวดล้อม	เทศบาลนครขอนแก่น	2539	-DANCED

บทสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัยและพัฒนาในรอบ 3 ทศวรรษอาร์ทีไอ 131

ลำดับ	โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ปีดำเนินงาน	แหล่งทุน
4	การประเมินผลโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	19 จังหวัด	2539	-กรมป่าไม้
5	การติดตามประเมินผลโครงการที่ได้รับทุนจากโครงการขนาดเล็กเพื่อรักษาสีงแวดล้อม		2542	-GEF/SGP
6	สรุปการศึกษาระบบการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัดด้านการเกษตรยั่งยืนและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ระยะที่1 (มกราคม-มีนาคม 2543)		2543	ไม่ปรากฏ
7	การติดตามประเมินผลโครงการขนาดเล็กของชุมชนจำนวน 13 โครงการ	อ.แม่ใจ จ.พะเยา อ.เมือง จ.พิษณุโลก อ.ผาขาวและอ.หนองหิน จ.เลย ต.ทับเที่ยง อ.เมือง จ.ตรัง อ.นาโยง จ.ตรัง อ.จะนะ อ.สงขลา กิ่ง อ.แม่ฮ่องสอน อ.เวียง อ.สร้างคอม จ.อุดรธานี อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด อ.เวียงชัย จ.ขอนแก่น อ.สว่างแดนดิน จ.สกลนคร อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม	2545	-GEF/SGP
8	การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการด้วยกระบวนการ PAR ในการศึกษาชุมชนแบบมีส่วนร่วมเพื่อจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน		2546	-โครงการภูเขียว-อียู
9	นิเวศของโครงการหลังสิ้นสุดการสนับสนุนจากกองทุนสิ่งแวดล้อมโลก (Expost Project Study)		2546-2550	ไม่ปรากฏ

ลำดับ	โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ปีดำเนินการ	แหล่งทุน
10	การประเมินผลเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโครงการขององค์กรเอกชนที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนสิ่งแวดล้อม	17 โครงการ	2548	-สผ.
11	โครงการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อประเมินผลโครงการขององค์กรเอกชนที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนสิ่งแวดล้อม	17 โครงการ	2548	-กองทุนสิ่งแวดล้อม
12	ผลการศึกษาเพื่อประเมินโครงการหลังสิ้นสุดการสนับสนุนจากกองทุนสิ่งแวดล้อมโลก	จ.ลพบุรี จ.ชุมพร จ.ลำปาง จ.กาญจนบุรี	2549	-GEF/SGP
13	การสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ท่องเที่ยวอุทยานแห่งชาติภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: อุทยานแห่งชาติภูเวียง ภูเรือ ตาดโตน เขาใหญ่และเขาพระวิหาร	จ.ขอนแก่น จ.เลย จ.นครราชสีมา จ.ชัยภูมิ จ.ศรีสะเกษ	2549	-มช.

3. รายงานและเอกสารเศรษฐกิจชุมชน

ลำดับ	ชื่อโครงการ	หัวหน้าโครงการ/ ผู้เขียนหลัก	ปีงบประมาณ	แหล่งทุน
1	ผลกระทบของโครงการประมง หมู่บ้านต่อภาวะเศรษฐกิจสังคม	ผศ.พิเชษฐ เหลืองทองคำ	2527-2530	-USAID
2	รถไถเดินตามเอนกประสงค์ สำหรับเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ผศ.สมนึก ชูศิลป์	2527-2530	-USAID
3	การสำรวจเทคโนโลยีพื้นบ้านใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	อ.ชัยศิลป์ ชินพรเจริญพงศ์	2528-2531	-USAID
4	การเพิ่มโปรตีนในผักดิบขาวเพื่อ ใช้เป็นอาหารสัตว์	ผศ.สิรินทร์เทพ เต่าประยูร	2528-2531	-USAID
5	การเปรียบเทียบพันธุ์หญ้าอาหาร สัตว์ในพื้นที่ดินเค็ม	ดร.พรนิมล สุริยจันทร์ทอง	2528-2530	-USAID
6	การศึกษาวิธีการให้น้ำที่เหมาะสม กับมะละกอสำหรับเกษตรกรใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	รศ.บรรจงศรี จิระวิบูลวรรณ	2529-2531	-USAID
7	การผลิตมะละกอไม่มีเมล็ดและ ปรับปรุงพันธุ์มะละกอที่ต้านโรค ไวรัสโดยวิธีการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ	รศ.บุญยืน กิจวิจารณ์	2529-2532	-USAID
8	การปรับปรุงการเลี้ยงไก่พื้นเมือง ในชนบท	ศ.ดร.เชิดชัย รัตนเศรษฐากุล	2527-2529	-USAID
9	เทคนิคการผลิตพืชอาหารสัตว์ เพื่อการพัฒนาปศุสัตว์ในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ	รศ.ดร.บุญญา วิไลพล	2527-2530	-USAID
10	การวิจัยและพัฒนาแม่ข่ายพิมพ์	รศ.ดร.สัมฤทธิ์ เพื่องจันทร์	2528-2531	-USAID
11	การศึกษาวิธีการปรับปรุงบำรุง พันธุ์สุกรของผู้เลี้ยงรายย่อยใน จังหวัดขอนแก่นและจังหวัด สกลนคร	ผศ.พงษ์ชาญ ณ ลำปาง	2528-2529	-USAID
12	การพัฒนาและปรับปรุงประสิทธิภาพ การเลี้ยงสัตว์เล็กสำหรับบริการราย ย่อยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	รศ.ดร.เยวามลย์ คำเจริญ	2529-2531	-USAID

ลำดับ	ชื่อโครงการ	หัวหน้าโครงการ/ ผู้เขียนหลัก	ปีงบประมาณ	แหล่งทุน
13	การใช้เทคโนโลยีทางดินและปุ๋ย เพื่อยกระดับผลผลิตและเพิ่มพูน รายได้จากการปลูกมะละกอของ เกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ผศ.ดร.สุรศักดิ์ เสรีพงศ์	2528-2530	-USAID
14	การศึกษาระดับความต้องการ โปรตีนและพลังงานสำหรับไก่พื้น เมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	นางกาญจนา บันลือธี	2529-2531	-USAID
15	การปรับปรุงสภาพทางโภชนาการ เพื่อเพิ่มสมรรถนะของกระบือใน ระบบไถนา	รศ.ดร.เมธา วรรณพัฒน์	2529-2531	-USAID
16	การศึกษานวทางป้องกันกำจัดที่ เหมาะสมต่อโรคสำคัญบางชนิด ของมะละกอในภาคตะวันออกเฉียง เหนือ	รศ.ดร.พิศาล ศิริธร	2529-2532	-USAID
17	การศึกษาวิธีการให้น้ำแบบต่างๆ ที่มีผลต่อการผลิตเมล็ดพันธุ์ มะเขือเทศ	ผศ.ดร.ลำไย โกวิทย์การ	2529-2529	-USAID
18	การศึกษานวทางการใช้ประโยชน์ จากเสเดาเพื่อป้องกันกำจัดแมลง ศัตรูผักในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ดร.สุภาณี พิมพ์สมาน	2529-2532	-USAID
19	การใช้สารอินทรีย์วัตถุและปุ๋ยเคมี ในการปรับปรุงคุณสมบัติและ ธาตุอาหารของดินเพื่อเพิ่มผลผลิต และเพิ่มพูนรายได้จากการปลูก ข้าวโพดหวานของเกษตรกรในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ	รศ.ดร.สันติภาพ ปัญจพรรค	2529-2532	-USAID
20	การพัฒนาเทคโนโลยีการแปรรูป ข้าวสาลีเพื่อการใช้ประโยชน์ใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ผศ.อุสาค์ เจริญวัฒนา	2529-2532	-USAID
21	เทคนิคการผลิตพืชอาหารสัตว์ เพื่อการพัฒนาปศุสัตว์ในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ ระยะที่ 2	รศ.ดร.บุญญา วิไลพล	2530-2532	-USAID

ลำดับ	ชื่อโครงการ	หัวหน้าโครงการ/ ผู้เขียนหลัก	ปีงบประมาณ	แหล่งทุน
22	น้ำบาดาลเพื่อการเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : การปลูกหม่อนโดยใช้น้ำบาดาล	ผศ.ฉลอม บัวผัน	2530-2532	-USAID
23	การควบคุมพยาธิในไก่พื้นเมืองที่เลี้ยงในหมู่บ้าน ในจังหวัดขอนแก่น	ศ.ดร.เชิดชัย รัดนเศรษฐากุล	2530-2532	-USAID
24	การเพิ่มรายได้ในครัวเรือน:เทคนิคการดำเนินการแบบครบวงจร	รศ.วิเชียร ชิวพิมาย	2531-2533	-CIDA
25	การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการผลิตพืชเศรษฐกิจกับภาวะหนี้สินในหมู่บ้านอีสาน	รศ.สุวิทย์ อิศาศวัต	2531-2533	-CIDA
26	การศึกษารูปแบบการเลี้ยงกบเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	รศ.สุภาพ ณ นคร	2533-2535	-CIDA
27	ปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพในการระดมการออมเงินของสหกรณ์เครดิตยูเนียนที่ประสบความสำเร็จและประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน : สหกรณ์เครดิตยูเนียนบ้านชาดพัฒนา	นางยุพิน วรสิริอมร	2532-2534	-CIDA
28	การศึกษาการเปลี่ยนแปลงบทบาทด้านประกอบอาชีพของชาวนาบ้านอีสาน	นายสมศักดิ์ ศรีสันติสุข	2533-2535	-CIDA
29	การสำรวจสภาวะเทคโนโลยีเซรามิกส์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	รศ.สำราญ อินแบน	2531-2532	-CIDA
30	การพัฒนาเครื่องปั้นดินเผาเพื่อเป็นอาชีพเสริมของเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	อ.สุวิธ สถิตวิทยานันท์	2531-2533	-CIDA
31	การพัฒนาคุณภาพเส้นไหมพันธุ์ไหมพันธุ์ไทยลูกผสมเพื่อการผลิตในระดับอุตสาหกรรม	อ.ชรินทร์ คูคุ้มสมุทร	2533-2534	-CIDA
32	การศึกษากาวภายในการเลี้ยงโคนมของเกษตรกรรายย่อย ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	เทวินทร์ วงษ์พระลับ	2533-2535	-CIDA

ลำดับ	ชื่อโครงการ	หัวหน้าโครงการ/ ผู้เขียนหลัก	ปีดำเนินงาน	แหล่งทุน
33	การทอผ้าพื้นเมืองของสตรีชนบท ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : การ ศึกษาในมิติทางวัฒนธรรมและ เศรษฐกิจ	รศ.เรณู คุปต์ะเรียม	2533-2534	-CIDA
34	สหกรณ์ร้านค้าแม่บ้าน : กรณีศึกษา หมู่บ้านกอก ต.โนนธาตุ อ.หนองสองห้อง จ.ขอนแก่น	น.ส.จันทนา เอี่ยมมณีรัตน์	2532-2534	-CIDA
35	รูปแบบการดำเนินงานกองทุนหมุน เวียนเพื่อพัฒนา ชนบท : กรณี ศึกษาจากโครงการกองทุนหมุน เวียนเพื่อพัฒนาชนบท สถาบันวิจัย และพัฒนา มช.	ปรีชา อุตระกุล	2534	-CIDA
36	ผลกระทบของอุตสาหกรรม เลี้ยงไหมต่อวิถีชีวิตของประชาชน ในชนบทอีสาน : ศึกษากรณี อุตสาหกรรมเลี้ยงไหมของ ตำบลปะโค อ.เมือง จ.หนองคาย	กฤตกร กล่อมจิต	2536	-CIDA
37	การสำรวจเบื้องต้นพัฒนาการ ผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียง เหนือ	บงกช หงษ์คำมี	2537	-โครงการ พัฒนาเหมือน ไหมในภาค ตะวันออกเฉียง เหนือ (DEVSILK)
38	Project Completion Report of Socio-Economic Appraisal and Development Activities within NEWMASIP	สินี ช่างจำ	2536-2540	-ประชาคม ยุโรป และ กรมชล ประทาน
39	การวิเคราะห์พื้นที่ปฏิรูปที่ดินเพื่อ เกษตรกรรม ป่าหนองบัว-โนน อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม	วิเชียร เกิดสุข	2540	-สำนักงาน ปฏิรูปที่ดิน เพื่อการ เกษตร จังหวัด มหาสารคาม

บทสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัยและพัฒนาในรอบ 3 ทศวรรษอาร์ตไอ 137

ลำดับ	ชื่อโครงการ	หัวหน้าโครงการ/ ผู้เขียนหลัก	ปีดำเนินงาน	แหล่งทุน
40	การศึกษาความเป็นไปได้ในการ จัดตั้งตลาดกลางเพื่อการเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น	ปรีดา ประพาศิตชอบ	2542	-องค์การ ตลาด กระทรวง มหาดไทย
41	การสร้างฐานข้อมูลสำหรับการ สำรวจข้อมูลอุตสาหกรรมรับช่วง การผลิตในหมู่บ้านอีสาน	จริญญา วงษ์พรหม	2540-2541	-สำนักงาน คณะ กรรมการ วิจัยแห่งชาติ
42	โครงการชักจูงและบริหาร โครงการสนับสนุนเพื่อพัฒนา อุตสาหกรรมกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า อุตสาหกรรม ต.มะค่า อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม	ศิริก สาระวดี	2541-2543	-กรมส่งเสริม อุตสาหกรรม
43	โครงการศึกษาสถานภาพการ แปรรูปผลิตภัณฑ์ จากข้าวในชนบท ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ภูมิภักดิ์ พิทักษ์เชื่อนขันธ	2542	-ศูนย์พันธุ์ วิศวกรรม และเทคโนโลยีชีวภาพ แห่งชาติ สำนักงาน พัฒนา วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีแห่งชาติ
44	โครงการสำรวจและจัดทำฐาน ข้อมูลแหล่งผลิตและการแปรรูป ผลผลิตด้วยวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และภูมิปัญญาท้องถิ่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ปราโมทย์ ครองยุทธ	2542	-สวทช.
45	รายงานผลการปฏิบัติงานบริหาร โครงการสนับสนุนการพัฒนา อุตสาหกรรมชนบทพื้นที่จังหวัด มุกดาหาร	มานะ นาคำ	2541-2542	กรมส่งเสริม อุตสาหกรรม

ลำดับ	ชื่อโครงการ	หัวหน้าโครงการ/ ผู้เขียนหลัก	ปีงบประมาณ	แหล่งทุน
46	รายงานการวิจัยเรื่อง บทบาทของ อุตสาหกรรมท่องเที่ยวในจังหวัด นครราชสีมาต่อการจ้างงาน กรณี ศึกษาการท่องเที่ยว ณ อุทยาน แห่งชาติเขาใหญ่ และอุทยาน ประวัติศาสตร์พิมาย	วชิราพร เกิดสุข	2544	-ทุนอุดหนุน การวิจัย มข.
47	ศักยภาพของพื้นที่ ดันทุนและผล ตอบแทนในการปลูกมันฝรั่งเพื่อ อุตสาหกรรมแปรรูป ในเขต ชลประทานน้ำอูน จังหวัดสกลนคร	วชิราพร เกิดสุข, วิเชียร เกิดสุข, เพ็ญเพ็ญ ภาคอุทัย	2544	-ทุนอุดหนุน การวิจัย มข.
48	การพัฒนาศักยภาพในการส่งเสริม อุตสาหกรรมชุมชน (ปีที่ 3)	ลินี ชวงฉ่ำ	2545	-กรมส่งเสริม อุตสาหกรรม -Poverty Alliviation Program -UNDP
49	โครงการหมู่บ้านอุตสาหกรรม ชนบทเพื่อการท่องเที่ยว	ลินี ชวงฉ่ำ	2546	-JBIC
50	โครงการสถานภาพและทิศทาง การพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหารท้องถิ่น อีสานสู่ครัวโลก	ดร.ศุภรัตน์ จิตต์จำนงค์	2546	-สวทช.
51	SMART OTOP Program คู่มือ การจัดฝึกอบรม ความรู้เบื้องต้น เกี่ยวกับการบริหารและการตลาด		2547	-คณะ กรรมการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ แห่งชาติ
52	โครงการศึกษาเพื่อสนับสนุนการ พัฒนาตลาดชุมชนผลผลิตการ เกษตรในพื้นที่โครงการ คพป. (ระยะที่ 1)	ลินี ชวงฉ่ำ	2547	-สปก. -JBIC
53	โครงการฝึกอบรมเพื่อยกระดับ ผู้ประกอบการ หนึ่งตำบลหนึ่ง ผลิตภัณฑ์ ระดับประเทศ	ลินี ชวงฉ่ำ	2547	-กอส. บริการ วิชาการ

บทสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัยและพัฒนาในรอบ 3 ทศวรรษอาร์ทีไอ 139

ลำดับ	ชื่อโครงการ	หัวหน้าโครงการ/ ผู้เขียนหลัก	ปีงบประมาณ	แหล่งทุน
54	โครงการฝึกอบรมเพื่อยกระดับผู้ประกอบการ หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (รุ่นเพิ่มเติม)	ดิรก สาระวดี	2547	-กอส. บริการ วิชาการ
55	โครงการพัฒนาอุตสาหกรรมชุมชนโรงงานผลิตปุ๋ยอินทรีย์ อ.บรบือ จ.มหาสารคาม ชีวภาพอดเม็ด และอาหารสัตว์ ต.หนองม่วง	นายดิรก สาระวดี	2548	กรมส่งเสริม อุตสาหกรรม
56	โครงการส่งเสริมอุตสาหกรรมตัดเย็บเสื้อผ้าบ้านนาเพียงใหม่	สินี ช่วงฉ่ำ		-กรม ส่งเสริม อุตสาหกรรม
57	การศึกษาข้อมูลเพื่อหาแนวทางในการจัดระเบียบตลาดสด ชุมชนสามเหลี่ยม	พัชรินทร์ ฤชวรารักษ์	2548	-เทศบาล นคร ขอนแก่น
58	โครงการติดตามประเมินผลมาตรฐานการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน	สินี ช่วงฉ่ำ	2548	-สถาบันเพิ่ม ผลผลิตแห่ง ชาติ
59	สังเคราะห์กระบวนการและการจัดการความรู้ของชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง: กรณีกระบวนการเรียนรู้ในการสร้างและพัฒนาเครือข่ายองค์กรวิสาหกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง	จรัญญา วงษ์พรหม	2548	-สสส.
60	โครงการสังเคราะห์งานวิจัยด้านธุรกิจชุมชนของมหาวิทยาลัยขอนแก่น	วชิราพร เกิดสุข	2549	-กองทุน 3% มข.
61	โครงการผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาโกพื้นเมือง สำหรับเกษตรกรในชนบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	วิเชียร เกิดสุข	2549	-สกว.
62	โครงการพึ่งตนเองของชุมชน: กรณีศึกษาเบ๊ญกุดชุม อ.กุดชุม จ.ยโสธร	ดิรก สาระวดี	2549	-ธนาคาร แห่งประเทศไทย สาขา ภาคตะวันออกเฉียง เหนือ

ลำดับ	ชื่อโครงการ	หัวหน้าโครงการ/ ผู้เขียนหลัก	ปีงบประมาณ	แหล่งทุน
63	โครงการศึกษาศักยภาพของกลุ่ม เศรษฐกิจชุมชน และกลุ่มสตรีใน พื้นที่ภู่อ้อม	ศิริก สาระวดี	2549-2550	-Amerada Hess (Thailand) Limited
64	โครงการศึกษาความเหมาะสม สำหรับการจัดตั้งวิทยาลัยพิษณุ บันติต อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู	ดร.วิเชียร เกิดสุข	2550	-คณะผู้จัดตั้ง วิทยาลัย พิษณุบันติต -สกอ.ส่วน กลาง
65	โครงการการศึกษาความเป็นไปได้ ในการให้สินเชื่อรถแทรกเตอร์ จอห์นเดียร์	วิเชียร เกิดสุข	2550	-บริษัท จี แคปปิตอล
66	โครงการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมที่ เสื่อมโทรมในเขตปฏิรูปที่ดิน ด้วย การพัฒนาการเกษตรแบบ ผสมผสาน : ระยะที่ 1 (คพป1)	ลินี ช่างฉ่ำ	2550	
67	การประเมินศักยภาพผู้ผลิตชุมชน และท้องถิ่นโดยใช้ระบบมาตรฐาน การบริหารจัดการ	ลินี ช่างฉ่ำ	2551	-สำนักตรวจ และประเมิน ผล สำนักงาน ปลัดกระทรวง อุตสาหกรรม
68	การศึกษาสถานภาพและฐานข้อมูล งานหัตถกรรมถัก ทอ ย้อม ท้องถิ่นอีสาน	จรัญญา วงษ์พรหม	2542	-ศูนย์พันธุ วิศวกรรม และเทคโนโลยี ชีวภาพ แห่งชาติ - สวทช.

บทสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัยและพัฒนาในรอบ 3 ทศวรรษอาร์ทีไอ 141

ภาคผนวก 3: รายชื่อหน่วยงานสนับสนุนการจัดสัมมนา

มหาวิทยาลัยขอนแก่น
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน)
สำนักงานส่งเสริมการจัดประชุมและนิทรรศการ (สสปน.)
สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.)
สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)
มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.)

ภาพผนวก 4

การสัมมนาทางวิชาการประจำปี
เนื่องในโอกาสครบรอบ 30 ปี การก่อตั้งสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ทบทวนการเปลี่ยนแปลงสังคมจากงานวิจัยบูรณาการ ช่วง 3 ทศวรรษเพื่อก้าวสู่...

“ทศวรรษใหม่...วิจัยเพื่อสังคม”

วันที่ 24-26 สิงหาคม 2552

ณ โรงแรม พูลแมน ขอนแก่น ราชา ออคิด จังหวัดขอนแก่น

จุดเน้นของงานวิจัยและพัฒนา ที่สถาบันฯ ยึดเป็นหลักมาอย่างต่อเนื่องก็คือ การบูรณาการความรู้ในสหสาขาวิชาเพื่อเป็นฐานของการศึกษาวิจัย โดยเน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรชุมชนท้องถิ่นที่มีการก่อรูปและพัฒนาการบทบาทหน้าที่อย่างหลากหลาย ทั้งองค์กรที่ (ถูกทำให้เป็น) ทางการ และกลุ่มที่รวมตัวจากฐานความสัมพันธ์วัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งภาคีที่ร่วมพัฒนาหลายฝ่ายเชื่อว่าความเข้มแข็งขององค์กรเหล่านี้ (ไม่ว่าจะมีชื่อเรียก หรือกลไกการรวมกลุ่มอย่างไรก็ตาม) จะเป็นคำตอบที่สำคัญสำหรับการสร้างศักยภาพในการต่อรองอำนาจ (Empower) ของภาคประชาชน ไปสู่การพัฒนาที่พึ่งตนเองอย่างยั่งยืน จนอาจกล่าวได้ว่า งานวิจัยและพัฒนาของสถาบันฯ ส่วนหนึ่งได้เปิดพื้นที่ให้องค์กรวิชาการและองค์กรทางสังคมร่วมในกระบวนการ “สร้างนวัตกรรมการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น” ที่เป็นรากฐานสำคัญของสังคมไทยมาตลอด 3 ทศวรรษ รวมทั้งการนำองค์ความรู้และนวัตกรรมทางสังคมเหล่านั้นมาปรับใช้ในการร่วมสร้างสรรค์และพัฒนาชุมชนท้องถิ่นภายใต้มิติต่างๆ อาทิ การพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาวะ กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง การร่วมพัฒนาวิสาหกิจ/อุตสาหกรรมชุมชนขนาดกลางและขนาดย่อม เพื่อนำสังคมไทยไปสู่การพัฒนาอย่างสมดุลพอเพียง และสร้างชุมชนพอเพียงในอนาคต

ในโอกาสครบรอบ 30 ปี แห่งการก่อตั้งสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น เป็นสถาบันวิชาการเพื่อสนับสนุนพัฒนาสังคมและชุมชนท้องถิ่น สถาบันฯ และภาคีร่วมพันธกิจในการวิจัยและพัฒนาสังคม จึงจัดสัมมนาวิชาการสร้างเวทีสาธารณะของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อขับเคลื่อนงานวิจัยเพื่อการพัฒนาสังคมต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเป็นเวทีวิชาการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ด้านงานวิจัยเชิงบูรณาการ นวัตกรรม เพื่อการพัฒนาสังคม ทั้งในระดับชุมชนท้องถิ่นอีสาน ภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศ รวมทั้งอนุภาคลุ่มน้ำโขง ระหว่างนักวิจัยของสถาบัน นักวิชาการในมหาวิทยาลัยขอนแก่น สถาบันอุดมศึกษาอื่นๆ องค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานภาครัฐและเอกชน องค์กรชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนภาคประชาชน ที่เกี่ยวข้องและสนใจทั่วไป
2. เพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้จากการวิจัยเพื่อการพัฒนาสังคม ทั้งในระดับท้องถิ่น และสังคมโดยรวม อันจะร่วมกันเป็นภาคีเครือข่ายในการเป็นองค์กรหลักในการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมไทยอย่างมีประสิทธิภาพในอนาคต
3. เพื่อแสดงบทบาทและจุดยืนของสถาบันฯ ในการเป็นหน่วยงานวิชาการเพื่อบูรณาการองค์ความรู้สู่สังคมอย่างยั่งยืนร่วมกับภาคี

เนื้อหาด้านวิชาการและรูปแบบการสัมมนา

1. เนื้อหาด้านวิชาการ ประกอบด้วย

1.1 การปรากฏภาพ/ปรากฏภาพพิเศษ โดยวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ

1.2 การนำเสนอผลงานวิจัยและพัฒนา ของนักวิจัย นักวิชาการ นักพัฒนา ผู้นำองค์กรภาคประชาชนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมและชุมชนท้องถิ่น รวมทั้งผลการสังเคราะห์งานวิจัยของนักวิจัย/บุคลากรของสถาบันฯ ในช่วง 3 ทศวรรษที่ผ่านมา โดยเชื่อมโยงภาพปัจจุบัน มองทิศทางการทำงานในอนาคต จำแนกตามกรอบประเด็นหลัก (Theme) ได้แก่

1) คุณภาพชีวิตและความมั่นคงของมนุษย์ ประกอบด้วยประเด็นย่อยที่สำคัญ ได้แก่

- แรงงาน ในมิติของ
 - » แรงงานเด็ก
 - » แรงงานในระบบ/นอกระบบ
 - » แรงงานข้ามชาติ
- การเปลี่ยนแปลงระบบครอบครัวไทย
 - » นวัตกรรมการพัฒนาสุขภาพชุมชนอีสาน
 - » การพัฒนาเด็กและเยาวชน
 - » สังคมผู้สูงอายุ
 - » ความรุนแรงในครอบครัว

2) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยท้องถิ่น ประกอบด้วยประเด็น
ย่อยที่สำคัญ ได้แก่

- การจัดการทรัพยากรเหมืองแร่/เกลือ
- การจัดการทรัพยากรน้ำ-ป่าไม้
- การอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพ
- การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ
- พลังงานทดแทน/พลังงานชุมชน

3) เศรษฐกิจพอเพียงกับการพึ่งตนเองของชุมชน ประกอบด้วยประเด็นย่อยที่สำคัญ
ได้แก่

- แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง
- เกษตรผสมผสาน (วนเกษตร/เกษตรอินทรีย์)/ อาหารปลอดภัย
- วิสาหกิจขนาดเล็กและขนาดย่อม/ธุรกิจชุมชน/อุตสาหกรรมชุมชน (OTOP)
- ระบบตลาด และตลาดชุมชน
- สถาบันการเงินภาคประชาชน

4) นโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพะ ประกอบด้วยประเด็นย่อยที่สำคัญ ได้แก่

- นโยบายสาธารณะด้านสุขภาพ
- นโยบายสาธารณะด้านน้ำ อาหาร และพลังงาน

5) มานุษยวิทยาวัฒนธรรม ประกอบด้วยประเด็นที่สำคัญได้แก่

- » วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น
- » การจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นโดยองค์กรชุมชน
- » การแต่งงานข้ามวัฒนธรรม
- » นิเวศวัฒนธรรม: นวัตกรรมการจัดระบบนิเวศท้องถิ่น
- »ชาติพันธุ์กับการพัฒนา

6) พลังชุมชนกับการขับเคลื่อนทางสังคม ประกอบด้วยประเด็นย่อยที่สำคัญ ได้แก่

- » องค์กรชุมชนท้องถิ่น
- » การพัฒนาองค์กรชุมชนและกระบวนการสร้างพลังชุมชน
- » ลิทธิชุมชน

2. รูปแบบการจัดสัมมนา

2.1 การนำเสนอผลงานวิจัยและพัฒนาของนักวิชาการภายใน และภายนอกมหาวิทยาลัยขอนแก่น นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชาวบ้าน (งานวิจัยไต้หวัน) และภาคีร่วมพันธกิจในภาคอีสาน

2.2 การนำเสนอข้อสรุปและสังเคราะห์ผลงานวิจัย 3 ทศวรรษของสถาบันวิจัยและพัฒนา และข้อเสนอต่อแนวทางการดำเนินงานวิชาการในอนาคต

2.3 การจัดแสดงโปสเตอร์ผลงานวิชาการ ของนักวิชาการภายใน และภายนอกมหาวิทยาลัยขอนแก่น นักพัฒนาภาครัฐและเอกชน รวมทั้งองค์กรชาวบ้าน

2.4 การจัดแสดงนิทรรศการ ซึ่งมีทั้งผลงานของสถาบันวิจัยและพัฒนา และองค์กรร่วมจัด

2.5 การแสดงและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน การจำหน่ายหนังสือ สิ่งพิมพ์ทางวิชาการของสถาบันฯ และองค์กรร่วมจัด

2.6 การแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน

กำหนดการ

การสัมมนาทางวิชาการประจำปีสถาบัน

“ทศวรรษใหม่...วิจัยเพื่อสังคม”

วันจันทร์ที่ 24 ถึงวันพุธที่ 26 สิงหาคม 2552

โรงแรม พูลแมน ขอนแก่น ราชา ออคิด จังหวัดขอนแก่น

วันจันทร์ที่ 24 สิงหาคม 2552

- 08.00 - 09.00 น. - ลงทะเบียนและชมนิทรรศการ
- 09.00 - 09.15 น. - พิธีเปิดการสัมมนา กล่าวรายงาน: **อธิการบดีมหาวิทยาลัยขอนแก่น**
- 09.15 - 10.15 น. - กล่าวเปิดการสัมมนาและมอบของที่ระลึกแก่ผู้สนับสนุนการจัดสัมมนา
- ปาฐกถาแนะนำสัมมนา **“สร้างคุณภาพแห่งสังคมไทย...ด้วยการวิจัยเศรษฐกิจพอเพียง”**
ประธานและองค์ปาฐก: ศาสตราจารย์นายแพทย์เกษม วัฒนชัย องคมนตรี
- 10.15 - 10.20 น. - กล่าวต้อนรับผู้เข้าร่วมสัมมนา: ศาสตราจารย์นายแพทย์สุทธิพันธ์ จิตพิมลมาศ
ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- 10.20 - 10.50 น. - พักรับประทานอาหารว่างและเครื่องดื่ม
- 10.50 - 11.00 น. - วิดีทัศน์ **“30 ปี RDI มองให้ไกลกับงานวิจัยเพื่อสังคม”**
- 11.00 - 12.30 น. - นำเสนอ **“วิจัยแบบ RDI ให้อะไรกับสังคมและท้องถิ่น?”**
โดย ผศ.ดร.นลินี ดันธุวิทย์ คณะสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ดร.ปรีชา อุยตระกูล มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา
ดร.อุษา กลิ่นหอม คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
นายบุญเลี้ยง สุตะชา ผู้นำองค์กรชาวบ้าน จังหวัดขอนแก่น
ดำเนินรายการ: **ลีนี ช่วงจำ** สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- 12.30 - 13.30 น. - พักรับประทานอาหารกลางวัน
- 13.30 - 16.30 น. - นำเสนอผลงานและระดมความคิดเห็น (แบ่ง 2 ห้อง)
ห้องสัมมนาย่อย 1: **เศรษฐกิจพอเพียงกับการพึ่งตนเองของชุมชน**
ประธาน: **ดร.ปรีชา อุยตระกูล** มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา
ห้องสัมมนาย่อย 2 : **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยท้องถิ่น**
ประธาน: **ดร.อุษา กลิ่นหอม** คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
(บริการอาหารว่างและเครื่องดื่มภาคบ่ายระหว่างการสัมมนา)

บทสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัยและพัฒนาในรอบ 3 ทศวรรษอาร์ทีไอ 147

วันอังคารที่ 25 สิงหาคม 2552

- 08.00 - 08.45 น. - ลงทะเบียนและรับเอกสารเพิ่มเติม
- 08.45 - 09.15 น. - การแสดงเยาวชนขอนแก่น
- 09.15 - 10.00 น. - ปาฐกถา อคิน รพีพัฒน์

“การเปลี่ยนแปลงชุมชนเมืองและชนบทไทย กับการวิจัยในทศวรรษหน้า”

องค์ปาฐก: **รศ.ดร.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์** สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
และ อดีตผู้อำนวยการสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

- 10.00 - 10.15 น. - พักรับประทานอาหารว่างและเครื่องดื่ม
- 10.15 - 12.15 น. - นำเสนอผลงานและระดมความคิดเห็น (แบ่ง 2 ห้อง)

ห้องสัมมนาย่อย 1 : นโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาวะ

ประธาน: **รศ.ดร.สุจินต์ ลิมาภิรักษ์** คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ห้องสัมมนาย่อย 2 : มานุษยวิทยาวัฒนธรรม

ประธาน: **ดร.ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ** กรรมการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

- 12.15 - 13.15 น. - พักรับประทานอาหารกลางวัน
- 13.15 - 13.45 น. - การแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน
- 13.45 - 16.30 น. - นำเสนอผลงานและระดมความคิดเห็น (แบ่ง 2 ห้อง)

ห้องสัมมนาย่อย 1 : พลังชุมชนกับการขับเคลื่อนทางสังคม

ประธาน: **ดร.ปัญญา แก้วทอง** นักวิชาการอิสระ

ห้องสัมมนาย่อย 2 : คุณภาพชีวิตและความมั่นคงของมนุษย์

ประธาน: **ดร.นลินี ดันธุณิตย์** คณะสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

(บริการอาหารว่างและเครื่องดื่มภาคบ่ายระหว่างการสัมมนา)

วันพุธที่ 26 สิงหาคม 2552

- 08.00 - 08.45 น. - ลงทะเบียนและรับเอกสารเพิ่มเติม
- 08.45 - 09.15 น. - การแสดงกลอนลำอีสาน
- 09.15 - 10.45 น. - สรรค์เสวนา **“ทศวรรษใหม่...วิจัยเพื่อสังคม: ข้อเสนอเชิงประเด็นและเชิงนโยบาย”**
โดย **ดร.สุริชัย หวันแก้ว** ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
นายแพทย์อำพล จินดาวัฒนะ เลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.)
ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย รองผู้อำนวยการ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
รศ. ดร.กิตติชัย ไตรรัตนศิริชัย รองอธิการบดีฝ่ายวิจัยและการถ่ายทอดเทคโนโลยี ม.ขอนแก่น
- 10.45 - 11.00 น. - **ดำเนินรายการ:** นาฏยา แว่ววิระคุปต์ พิธีกรสถานีโทรทัศน์ Thai PBS
- 11.00 - 12.00 น. - พักรับประทานอาหารว่างและเครื่องดื่ม
- แลกเปลี่ยนข้อมูล **“ก้าวสู่ทศวรรษที่ 4: RDI กับจุดยืนวิจัยเพื่อสังคม”**
โดยศาสตราจารย์นายแพทย์สุทธิพันธ์ จิตพิมลมาศ ผู้อำนวยการ RDI และคณะ
- ปัจฉิมนิเทศถา **“วิจัยทศวรรษหน้า...ฐานหลักสามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา: ความหวังและความจริง”**
โดย ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ราษฎรอาวุโส
- ปิดการสัมมนาวิชาการประจำปีสถาบัน